

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PALLE LAURING

DANMARK I SKÅNE

E N U S E N T I M E N T A L R E J S E

illustreret af Des Asmussen

KØBENHAVN
STEEN HASSELBALCHS FORLAG

1961

**DANMARK
I SKÅNE**

Af
PALLE LAURING

er tidligere udkommet:

**VITELLIUS
BORGER ALEXANDRE
PRIMITIV LYRIK
REJSE I NORGE
DEN GYLDNE GREN
FAMILIEN SCHMIDT
I DENNE NAT
TØBRUD**

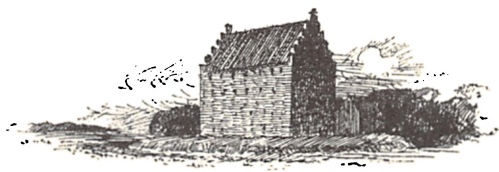
Kort over Skåne findes bag i bogen

PALLE LAURING

DANMARK I SKÅNE

EN USENTIMENTAL REJSE

KØBENHAVN

STEEN¹ HASSELBALCHS FORLAG

1961

Copyright 1952
by
PALLE LAURING

Uændret fotografisk optryk
efter originaludgaven.

Omslag og illustrationer af *Des Asmussen*

INDLEDNING

DA Christian den Femte vendte tilbage fra den mislykkede skånske krig, lod han Kronborgs vinduer mod Sundet blænde for ikke at få appetitten ødelagt ved synet af det tabte. Helt blev de vinduer aldrig genåbnet. Med Skåne, Halland og Bleking gik en tredjedel af Danmark tabt, og tabet var så bittert, at der blev stille om Skånelandene. Stilheden blev til glemsel. Men da vi glemte de østensundske provinser, tog vi endnu et tab hjem, for samtidig gled de ud af vor historie, af vor kulturhistorie, og af vor bevidsthed om os selv. Endog i faglitteratur helt op til i dag har Kronborgs nedrullede gardiner sat mærkbare spor, og så meget vand må nu være rendt i Sundet, at man ugenert kan trække i gardinsnoeren og indlade det naturlige dagslys.

Rent bortset fra historie, kulturhistorie og meget andet godt, har vi glemt, at Skånelandene, inden de fik deres skæbne endeligt afgjort, måtte gennem århundreder så dramatiske og bitre, så blodige og utrolige, at ingen anden del af gammelt dansk område har gennemgået noget tilsvarende. Vi kan dog vise den anstændighed at huske for eksempel de ulykker, vi selv var med til at lave.

Denne bog er en rejse rundt til lidt af det, Skåne endnu har at sige os trods tre hundrede år. Emnerne er mange, og vi må fare med harefod over det meste og endda helt uden om mere. Om fuldstændighed kan der ikke blive tale, kun om at antyde, hvad der foreligger. Også den almene fejl, at lade Skåne gælde for alle tre landsdele, må bogen med beklagelse begå, og end ikke i detaljen kan ufejlbarhed garanteres.

Når man har pløjet en landsdel igennem temmelig grundigt på mange besøg gennem snart mange år, har man talt med mange mennesker om mange ting, mest om det, der interesserede. Det stof er udeladt her. Skånsk karakter, ejendommelighed og lune lader sig ikke gøre af på et par tryksider, og intet er så delikat som gruppe-karakteristikker. Det bruges jævnligt at lade et par personers djærve replikker gælde symbolsk for en helhed. Metoden er ikke alene løs, den er uredelig. Ingen anden er fundet, som man kan lægge navn til, derfor er intet af den art her.

At tage et emne som dette op, medfører beskyldning for chauvinisme. Det er bogen igennem søgt at holde linjen strengt klar af sligt. Her skal ikke graves rustne stridsøkser op, og her skal national romantik ikke fabulere, men kan brødre ikke sludre om problemerne, er broderskabet tyndt. Det er af en pilgrimsrejse at være en usentimental rejse. Det skal ikke glemmes noget øjeblik, at vel er Skånelandene gammelt dansk land, men med tre hundrede år er de også gammelt svensk. De danskere, der agter sig østensunds for at holde dansknationale skåltaler, eller for at dunke skåningen i ryggen og titulere ham landsmand, gør klogere i at feriere i nærheden af Ringkøbing.

PALLE LAURING

ØRESUND en solklar vårdag, mens båden sagteligt lister sig østpå med næppe spilede sejl. Øresund er sejlsport og tunfiskeri, en af Europas vigtigste vandveje og lidet fristende badevand. Agterude ruger en brun kvolm af storby over København. Syd om det flade Salt-holm med Philipsens køer og med skrigende måger, der lægger plet-tede æg og udruger restaurationskyllinger. Mod sydvest Køge Bugt, »hvor de danske pleie at holde deres søslag«. Nordpå Hveens lyse klinte, og forude Skåne, en smaragdgrøn, vårfrisk stribe i pastel-blå dis.

At ligge på ryggen på solvarme dæksplanker og stirre op i blå him-mel og årvågne, glidende måger, et tidløst syn uafhængigt af histo-riens nådeløst tikkende bornholmer. Øresund, engang indenrigs vand som Storebælt, kongelig Majestæts strøm. I dag »grænsen der skil-ler ej«, lyrik er en praktisk opfindelse. Bovandet risler sprødt, tu-sind usynlige tråde, der brister, mens vi skræser tværs over kølvan-det fra tusind skibe, der gennem tusind år stod nord eller syd i Sun-det, skindbåde og hulede eger, vikingeskuder, rødloedne hoveder på udkik, med de bulede hjelme ned i brynene og skægget ud over lønningen. Lybske kogger og hollandske skøjter, englændere og spa-nioler »Ormen Lange«, »Makalös« og »Hvide Ørn«.

Fra København blev der stirret, da trafikken øst-vest pludselig standsede. Fra Malmø blev der lyttet, da Nelson mejslede Copen-hagen på sin grav — hvorfor tøvede den svenske flåde i Karlskrona? Der blev lyttet igen, mens luftværnet sprøjtede lysende striber over den sorte himmel, og i mørket fandt både vej over Sundet med

slukkede lanterner. Erik af Pommeren så muligheden, og Friedrich den Anden kludrede med den. Bluhme gjorde den kunst at snyde tredive millioner blanke rigsbankdaler ud af næsen på alverdens nationer, et par af dem er efter sigende ikke færdig med afdragene. Øresund. Dybt under bådens tynde bord i det sorte dynd ligger harpunspidser og flintpile, vrage og kanonkugler og rustne huggerter, rhinske ølkander og tømte geneverflasker, historiens slamkiste.

Wulfstand fortalte kong Alfred af England — det var en dag for godt tusind år siden — at når man sejlede fra Hedeby, havde man Vendland om styrbord, men om bagbord lå Langeland og Låland, Falster og Skåne, og de lande hørte under Danmark. Men om styrbord havde man så Bornholm, og det land havde sin egen konge. Langaland and Låland and Falster and Sçóneg, and þas land call hyrað to Denemearcan.

LLIMHAMN, eller Limhavn som det hed, lim er noget med kalk, limsten, som ved Limfjorden og Limensgade på Bornholm, og fra Limhamns ranke skorstene er kalkværkernes hvide røgsky altid synlig fra Sjælland. Kalkbrud har her været, så længe kalk har haft interesse, for kridttidens aflejringer når op i den lyse dag, som overfor ved Stevns og på Møen. Københavns sydhavn er sprængt ned i kalkklippen. Ved Limhamn lå Limhavngården, og her boede i 1658 sjælen i Malmøsammensværgelsen, Bartholomæus Mikkelsen, men det er en lang og trist historie, som vi vender tilbage til. Vi tager fra Limhamn sydpå og bliver forbavsede over, at vi ikke bliver forbavsede, landet er som på den anden side Sundet, fladt og lidt kedeligt agerland, altid dejligt en vårdag, men som at nærme sig Store Heddinge, og det gør ingen dansker for oplevelsens skyld.

Landet er vel odlet og godt, gårdene solide, de fleste er nybyggede. Det er kirkerne også, og det er den væsentligste forskel fra det vestensundske. Det ses, at Skånes gamle kirker studeres ikke i landsdelens sydvestre hjørne. Navnene røber kirkestedernes alder, der markeres af spir efter spir, strittende unænsomt op af det blide land, hård tysk nygotik, ufølsomt bestillingsarbejde og kirkefabrik.

Men landet strækker sig i solen og har aldrig gjort andet, vårens korte fortættede evighed. Grøfterne blinker og lugter af grøde og haletudser, det damper ramt af nysprungne popler, og æbletræerne står i alle haver med blank, saftspændt bark og de lyse bristede knopper strakt mod den blå himmel, mens vejen drejer gennem Vellinge og sydvest mod et mærkeligt land, der et par gange bar afgørende kapitler af Danmarks historie.

Over flade og side enge, hvor vårvandet står op under græsset og siver gennem skoene, vader man gennem den sjappende frodighed. Mellem de lave grønne jorder glider en smal vig ind bag en odde, som strækker sin grønne ryg ud i det blanke vand, der er hvidpletet af måger.

Fodevig.

Forspillet til det, der skete her, begyndte den syvende januar 1131 i skoven ved Haraldsted, hvor den gamle kong Niels' søn Magnus dræbte hertug Knud Lavard. Fordi Knud Lavards efterkommere blev Danmarks kongeslægt, har vi lært, at Magnus var en meget ond mand. Dengang så sagen anderledes ud. Magnus var tronarving, men Knud Lavard havde også arveret til Danmarks krone, for han var søn af Erik Egode, eller Ejegod om man vil, og Magnus stolede ikke på ham. Hvad der sikkert heller ikke var grund til, men det er i dag svært at skimte den danske middelalderhistories mennesker og virkelighed gennem det dukketeater, vor nationale romantik har reduceret den til. Vi véd, at tiden omkring 1100-tallets begyndelse og endda videre fort var en række af drab og aldrig oplyste dødsfald, fejden om Danmarks trone, svarende til de norske kongsemne-fejder. At Magnus slog Knud Lavard ihjel var hverken unormalt eller påfaldende, men det skete i julehelgen, og derfor var det mord. Et mord, der fik stor politisk betydning, men kun skærpede situationen som den allerede var, mordet fik ikke folk til at se med rædsel på Magnus. Knud Lavards halvbroder Erik, siden kaldet Emune, tog hævn i sin hånd, og han var hverken romantisk eller dæmpet i sine metoder. Når det er så vigtigt at huske det her, er det, fordi fejden ikke stilnede, før Knud Lavards søn en del år efter sad sikkert på Danmarks trone som Valdemar den Store, for så tankevækkende gik det

jo, at sønnen hævdede det arvekrav, som man har prøvet at frikende Knud Lavard for at have mod på at gøre gældende. Og det var endda først, efter at der gennem Valdemars første regeringsår var indtruffet en påfaldende række dødsfald blandt slægtens mandlige medlemmer, at fejden var slut. Vor viden om tingene er mangelfuld, for vi har den hovedsaglig fra Saxe, de sejrendes historieskriver, Absalons veltalende lille propagandaminister.

Lige efter Knud Lavards død var stillingen god for Magnus og hans far, det meste af landet stod bag dem, og Erik var ikke særlig heldig, for ved Værebros led han et nederlag. Men lige før julen 1133 angreb han pludselig Lund og satte sig til rette ved kong Niels' vel-dækkede julebord som herre i Skåne, så danedrotten måtte bede bønderne på Sjælland om at skyde øl og føde sammen til hans julegilde. Landets sympati var hos kongefamilien imod oprøreren Erik, og det var med ledingsopbud fra hele landet minus Skåne, at kong Niels og hans søn stærke Magnus landede ved Fodevig for at tage Skåne tilbage og sætte Erik endeligt ud af spillet.

Alt det er nogenlunde klart, og det er også helt sikkert, at det skete den 11. juni 1134. Derimod er det uklart, hvor kongens flåde landede, og hvor slaget stod, altså hvordan man her på stedet skal tænke sig begivenheden i forhold til terrænet. I dag er her intet at se, der kan hjælpe os på sporet. Det flyder ikke med rustne økser og flækkede kranier. Det mærkelige er, at de fleste historikere blankt går med på den tanke, der lanceredes af Danmarks Riges Historie, og som siden gentages uden videre: at flåden landede i Hølvigen, den store og blødt rundede bugt, der skyder sig sydpå mellem Fodevignæsset og Skanør Knøs. Det siges rent ud, at denne bugt hedder Hølvigen *eller* Fodevig, og så er sagen bragt i skøn orden.

Der er intet så stædigt som stednavne. Selv om det ikke er uhørt, at et navn vandrer fra een lokalitet til en anden så må det kunne dokumenteres med lidt mere end blot den tanke, at der er bedre plads i en stor bugt end i en lille vig. En enkelt historiker angiver stedet som »inderst i Hølvigen«, men det er uklart. Betyder det længst mod syd eller længst mod øst? Når Schultz' Danmarkshistorie angiver stedet som »inderst i Fotevigen« — en sær sammenrodning af

Skånsk gård ved St. Olafs kirke.

svensk og dansk navneform — er det vrøvl. Dér lander ingen flåde, intet skib, ingen historiker.

Fodevigen er ikke stor, hvad man ser, mens man går ud langs næsset. Fra dets nordre pynt strækker en række øer og holme sig nordpå og angiver en banke eller en revle i fortsættelse af næsset. Her ind bag kommer en flåde vanskeligt, og selv om det er muligt, vil det være vanvid. Ind i vigen slet ikke. Der er håbløst at manøvrere, og at landsætte hæren langs vigens kyster ville være den størst mulige svækkelse og splittelse af hæren under landgangen, og en urimelig taktik. Vigen er lavvandet, det inderste helt håbløst. Selv om den har skåret sig dybere ind for 800 år siden, viser terrænet, at det ikke har gjort forholdene anderledes.

Men hos Saxe står der heller ikke »i«, men »ved« Fodevig, og hvis det ikke skal betyde landgang på Skånekysten ud for Vellinge by, hvad revlen og holmene næsten garanterer for, at det ikke skal

— så betyder det selve næssets yderside. Et søkort af i dag viser, at det er det eneste sted, der giver nogenlunde rimelige bundforhold. Hele Hølvigen er nemlig meget lavvandet, og landing på kysten er de fleste steder noget med at soppe det meste af vejen. På ydersiden af Fodevig Næs trækker det fladvandede område sig en smule ind mod kysten og giver mulighed for at komme den rimeligt nær, måske den gang helt ind på livet. Forholdene har i øvrigt næppe ændret sig meget, de er bestemt af strømmene i Øresund, og ingen grund foreligger, der kan have ændret dem radikalt. Man lander ikke en transportflåde på et sted, hvor mænd og materiel skal over meget fladvand til bredden, og hvor det er umuligt at komme ombord igen i en fart og få skuderne i søen.

Næssets yderside er strategisk det bedste sted. Under landsætningen, operationens svage øjeblik, kan hæren kun angribes fra syd og skal kun forsvare det ret smalle næs, ikke en lang sårbar linje langs en strand.

Men een ting til giver os hold i sagen: lige øst for vigen ligger i dag Kungstorp eller Kongstrup, det er udlagt: Konge-torp, en gård, der tilhører kongen. Navnet er ældre end Niels' tid, og gården har sandsynligvis tilhørt også ham, altså hvad vi i dag kalder statsejendom. Hæren landsættes på et sted, hvor landet og kysten er under kontrol af kongetro folk, der har forberedt landgangen. Her er en rimelig base, hvor hæren kommer i orden, inden ekspeditionen ind i landet, gården er indkvartering og proviantdepot, og den er støtte for den trop, der skal blive tilbage for at værne flåden. Og endelig siger Saxe udtrykkeligt, at da slaget går galt for kongen, får han en hest af sin bryde, så han når ned til skibene. En bryde er, hvad vi nu på tysk-dansk kalder en forvalter, altså kongens mand på gården, og hesten er fra Kongstrup stald.

Men Niels går altså i land med sin hær, og Saxe siger, at han lod dem stille sig i orden — sagtens en slags mønstring — på stranden. Men inden det var sket, rejste der sig en støvsky i nordøst, på vejen fra Lund, altså omtrent dér, hvor vi nu ser lokomotivet pruste frem fra lunden ved Vellinge, og til kongehærens rædsel var det Erik, der allerede var på pletten med sine tyske ryttere for at tage

angrebet i struben. Hvilket siger os, at angrebet ikke kom uventet for ham, og at han har ventet det netop omtrent her, ved Kongstrup og Fodevig.

At Eriks mænd var til hest blev afgørende. Overfor et rytterangreb var ledingshærens fodfolk værgeløse, og deres rækker kom i uorden allerede ved angrebets overvældende og uventede form. Kongen gav ordre til, at hæren skulle trække sig tilbage mod skibene. Hæren stod jo i forvejen på stranden, så det får kun mening, hvis det betyder, at hæren nu viger ud ad næsset, dels for at dække skibene, dels for at have adgangen til dem rede, og endelig for at få næssets bredde som den korteste kamplinje, som rytterne ikke kan komme bag om. Det må være her, ved selve næssets rod, at rytterhærens kompakte angreb med sværd og økser hamrer ind over bønderne. Sejren er Eriks i angrebet. Kongehæren styrter i panik til skibene, og Eriks mænd kan hugge de flygtende i ryggen. Scenen ved bådene bliver det rene slagteri. Kun Magnus og hærens kerne viger ikke, siger Saxe, og det må betyde, at de har prøvet at holde Erik stangen ved at spærre næsset, til kongen og det mest mulige af bondehæren var ombord og vel i søen. Dette er den eneste rimelige måde at forstå situationen på. Bortset fra et nederlag ved Sejrø var kongen og Magnus de sejrende over for Erik, og et nyt nederlag betød kun lidt, hvis hæren ikke blev helt ødelagt, eller der faldt for betydelige mænd. Magnus havde ingen grund til at blive desperat, kun til at prøve at redde mest muligt, og det havde han mulighed for ved at forsvare næsset en tid. Når det gik anderledes, var det, fordi indsatsen blev katastrofalt stor.

Her, hvor man i dag sidder i det solblanke græs ved den smalle vej og ser ud mod de huse, der ligger i række over næssets lave ryg, her faldt Magnus Nielssøn Stærke, og her tabte Nielssønnerne Danmarks krone. Fem bisper faldt her. Hvoraf vi ser, at kirken ikke anså Magnus for æreløs på grund af drabet i Haraldsted. Bisp Peder af Roskilde faldt ved siden af Magnus. Bisp Tore af Ribe. Bisp Ketil af Vestervig. Den svenske bisp Henrik, der var landflygtig hos kong Niels. Bisp Adalbert af Slesvig døde af sine sår. Roskildekroniken messer sit dybt rystede: »Vé hint grusomme år, hin bitre dag, dø-

dens dag, mørkets dag, fuld af jammer, tung af gråd. Vé hin dag, da Magnus faldt, Danmarks blomst knækkedes, han, den skønneste blandt de unge, kæk og kraftig, en glad giver, forstandig, og en elsker af fasthed.«

På oprørernes side stod Hvidesønnerne. Opgøret med Trugotsønnerne nærmede sig den bitre ende.

Men her, hvor mørke og lyse skjolder i nyharvede agre hvisker om tomter af huse, der længst er borte, og hvor råger uforstyrreligt piller orm, mens kærulden nikker for brisen — her født Valdemarernes Danmark i blod. Her ved roden af næsset, og så vigende ud mod midten af næssets vestkyst til det sidste fortvivlede kaos, her stod slaget ved Fodevig.

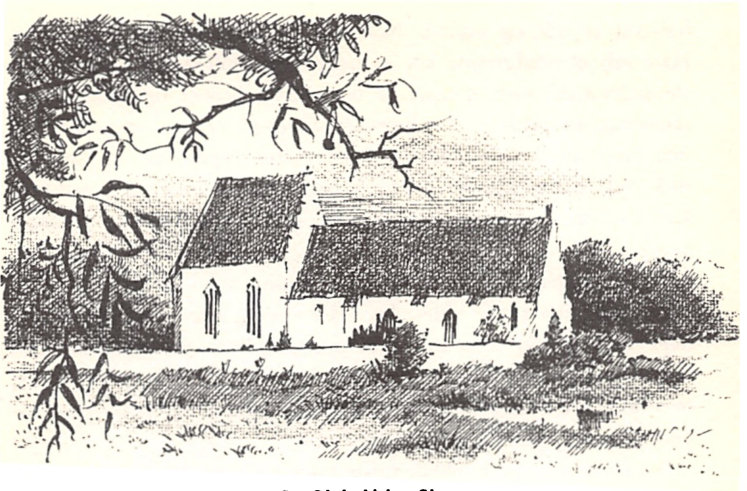
LÆGGER man Fodevig bag sig og går længere mod vest, standser man forundret. Brat har landet skiftet ansigt. De duvende agre er borte, græsset er ikke blødt og saftigt, men stridt og tørt, her dufter ikke sødmefuldt af blomster og groende hvede, men ny stærkere luft prikkes livsaligt i næsen: fyrrens harpiks og lyngens krydrede syre sammen med fugtigt mos og svovlet dynd fra grøfterne, i en saltfrisk brise af mågeskidt og rådnende tang. Jorden er ikke jord, den er sand.

For ikke mange år siden lå her en lyngørken, flade, magre og håbløse agre med et landbrug, der var det rene museum. Så blev jorden opdelt i det, der lod sig redde, og det, der blev plantage, nu at se på begge sider af Falsterbokanalen, der også viser os, hvor smal landtangen er. Og hvor vi vandrer over Knippelsbro gamle broklap fra København, på aftægt her.

Jorden er som jord intet værd. Alligevel er det to gange i historien sket, at jorden her, vurderet i kvadratalen, er betalt væsentligt bedre end Sønderslettens fedeste hvedejord. Halvøen har i middelalderen placeret sig i Europas historie, så dens navn var kendt af hvert normalt menneske mellem Nordkap og Middelhavet.

Skanør, Skåne-øret, oprindelig en ø eller en banke i Sundet, siden forbundet med land ved en tange af opskyllet, goldt sand, der rej-

St. Olafs kirke, Skanør.

ste sig i skyer og stod dødbringende ind over slettens frodige marker, når storm satte ind fra Sundet. En lidet beboelig og vanskeligt tilgængelig halvø, og alligevel to gange i sin tilværelse søgt og trafikeret.

Allerede ad vejen ud mod halvøens hoved lyser i dag sommerhusene mellem træerne, og forude rejser sig over lave tagrygge og spredte træer Skanør gamle St. Olafs kirke. Den ser rigeligt stor ud, og dens form er usædvanlig, et lavt og uanseligt skib med en tilføjelse i øst, der er væsentligt højere, bygget med de gamles henrivende mangel på forlorne hensyn, men tværtom med hele deres ærlighed over for deres egen tid. Det er ikke skjult for nogen, at man først har bygget en kirke, så er byen blevet større og rigere, og byggemoden er ændret lidt, resultatet er det tilføjede, høje og lyse kor, der svarer helt til den samme tildragelse i Stege.

I aftenlyset går man langs stranden mod syd de tre kilometer ned til Falsterbo, byen på Ørets sydende, langs strandvolde og blanke laguner, med solen som en glødende projektør lavt ude fra Sundet, ind over de øde, golve strandenge. Ikke et levende menneske at se,

halvøen er øde og uddød. Kompakt og sitrende står i den stille, klare luft et øredøvende kor af frøer, der dementerer menneskeligt storhedsvanvid med hensyn til begreberne beboet og ikke beboet. Hundrede tusind frøer der kvækker. Livet på vej fra urhavet op på den tørre klode, pjaskvådt og med vidløs appetit på at være til, små våde mænd klavret op i det grønne, glanende ind i den synkende sol med alvorlige, blanke øjne, oh elskede, klam og usigeligt dejlig.

Her er så øde og urørt, at man mindes, hvad en dansker skrev om stedet cirka 1870: »Her, hvor der engang var et myldrende liv, hvor tusinder og atter tusinder færdedes, hvor der herskede den travleste virksomhed, hvor der snart lød råb af glæde, lystighed og overmod, snart af kiv og strid, hvor der aldrig var hvile eller ro: dér råder nu tavshed, øde og tomhed.«

Tavshed, øde og tomhed, mens man fra strandengen går op ad grønnende stier og veje, mellem haver, der er ved at klæde sig på til sommeren. Villa ved villa, ikke alle af de billigste, hus ved hus, men øde og tomme, papir for vinduerne, skodder og brædder, intet levende menneske i aftenstilheden, intet andet hørligt end fra strandsumpene frørernes tonende elskovsjubel og enkelte mågeskrig. Om et par uger vågner Falsterbo til liv. Travlhed og røre, vinduerne op, latter og bilhorn, benzinlugt og kaffeduft, radiosentiment ud af alle husene, bymennesker tager ikke på landet uden at slæbe byen med. Falsterbos sæson, velfriserede børn på en slags ferie, kæmpehoteller, der svælger i robust gotik udvendig og mere tidssvarende bekvemmeligheder indvendig, golfkøller svupper over veltrimmede plæner, stilige ryttere lader sig beskue, selv med ansigter så verdensfjerne, som havde de fået hjernen blæst ud af kraniet. I sandet og ved stranden ligger og sidder de nyeste creationer i strand-, sol- og badedragter med ikke meget varieret indhold, og her i den solvarme havstok, hvor i århundreder havets sølv østes op, lader nu mer eller mindre forgyldte piger sig fiske af mer eller mindre professionelle livreddere, en vinters pinesøde drøm: bjærget af Tarzan. Gennem den lyse nat lyder stemmer og skinner lys i skoven fra hus til hus. Ferie, semester, sæson.

Det ses her, og tydeligere andre steder i Skåne, at svenskerne er skovfolk. Danskere er bønder, huset pladask på den bare mark er idealet. Er der træer, bliver de fældet, hvis de ikke producerer noget, der kan proppes i munden. Træer »tager kraften«, de »skygger«, og de »ødelægger taget«. Danske stadsgartnere har som livsopgave at gøre træer til krøblinge, for så »gror de bedre«. En dansk villa er noget, der først og fremmest skal ses ude fra, Olsen har fået hus.

Svenskerne bærer, som en syg drøm i sjælen, på een gang rædslen for og den evige længsel tilbage til skoven, skjulets og ensomheden. Svenske villaer hygger sig helst mellem træer, skov at blive borte i.

Men bag villaerne dukker sig endnu dybere Falsterbo St. Gertruds kirke. Den er påfaldende stor og velbygget, men det ses, at nær var den sandet til i fornedrelsens år som gammelkirken i Ska-gen. St. Gertruds ligger dybt i et hul, omgivet af stejle klitter, og vinteren har dækket den lille kirkegårds grave med et sandlag som nyfalden sne over gange og grave.

Mens man går rundt mellem de stille huse i denne by, der er øde og uddød som Pompeji, ånder man dens fortid som en varm em, der stiger af jorden mellem træerne.

Saxe fortæller, at i Øresund stod silden så tæt, at man næppe kunne ro en båd frem, og fisken lod sig øse af havet med de bare næver. Hvert år samledes fiskerne i Øresund for at øse. Navnlig samledes de på Skåneøret, der som en mole rakte midt ud i rigdommen og lå godt for sejlads både fra nord, vest og øst.

Der blev fisket på andre danske fiskepladser. København og Malmø havde stort fiskeri, Dragør, Køge og Præstø. Stege kan takke silden for den statelige middelalderkirke, vi allerede har nævnt een gang, og også i Limfjorden spillede sildefiskeriet en rolle. Nibe har den dag i dag tre sild i sit våben, skønt det er nogle år siden, der fiskedes sild dér. Centret var og blev dog Skanør og Falsterbo.

Tidligt forstod den danske krone, at her måtte der haves en hånd i med, og byerne fik kongelige borge allerede i 1200-tallet som fast tilhold for den kongelige foged, men fisket kan følges hundrede år længere bagud. Følges. Naturligvis er her fisket umindelige tider før.

Her på halvøen var silden hurtigst og lettest i land, og endnu i dag viser søkortet, at den bedste landing var vestkysten. Sydkysten var ringere, og Hølvigen næppe brugelig til andet end småpramme. Fra gammel tid havde de danske fiskere deres strandret langs veststranden, for hele foretagendet blev hurtigt internationalt, så strandret blev en vigtig ting. Fiskere og handelsfolk af alle nationer mødtes her i de måneder, fisket varede, og med fiskerne fulgte saltere og gællepiger, krofolk, bagere, slagtere, skomagere og alle tænkelige håndværkere, der kunne gøre forretning med fiskerfolket og med hinanden. Tidligt blev stedet et af Europas store internationale, årlige markeder, for her, hvor skuder og mennesker fra alle lande mødtes, var der mulighed for handel. Flamsk og engelsk klæde, skindvarer, silke og lædervarer og alle salgbare sager stævnedes hinanden mellem fiskekvaser og bjærge af salttønder, skure og blafrende telte.

Saltningen af silden skete i land. Det var forbudt at salte om bord, fordi det ikke var muligt at kontrollere mængden, og så blev kongen snydt for afgiften, og den var hans interesse i hele sagen. Der betaltes told af den udførte saltede sild, samt noget der hed konningkøb, og som var en afgift i sild, 12 snese af hver sildekarl på pladsen. Når man véd, at blot i året 1537 var der 37.500 mand i gang, forstår man, at kronen regnede med sildeindtægten i rigets finanser. Og man forstår, at postyret her på halvøen har været over al beskrivelse, for iberegnet handlende, markedsfolk, håndværkere, søfolk og markeds-gæster, har der ikke været under 70.000 mennesker stuvet sammen her daglig. Hvordan det, rent praktisk, har været ordnet i detaljer, forstår man ganske enkelt ikke. 70.000 mennesker? Hvad blot med det, der i dag henhører under kloakforhold?

Justitsen var kongelig for grove forbrydelser som tyveri og mord, ellers holdt hvert land justits på sit område, for allerede meget tidligt fik de forskellige lande og byer faste grunde eller, som det hedder på dansk endnu i dag: fed. Naturligvis for at undgå årlige slagsmål om pladsen. Store kunne de ikke blive. År 1500 gav kong Hans Aarhus by et fed på 100 alens bredde og det dobbelte i længden, og det var ikke til et sommerhus, men den grund, hvor samtlige fiskere og

andre aarhusborgere skulle have arbejdsplads, opholds- og lagerplads for materiel, tøndere, fiskere, saltere, piger og hvad der ellers var brug for.

Vanskeligheden lå i at kontrollere fangsten. Og i at få de danske krav gennemført og respekteret. Hansestæderne var en fasttømret organisation, datidens amerikanske kapital, og også dengang gik hovedparten af fremmed kapitalers fortjeneste ud af landet.

Der er skrevet bitre nationale ord om den ting, men spørgsmålet er, om de er skrevet med fuld ret. Der kom en dag, da eventyret var slut. Hvorfor? Påstanden om, at silden pludselig var væk, er ikke rigtig. Vi har fra Skånemarkedets slutningstid beretninger om år, hvor store fangster smides væk, fordi de ikke kunne afsættes. Sagen er, at vel var der i utalte århundreder fisket sild, men det var under Hansestædernes ledelse, markedet blev det helt store europæiske foretagende. Men for det første svækkedes markedet, fordi reformationen i Nordeuropa afskaffede den katolske faste med dens tvungne fiskemad, og renæssancens overdådige kødæderi er måske i nogen grad en reaktion oven på den megen spægelse. Men dertil kom, at Hansestæderne gik i opløsning som organisation, og dermed blegnede markederne, for vi magtede dem aldeles ikke selv. Rygraden i dem var Hansaens kapital, der tillod den at investere det nødvendige: at møde på pletten med skibe og tøndere og salt og fuldt mandskab, lige til hele skuder fulde af »farende frauwen«, der svarede til en senere tids »marinehelferinnen«. Når det for eksempel var lov på markedet i byen Kampen, at hvis en fiskehandler førte sild, der *ikke* var skånske, skulle han sætte et rødt flag på sin bod, så var det ikke et dansk krav, men Hansaens indflydelse. Det var Hansaens kapital, handelsforbindelser, dygtighed, initiativ, organisation og — sammen med det — naturligvis hensynsløshed, der skabte sildemarkedernes europæiske epoke. Når den danske stat ikke investerede fem flade skilling i havneanlæg eller noget som helst og kun bød på den bare sandstrand og en syndig bunke vrøvl, er det et spørgsmål, hvor store krav den samme stat kunne rejse med udsigt til held. Sagen ses lettest sammen med vore dages olieproblem. Måske er der rentabel olie under Danmark, men danske myndigheder

og dansk kapital havde aldrig fået en dråbe op. Også her er fortjenesten i forhold til vor indsats, og senere tiders historikere kan spare sig harmfulde tirader desårsag. Spillere var og er vi ikke, men bønder, der vender hver daler, før den slipper fingrene, og hvad der ej går ud kan ej vende mangfoldigen hjem.

Men hvad tjente den danske krone på fiskeriet her? Blev vi rent snydt? Ser vi igen på det før nævnte år, 1537, må kongens part ved told og konningkøb af samtlige i rigens vand fiskede sild, altså ikke alene Skanør og Falsterbo, sættes til 7,5 procent af den fiskede silde handelsværdi, og det er, i en forretning uden indsats og risiko, ikke så ringe, som man har påstået. Men til gengæld véd vi fra kronens eget salteri ved Dragør, at saltningen i sig selv var en forretning på over hundrede procent, så Hansaen har meget vel kunnet gi' kongen omkring syv en halv, dog nok noget mindre. Men så hæftede Hansaen alene for sunkne skuder, fordærvede ladninger og konjunkturer. Samme år, altså stadig 1537, saltedes ved Falsterbo 96.000 tønder sild, eller knap to en halv tønde pr. investeret mand, men hele landet, Falsterbo fraregnet, præsterer samme år 264.000 tønder sild, så de mange andre markeder tilsammen betød ikke så lidt, som man har villet reducere dem til. Men så var Hansaens kapital naturligvis på spøgeri også dér. Hovedsagen er, at den dag, Hansaen smuldrede, var guldhønen død. Vi havde i århundreder bandet Hansestæderne væk, nu var det sket, og så var den potte ude. Førre markederne og fisket videre magtede vi hverken helt eller halvt. Den sandede halvø lå øde og ventende hen.

Men gennem mere end et halvt årtusind var månederne august og september ved Falsterbo fabler, der rygtes. Alle sprog lød, alle gangbare mønter veksledes, og hele halvøen, fyldt med fiskeindmad og kasserede sild, må have lugtet ganske forfærdeligt. En sky af fluer har stået over det råbende, travle mylder af mennesker. Både er rendt på land og silden losset, gællepiger og karle har sprættet løs, tomme saltbøtter og færdigsaltede sild i tønder duvede på kærre ad de sandede stier mellem de tætpakkede fed, pramme med stabler af spegesildfustager er tungt staget ud til de skuder, der lå ankret på reden.

At udpege de enkelte fed er i dag kun omtrent muligt, og i øvrigt skiftede de jævnlige ejere og grænser. Men syd for Falsterbo ligger noget fastere: ruinerne af Falsterbohus. Stort var slottet ikke, et kærnetårn og en snæver ringmur, princippet fra Gurre og Helsingborg. Her kom dronning Margrethe jævnlige trods stank og spektakel, ikke for, som senere kolleger, at rekreere sig, men for at føre sin kamp mod Hansestæderne. For med al rimelig anerkendelse af fremmedes ret, så vil en dygtig regent også søge at begrænse de frækheder, som fremmed kapital kan tillade sig i perioder, hvor rigsledelsens dygtighed er mindre udtalt. Skånemarkedet var i århundreder hovedgrunden til strid og krig og til hele Danmarks politiske kurs. Så meget betød de myriader af sildeskæl, der her veksledes i møntet sølv. Her i det med fiskeindmad æltede sand skabtes Danmarks første virkelige finansielle historie. Bortset fra episoden danegæld vestfra.

Falsterbohus. Ruinens lave mure er stærkt restaurerede, eller mere korrekt: rekonstruerede, de er nærmest en modelgrundplan udlagt i marken. Romantik er der ikke over de velkonserverede rester. Og dog vil en ting ikke ud af tanken her: den 3. august i året 1387, midt i sildefiskets højsæson, døde Margrethes søn Oluf. Rygterne om, at han var forgiven af sin mor, er hen i vejret, for noget politisk uheldigere kunne ikke ske for hende. Det var jo ham, der var den sidste af Harald Haarfagres æt i Norge, den sidste Skjoldung i Danmark, den sidste Folkung i Sverige. På hans arvekrav hvilede hendes værk og planer, selv havde hun intet.

En ung mand på 17 år. Et sted oppe i den klare, blå luft nogle meter til vejrs i den lune, salte brise, dér lå det kammer, som ingen i dag har set, men som var velkendt for mennesker dengang, slidt af brug, fortroligt og hjemligt, og man sporer i aftenluften osen af vokslys og den ramme lugt af sved og sygeseng. Deroppe trådte Margrethe over dørrinet og så sin søn død og sit program i fare. Man gad set hendes ansigt. Hun lod liget føre til Sorø, stævnedes til politisk ekspresmøde i Lund og vandt spillet som sædvanligt.

Og her modtog hun en del år efter det stakkels unge menneske, der havde ladet sig forlede af naive nordmænd til at udgive sig for

Oluf lyslevende. Her blev han hængt uden at fatte ret meget af, hvor farlige ting han havde trådt i.

Langs stranden står i dag uendelige, dobbelte rækker af bitte små cigarkasser, familiebadehuse. Hvad fornøjelse er der nu ved sådan eet? Udover at det ødelægger stranden og ser forfærdeligt ud. Men omtrent sådan har skure og boder stået her engang før. Med noget dybere mening. Også dengang var Falsterbo sæson.

Kirkegården med sand over den magre muld, hvem ligger her under os? Døde og druknede fiskere, udslidte bønder og deres kvinder og magre børn fra de fattige århundreder, men vel også skeletter, der fik en kniv mellem revlsbenene eller kraniet smadret af et ølkrus i kroteltet i de glade dage, da alle og alt, selv ølkрусene, lynede livsaligt i solen af sildeskæl. Kirkegården er benyttet til dato, det ses af stenene, og skeletter bevares dårligt i sandjord, så en udgravning vil intet give, ellers var en konstatering af middelalderens folkeblending her på stedet et stykke fint udgravningsarbejde værd.

Mellem ventende villaer og øde golfbaner mod Falsterbos centrum. Enkelte gårde og huse. Her er dog vegeoterende liv uden for sæsonen. To ting, der røber det gamle Falsterbo og siger lidt om endnu ældre tider: adskillige steder står endnu tangdiger, som vi kender dem fra Mols og andre egne, tangen som byggemateriale, lun og tæt, isolerende og brandfri, læsøboerne véd det. Var grænserne mellem de gamle sildesalteres fed markeret med tang?

Og så er de ældre huse af bindingsværk værd at se, for mens stråtagenes form peger mod Sjælland, er stolpeværket en hilsen fra sydøst. Loftbjælken er tappet gennem stængerne med to kiler, som så mange steder i dansk bindingsværk, men her er ingen syldebjælke, og det er Bornholm. Det ses enkelte andre steder i Skåne, men her ude er det reglen. Husene har haft gavltrekan af træ som på Bornholm.

Over bindingsværkets problemer tilbage til nutiden. En villaby, der venter på den korte sommer. Igen den sandede jord sin pris værd udmålt i beskedne fed, to epoker i halvøens historie. Igen hektisk liv, rigdom der strømmer til udefra, så købmanden tjener sit årsforbrug, og det lille tog må styrte frem og tilbage mellem Malmø

og Skanør som en sporvogn, mens vejene lyner i kortèger af amerikanske biler. Igen er havet halvøens skæbne. Dette nye eventyr vil vare, til om et halvt eller et helt århundrede strandbadets mode er forbi, eller læger forsikrer os, at det er meget skadeligt. Så kan vor hjemmelsmand fra 1870 rejse sig af graven og fortsætte, hvor vi slap ham: »Sjældent kommer en fremmed til disse triste egne.«

Her bli'r øde, og her bli'r fattigt. Trist bli'r her ikke, så længe der er forår og frøer til.

SYDKYSTEN af Skåne er strand og havlugt, men det er Østersøens lidt fade vand. Man ser det af strandens bredde og form, bevoksningen, sine steder siv helt ud i vandet, og af havstokkens hilsener fra dybet, alger og muslinger, krabber og døde fisk, af sandet og af strandstenene: dette er ikke ocean, det er ikke Vesterhav, men Østersøen som vi kender kysten og dens lugt fra Falster og Møen og fra Bornholm. Vi kender brisen og den korte, krappe sø, tæt og lunefuld af indespærring, hurtigt rejst og igen hurtigt smultet til havblik, dåneblå flader der dovner i solen. En tur langs denne kyst er strandenge og vige, det er fiskerlejer og badesteder, røg og skorstene forude, vejen bliver gade i en provinsby, *Trelleborg*.

Præsentation: søkøbstad, omkring 17.000 indbyggere, Skånes sydligste by, en ikke ubetydelig industri, havnen fortrinlig, og i ryggen Sønderslettens fede jord som solidt opland, der vil have en udskibningshavn. Her kunne ikke undgå at blive by trods alle fromme forsøg på at hindre det.

Navnet Trelleborg trækker tanken til Sjælland og Nationalmuseets forbløffende udgravninger ved Slagelse af den tusindårige militærlejr, der vendte op og ned på vore begreber om dansk vikingetid. Andre anlæg af samme art er konstateret, men de hedder noget andet. Navnet Trelleborg er almindeligt. I Skåne forekommer det mindst fire gange til. Man har gættet på noget med »tralværk«, en borg eller forskansning af stolper eller fletværk. Med »træl« har det næppe noget at gøre. Har de gamle østfarende skippere haft græske låneord i sømandssproget? Navnet er stadig en gåde.

Og har der ligget en vikingefæstning her på Skånes sydkyst, er hvert spor borte fra stedet og alle overleveringer. Byen dukker op i 1200-tallet, naturligvis skabt af sildefisket. Omkring 1260 bliver kong Valdemar Erikson af Sverige gift med Erik Plovpennings datter Sofia, og hans medgift er skatteindtægt og afgifter fra Malmø og Trelleborg. Dette er morsomt, fordi det i senere svenske kilder siges, at dermed var disse byer allerede svenske en tid. Hvad de naturligvis ikke var. En afbetaling af en gæld med sikkerhed i den danske kronens løbende indtægter er en normal økonomisk disposition. Den svenske konge kunne have fået indtægten fra Ålborg eller Kolding, men dette her lå nok så praktisk.

Byen trivedes vel ved sild og ved udskibning af slettens fede okser og gode korn, så Malmø borgere tabte humøret. Så rig var byen, at svenskerne under syvårskrigen gjorde landgang udelukkende for at plyndre den og svide den af. Den blev ødelagt igen i 1617 ved brand, og så viste malmøboerne deres menneskelighed ved at gå til kongen og forklare ham, at Trelleborg var helt overflødig. Kristian den Fjerde gav dem ret og inddrog Trelleborgs privilegier i 1619, men Trelleborgerne fortsatte uden privilegier, så fulde af mod på livet, at da byen blev virkelig svensk, måtte øvrigheden have skarp besked fra Stockholm i 1665 om at »platt avskaffa all borgerlig näring i den fläcken«. Det hjalp. En tid. Havnen var for god, beliggenheden for indlysende rigtig, byen blev købstad igen og er i dag i bedste velgående, for vi skal siden igen se, at byer opstår og forgår, trives og sygner efter deres egne love, der har meget lidt med papir at gøre. Man kan ikke tvinge en by til at trives. Næsten heller ikke til at dø.

Og på den baggrund forbavses man, første gang man turer gennem Trelleborg. Dens navn taber sig et sted i vikingetiden, og dens historie er så gammel som danske købstæders, men byen er i dag bred og solid, velholdt og ny, gode huse, der lyser af sikre indtægter og sparekassebøger. Der er gader med mere beskeden bebyggelse, enetages lave langhuse, men de er sobre og hyggelige, byen er renvasket under de drivende skyer, luften klar og karsk, havnen imponerende, og ruten Trelleborg-Sassnitz var før krigen fast inventar

i alle internationale trafiklister. Vi husker svenske turistreklamekort, der ikke anede, at man kunne komme andre veje fra Europa nordpå. Men her i byen Trelleborg er huse fra middelalder og renaissance hurtigt overset.

Nåja, kirken. Grundlagt engang omkring 1200-tallet. Man finder den efter byplanen og tror, man er gået galt. Helgo Zettervall, bid smerteligt fast i det navn, vi skal møde det jævnlige. Han var arkitekt og på moden og må have haft tæft for gode forbindelser. Han led af syg kærlighed til gamle kirker, og han voldtog dem og lod ligene bag sig. I Trelleborg skete det i årene 1881—83. Han rev det hele ned og byggede det op igen i en hjemmelavet gotik, der forekom ham pynteligere end den gamle. Kun dele af tårnets mure står endnu levende og med århundreder i sig, af guldflammede, gode sten, men brat afbrudt og suppleret med *gotische* tinder i febrerrøde klinkesten. Af kirken intet mere at se. Kor og kapeller er skåret fladt af, måske med tanke på engelsk gotik, og ombygget til bastioner med skydeskår. Af grundplanen aner man, at her før ødelæggelsen lå en statelig dansk gotisk købstadkirke, som nu er gået tabt. Ligesom under sidste krig jernbanevogne, spisehuse, barakker og kantiner, skyttegrave, transportskibe og Gud véd hvad var overmalet med ordene »*Killroy was here*«, er Skåne stemplet af navnet Helgo Zettervall. Hans indsats i Skånes kultur er os ikke uvedkommende.

Så kan man i øvrigt mene, hvad man vil om monumentale vandtårne og om Axel Ebbes statuer. Men en stille formiddag i byens svømmehal, når man har det spejlblanke bassin for sig selv, når solen skyller ind gennem vinduerne, og vandet reflekterer lyset op over Hugo Gehlins mosaiker, så flyder man saligt i et eventyr af lys og tænker på, at ikke een nuværende dansk by af Trelleborgs størrelse ejer noget i den retning.

VEJEN videre langs kysten, hav og land balsamisk i næseborene, en beruselse, der risler gennem kroppen som saft af en umoden gravensten. Legende sommergrøn sø, strandskaderne går med travle

skridt, alvorlige og selvoptagne, små sorte mænd så tåbelige som kontorchefer, og stikker næsen i alt muligt, mens måger skærer de solgennemskinnede hvide planer gennem den klare luft. Stene rager af vandet som skaldede isser af havmænd med det våde, søgrønne hår drivende i vandskorpen. Saftige enge med millioner af blomster, garnenes solfyldte slør bugnende i vinden, spilede på de vejrslagne sølvgrå pæle. Gode huse og mæt kvæg, hav og land i eet, mage til vej findes ikke.

Men bag brinkerne ligger Søndersletten, eller Söderslätt, bred og tung, gård ved gård, landsby ved landsby, næppe en plet udyrket jord, godt land, og vel udbygget så langt tilbage i tiden man véd. Skånes have og skæbne.

For hvad ville de her, mændene nordfra, gang på gang, til de kom for at blive? De bugnende skånske sletter var een af deres grunde, een af hovedgrundene til landets historie. Hverken danske eller svenske historikere har holdt af at sige tingen rent ud, men det gør turistbrochurerne: *Skåne er Sveriges kornkammer*.

Af samme tryksager lærer vi, at Skånesletten den dag i dag er en fabel for svenskere, noget man skal have set for at tro på. Bøger og artikler har fra 1658 til dato øst lovord over dette land, der kun tilnærmelsesvis har sit modstykke i Götasletten og enkelte andre huller i det store skovland. Vi vestensunds læser disse hymner og er desorienterede. Vi ser kun almindeligt bondeland, udmærket og godt, også sine steder kønt, fortræffeligt landbrug, men ikke nogen landskabelig oplevelse. Det er jo Sjælland, de mere ansigtsløse partier af vor kære ø. Hvor er det pragtfulde, som svensken iler herved for at se, og som fik selv en Linné til at blive poetisk? God, stenfri agerjord, andet ser vi ikke.

Men for bondedrengene, der var opvokset i magre skovrydninger nordpå, hvor ploven kørte sig hjælpeløst i smadder mod sten og filtrede stød og skurrede skrigende over jordskjulte heller, hvor hver alen brugelig jord skulle skabes ved jernsejgt slid, og hvor hvert strå og hvert magert aks var nåde fra himlen, for dem har dette været sagnriget, som man nægtede at tro på som andet end flimrende dagdrømme, når man med lukkede øjne søgte at rette ryggen og glemme

smerten i de sitrende hænder: den vilde drøm om stenfri, fed jord, hvor man satte ploven i grønsværen og pløjede fremover, fure efter fure, og hvor man såede og var sikker på at høste, endda mere end det såede, Kanaans land med mælk og honning. Og var det sandt, hvad hververne sagde, at dette land var til, drog man derned med ørkenfolkets ret til at knuse de af Gud ufortjent benådede og tage land, frådse i fed, frugtbar, vidunderlig *jord*. For det var ikke et rigt Sverige, det var ikke vor tids industri- og cellulosesolide svenske folk, men et stort, tyndt befolket og fattigt land, der erobrede. Det var magre, sene og sejge karle, og bag dem deres kvinder, der med rolige øjne stumt krævede mad til deres børn, bedre jord til deres sønner, nye folk til at bære svenskekongens våben og hæder. Man havde båret nok, sultet nok, ofret nok.

Politisk, som led i overvejelserne hos den svenske adel og Sveriges regering og konge, kom hertil den århundredlange styrkeprøve mellem Sverige og Danmark. Sverige havde gjort sig fri af det danske voldtægtsforsøg under unionen, men kampen om magten og retten i Østersøen som Hansaens arvtagere var ikke slut, og ingen af parterne havde set, at opdagelsen af de nye verdener hinsides havene skulle føre handelen i nye baner, så Østersøens årtusindgamle betydning gled i baggrunden, og der egentlig ikke mere var noget at slå om. Danmark herskede over Øresund, og Danmark havde gang på gang misbrugt sin magt og begået dumheder, som måtte hævne sig i svaghedens tid. Adgang til Kattegat, adgang til Øresund, det endnu rige Skånefiske, og så Skånes milde, rige jord — det var realiteterne bag de svenske forsikringer over for de fremmede gesandter om, at Skåne var »gammelt svensk land«. Carl den Tiende Gustav søgte dog en undskyldning at vifte med. Men alt dette var den logisk opbyggede baggrund for, at Frederik den Tredjes legendariske tåbelighed udløste det hårdeste slag, der nogen sinde ramte Danmark, slaget, vi aldrig forvandt.

Mens vi glider nordpå gennem det grønne og ikke overvættes spændende sletteland, benytter vi tiden til een gang for alle på denne rejse at gøre os klar af enkelte historiske ting, for lige til vor tid har der hvilet en naiv listeatmosfære over problemet Skåne.

Med en tysker, med en holstener, ja sågar med en tysk nordsløviger kan vi diskutere problemerne omkring vor sydgrænse. Ikke at parterne bliver enige, men sagen bliver lagt frem set fra begge sider, og ingen finder det mærkeligt. Siger man Skåne til en svensker, er aftenen ødelagt. Årsagen er ufattelig, for det var svenskerne, der skød gevinsten. Skandinavismen ligger naturligvis imellem med visse forpligtelser, men vel også med en vis forpligtelse til at besegle de broderlige følelser med en rimelig gensidig redelighed. Problemet er ikke noget problem: så og så mange kvadratmil land erobret, tilbageerobringer mislykket, sagen definitivt afgjort. Erobringen af Skånelandene skete efter de dengang og stadig gældende regler, at den stærkeste har ret.

Men endnu kan svenske historikere ofre tid på at fremtrylle en »historisk ret«, der går forud for erobringen. Man kan møde udtrykket, at 1658 var en »genforening« med Sverige. Det er kun ord og uden betydning, men historisk er det galt. Skåne var dansk, politisk til 1658, i sindelag noget længere, kulturelt tegner det danske indslag sig endnu, omend naturligvis vigende. Det er dette kulturelle indslag, der har betydning for os, ikke som basis for nationalromantiske volter på skånsk grund, men som materiale, der delvis er et led i, delvis supplerer og belyser Danmarks kulturhistorie.

Vi må ofre et par ord på det vigtigste argument for, at Skåne allerede i 1658 var svensk. Det drejer sig om landsdelens »svenske« periode fra 1332 til 1360, ialt 28 år. Det var under Danmarks opløsning, Kristoffer den Anden og rigets pantsætning, at Skåne med sin ærkebisp i spidsen gav sig under den svenske konge Magnus Smeks beskyttelse. Hermed, siger svenske historikere (og sagde meget ivrigt allerede Carl Gustav) var Skåne svensk. Heraf, sagde svenske romantikere, ses, at Skåne fra gammel tid har lidt af ulykkelig kærlighed til Sverige.

De skånske landskaber søgte at redde sig ud af den danske katastrofe, og de søgte til Magnus Smek for at slippe for en tysk greve, for hvordan det føltes fremgik af forholdene i andre danske landsdele. Skånelandene hylder Magnus Smek, men ikke i hans egenkab af svensk konge. Skånelandene kommer ikke under og bliver

ikke en del af Sverige. Magnus Smek har to embeder, og han kalder sig ganske korrekt konge af Sverige og Skåne. Dette er ikke fortolkning. Hvordan det var gået, hvis tilstanden havde fortsat, er en anden historie, det kom ikke dengang til at foreligge. Valdemar Atterdag drejede den naive Magnus en gevaldig knap og fik Skåne tilbage, og det siges ikke, at skåningene havde noget imod det. Hvis det, at skåningene hylder Magnus Smek skal betyde, at Skåne dermed er svensk, så er hele Sverige dansk, da den svenske adel hylder Margrethe. At Carl Gustav, da han vil erobre de skånske lande, slår kraftigt på den gamle historie, er rimeligt. Det er propaganda og politik. Det er ham ikke ligegyldigt, hvad man ude i Europa siger til hans planer, og han regner helt rigtigt med, at man i Frankrig ikke har været meget inde i Skandinaviens forhistorie, så det gik snildt at fremstille sagen som en udsoning af gammel uret mod Sverige. Det fif bruges den dag i dag jorden over.

Derimod er det rigtigt, at episoden 1332-60 fik følger, da afståelsens time var inde og fredstraktaterne lå på bordet. Både ved Roskildefreden 1658, ved freden i 1660 og igen ved freden efter skånske krig 1679 var det Skånes gamle, selvstændige stilling hos Magnus Smek, der lå i tankerne, da Danmark fik indføjjet i paragrafferne, at Skåne vel skulle under svenskekongen, men landene skulle beholde til evig tid dansk lov, dansk sædvane og dansk kirke og sprog. Altså et selvstændigt dansk land under svensk styre og ikke en del af Sverige. Carl Gustav skrev de paragraffer under med sit navn. Og brød dem. Carl den Elvte skrev dem under med sit navn. Og brød dem. Eller helt korrekt: de skrev deres kongelige navne under på, at disse paragraffer skulle »forblive uryggeligt i kraft og vigueur«, men de drømte ikke om at hæfte for deres underskrift. Trøsteparagraffer i fredstraktater har tendens til at fordampe, og Skånelandenes skæbne er som andre erobrede landsdeles i Europas historie. Fra svensk side set ville det have været farligt *ikke* at bryde de u håndterlige paragraffer.

Og så nok herom, for vi er nået til Östra Grevie, eller Øster Greve, og dér i nordøst rager et par sære ting op over brede trækroner midt i den mætte idyl. Det er herregården Mogenstrups

gavle. *Månstorp's gavlur*, hør en skåning sige de to ord og dvældt her.

I Västra Ingelstad eller Vester Ingelsted kirke, helt oppe ved alteret og indmuret i korets nordvæg, står en anselig, grå ligsten med to statelige og vel hugne skikkelser, en frue i kirkegangstøjet og en adelsmand, påfaldende spinkel, i fuld rustning og med et ansigt, der er individuelt præget og måske kan have portrætlighed. Stenens danske tekst siger, at:

Herunder ligger begravet erlig og welbyrdige Mand Hendrich Bilde til Mougénstrup, som vor erlige og velbyrdige Héndrich Bilde og Fru Chrestendtz Ulfstandtz søn af Mougénstrup og kalit Gud almechtigste hannom paa Brødre-gaard den 4. dag decembris anno 1592 der klokken vor 7 om mórri-gen. Dislige-ste hans kierre hœstru erlige og velbyrdige Fru Christendtz Weffert som vor erlige og welbyrdige Corfítz Weffert og Fru Anna Gyldenstierne til Nes deris daatter og kallit Gud Almechtigste hinde aar

Gud gifve dennem baade med alle tro Christene en errefuld opstandelse paa den yderste dag.

Teksten kan stå for de fleste adelige ligstens-tekster i Skåne og for den sags skyld i det øvrige Danmark. Fruens dødsår fattes. Det betyder ikke, at hun forthen lever, men at hun, hvad ligstenen ikke siger, efter mandens død blev gift med rigsråd Breide Rantzau. Den kære fru Christence døde først 1604, altså 45 år efter sin første mand, og hun hviler et helt andet sted. Men det er almindeligt, at sten lægges over den døde mand og hans endnu levende hustru. Dels fordi stenen ikke godt lader sig hugge i to tempi, dels vel som et afmægtigt despoti: stenen er stærk magi, enken skal sidde enke og sørge, til hun glider ned ved sin rette mands side, for billedet og ordene forpligter og besværges. Heldigvis ofte forgæves.

Navneformen Mogenstrup er morsom, fordi den er vestdansk, mens Månstorp er østdansk, skånsk dialekt, ikke yngre, men ældre end den rigsdanske form, der er benyttet af overklassen, præster og skrivekyndige.

Men med alt dette er hr. Henrik Billes Mogenstrup i dag en statelig og tom ruin, og det har svensken ikke gjort, det har vi selv. Mogenstrup blev lagt øde af de danske tropper i skånske krig.

Månstorps gavlar.

Gårdens fortid taber sig i det tidligste mørke. Den har tilhørt ætterne Hak og Krummedige og går over til Eske Bille, der bygger Mogenstrup faste stenhus 1540—47. Efter landsdelens afståelse må gårdens sidste danske ejer Ove Thott afstå den til den svenske krone, vi skal høre hvorfor, og skæbnen er inde 1678, da den havde svensk militær besætning og blev ødelagt af de danske. De vældige mure blev stående, de stejle, grå gavle sås ud over landet og gav ruinen navn, en lokal fortrolig monumentalitet i ordenes klang: *Månstorps gavlar*.

Det var ikke den eneste gård, der gik i grus, og ikke den eneste, der sank sammen for danske skud.

Mens Månstorp glider bag os, og sletten østpå åbner sit smilende land, er det vanskeligt at sanse, hvad her skete for 275 år siden: slettens gårde og bosteder, landsbyer og rønner hærget og lagt øde, systematisk plyndrede og brændt af, svenske og danske tropper enige om dette ene: at ødelægge. Slutningen af skånske krig er et ubehageligt kapitel i krigshistorien for begge parter, hovedsagelig beretning om plyndrende og brændende patruljer, der skyller ud over landet og lægger øde, hvad den nådeløse krig havde levnet. I de gårde, der lå, hvor nu de hvide velkalkede længer strækker sig, ventede bønderne nat efter nat, når mørket lå over sletten. De lå vågne og lyttede. Ude fra mørket lød hovslag, lysskær meldte brand, flygtende naboer bankede på ruderne. De kom ind hjemløse og ejendomsløse, og de fortalte lavmælt i stuens halvmørke, hvorfor den og den ikke kom med, en søn hængt på portstolpen, en anden dræbt fordi han spærrede vejen til stalden eller til pigernes kammer. Datteren voldtaget og myrdet, gården et bragende bål.

Bitterheden rettede sig mod den svenske arvefjende som altid gennem århundreder. Men måske nok så bittert mod de danske tropper. Dem modtog man med åbne arme som befriere, dem hjalp man åbenlyst lige op i ansigtet på svensken. De kom som venner og landsmænd efter hårde og meningsløse år. Og så voldtog og myrdede og stjal de som nogen svensk patrulje. Hvor var der venner? Gård efter gård gik i flammer, bonde efter bonde fik panden kløvet eller måtte flygte til skoven, søn efter søn blev taget til svensk eller dansk militærtjeneste, heste og køer var borte, markerne redet sammen eller brændt af, kornet hentet, man ejede ikke til brødet, slet ikke til udsæd. Hvem vandt denne krig? Bønderne tabte.

For at fatte det, der skete her, må vi huske, at vel var hverken de svenske eller de danske generaler i skånske krig geniale, men komplet gale var de heller ikke. Landets systematiske ødelæggelse var ikke sindssyges værk, det var krig. I realiteten eet, men dog en hensigt skjult i vanvidet. Hærenes hovedvåben var ikke infanteriet, men rytteri. I dag bomber man olieraffinaderier og benzindepoter uden hensyn til civilbefolkningen. Den gang var det opgaven at ødelægge fjendens muligheder for at skaffe korn, halm, strå, hø eller noget

På vej til Ystad.

som helst for heste spiseligt. Helst skulle det bjærges hjem til egen lejr, men ellers ødelægges, i laden eller på roden. Ødelæggelsen var strategisk, men for befolkningen var den katastrofal. For danskerens prestige var den det samme. Hensynet til civilbefolkningen var dengang som i dag. Man savnede ikke blik for folkepsykologiens betydning. Den danske konge havde udsendt bestemmelser om soldaternes optræden i det gamle danske land. Plyndring, overgreb og tyveri var på det strengeste forbudt. At få forbudene overholdt var en anden ting. Befolkningen havde ingen interesse i at skelne mellem plyndring og strategisk ødelæggelse, når resultatet var det samme. I begge hære kneb det efterhånden med disciplinen, navnlig fordi det kneb med at betale troppernes løn, så de tog sig betalt »efter militiens sedvaner«. Og en militær befrielse af et land eller en landsdel var ikke og bliver aldrig nogen blid oplevelse for befolkningen. Mislykkes befrielsen tilmed, er alt ude.

Skyggerne af de dundrende rytterpatruljer fortøner i intetheden,

for her hænger lærkerne i hver sin elastik og triller i det uendelige. Skal lærker aldrig trække vejret?

Læg mærke til gårdene. De er ikke svenske. Det morsomste er, at næppe nogen af dem i alder når tilbage til dansk tid, bortset måske fra en og anden stolpe, som det er umuligt at sige noget om. Skåne beholdt sin byggeskik uden at ændre den, for den slags var, til vore dages rationelle tegnestuer, ufatteligt konservativt.

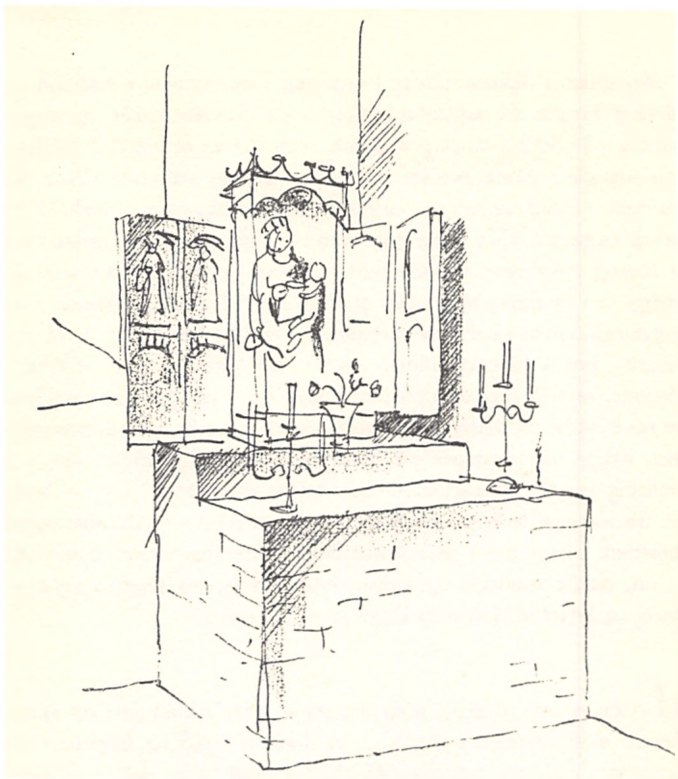
I svenske værker om kulturhistorie kan man læse, at den skånske landsbygds bindingsværk kommer af landsdelens mangel på tømmer. Delvis rigtigt. Forklaringen gælder det gamle danske område fra Slesvig til Småland, og bindingsværket strækker sig ned i Tyskland, men det gammeldanske kulturområde har sin egen stil og sit eget greb om tingen, med klar grænse i syd mod det frisiske. Det er også kun delvis rigtigt, at der manglede tømmer. Der var masser af skov, men løvtræ er mere uhandleligt end nåletræ og giver ikke af naturen rette planker, der lader sig kløve og let lægger sig i en væg. Eg kræver godt værktøj, gode næver og et bandsat arbejde. Træhuse lod sig bygge. De danske bulhuse, træ helt igennem, var kendt over hele riget.

Men i Skåne var bindingsværk det almindelige. Det er landets egne materialer, marksten i sylden, tømmer og ler i væggen, halm eller strå som tag. Byggeskikken var som i det øvrige Danmark: de tjærede eller malede stolper, de kalkede eller rå tavl. Det er Sjælland og Fyn, Østjylland, det er Vestjylland, Småøerne og Bornholm, men som de andre landsdele har Skåne sin egen opfattelse i detaljen, skiftende fra herred til herred. Stråtaget i Skåne er ikke tørvelagt i rygningen som mange steder i Jylland, det er mønnet med halm og rygtræer som på Sjælland, som på Fyn og i Jylland i visse egne. Det er beklageligt, at Axel Steensberg skriver en fornuftig bog om »Gamle danske bøndergårde« og gennemgår landet egnet for egnet, hastigt men dog, og så ikke fortæller os, hvordan det skånske materiale hører ind i billedet. At skrive den danske landsbygds arkitekturhistorie uden om de skånske landsdele er ufyldstgørende redegørelse for vor kulturs helhed, og det fortegner dens forbindelser ud over det gamle kulturområde, i øst-nord som i syd.

Skovfolket i Skånes nordre bygder og i skovegnene i Halland og Bleking bygger på andre traditioner, på skovens vilkår og nogen nordlig påvirkning langs grænserne, men det er et billede, der ikke kan mangle i dansk kulturs form efter landets skiftende vilkår. Et studium af Skånelandenes arkitektur i landsbygden i forhold til dansk byggetradition lader sig endnu gennemføre, men materialet er hastigt svindende, vistnok hurtigere end det sjællandske, som rimeligt er i et rigere land. Der er intet mærkeligt eller rørende i, at byggetraditionen viser klart vestpå, det er blot væsentligt at få detaljerne ind i billedet, inden det er for sent, og man må ikke glemme, at nye ting uventet kan dukke op. En type som vinkelhuset ses hyppigt på sletten. Man ville tro, at det er en ret sen husform, men nylige udgravninger på Bornholm har dokumenteret den dér omkring år 500. Et kort over vinkelhusets udbredelse i dag — bortset fra nybyggede husmandshuse af samme form — ville sige noget morsomt. Hvert hus i de skånske landsbygder har noget at fortælle os om dansk tradition og kultur, om traditionens sejghed og henheden, og lytter vi, bliver vi kloge på et og andet.

HAVET er ude af syne, men det ses af lyset i kimingen og af refleksionen mod skyernes undersider, at dernede i syd og fremme i øst ligger det, altid en fortrolig sikkerhed at vide, hvor det er og hvor nær. Det kan gøre een rastløs og desperat, når man vandrer gennem skovene i Dalarna, at der er uendelig vej til havet og ikke den svage anelse af det i næsen. Over Søndersletten står vinden med hilsen fra hav, og man har ro over sig.

Som gårdene ligger kirkerne tæt i Skåne. De er her i hundredevis, og det er kun få øjeblikke på sletten, hvor man ikke ser eet eller flere tårne. Så godt som alle ligger de på kirkestedet, hvor de blev rejst i den ubegribelige kirkebyggeperiode, der falder omkring 11-1200-tallene. De første stavkirker afløstes i Danmark af stenkirker, solide, som regel endda særdeles solide, romanske bygværker, og antallet voksede, så det danske kulturområde fik omtrent den sognedeling, der gælder i dag. Byggeriet er en stor indsats af arbejde, organisation og kapital,

Sidealter i St. Olavs kirke.

og alt taget i betragtning savner vi stadig forklaring på, hvordan det lod sig gøre, og hvad der var den egentlige baggrund for dette enorme værk. Dybt religiøse var danskerne aldrig, noget praktisk må spille ind. Det gælder for de fleste danske kirker, at deres mure rejstes den gang, og at de endnu er kernen, trods alle senere ændringer og tilføjelser. Det gælder også Skåne, men desværre med trist forbehold. Vi drejer ned mod landsbyen Fru Alstad og Alsted Frue kirke.

Også i det nuværende Danmark står kun få kirker helt urørte fra de ældste dage. Også i det nuværende Danmark er kirker ombygget hensynsløst eller sørgeligt ødelagt ved restaurering. Men ingen nuvæ-

rende dansk landsdel har oplevet en så gennemgribende totalødelægelse af kirkerne som Skåne. Selv Bornholm, der vistnok er det nuværende danske land, der er hårdest ramt af kirkeslagtninger, er en kirkearkitektonisk oplevelse ved siden af Skåne. Om kirke efter kirke får vi her at vide af turisthåndbøgerne, at »den stammer fra 1100-tallet«. Det er også alt, hvad den gør. Tag slige oplysninger med forbehold, de betyder ikke, at kirken er værd at se.

Fru Alstad kirke er sluppet relativt nådigt. Den ligger stateligt på sin banke, og den må have haft særlige fiduser i katolsk tid, kraftige helgenknogler, måske lige så herlige som den helgenhånd i Skivarp eller Skiverup kirke omkring 20 km herfra, der var så hellig og underfuld, at den i vore dage for øjnene af videnskabsmændene har forvandlet sig til bagluffen af en sæl.

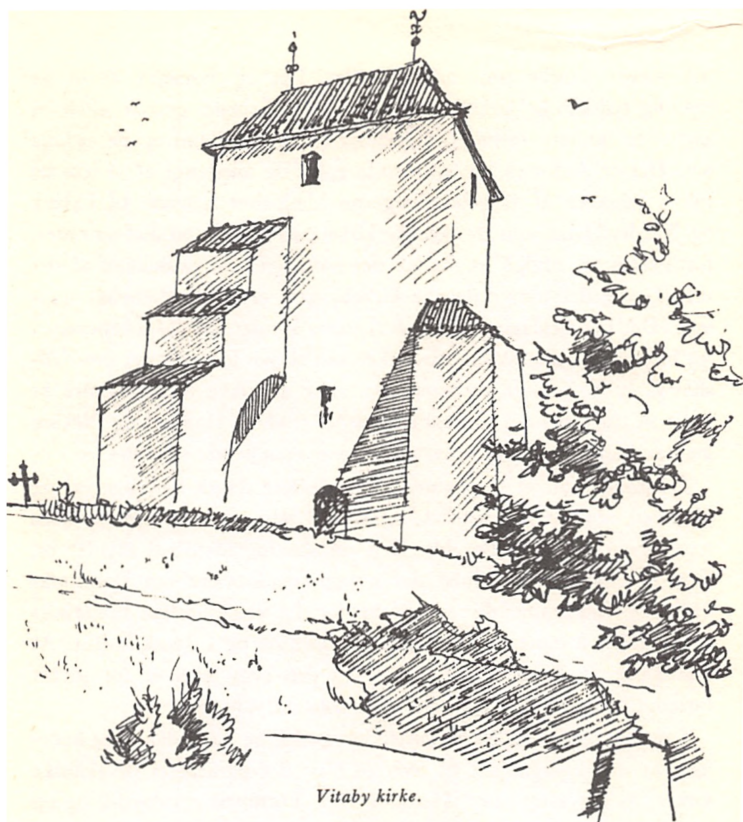
Fru Alstad er en statelig landsbykirke helt præget af gotik. Dens indre er rigt stjernehvælvet, og enkelte stykker af inventaret er seværdige, endda særdeles. Men dog bliver man trist. For selv om dette er interessant, er det dog beskedent, og så er det et af de nådigst skånedede kirkeinteriører i hele landsdelen. Der er andre seværdige (også nyligere istandsat, men de er let talt). De skånske kirker gik gennem en drøj kur, en stor del blev revet ned til grunden, ikke en stump igen, og en kirke i fin, moderne tysk gotik afløste dem. Andre blev slagtet nådeløst ved restaurering eller blot ved »ombygning«. En brutal indpasning af standard-støbejernsvinduer har hærget herred efter herred, men endog hvalvene er næsten i reglen ombyggede. Rum efter rum blev dræbt af »murmesterpuds«, en slikket og akkurat murbehandling som på et jernbanetoilet. Vi kender det fra Danmark, hvor en forhenværende perle som Bjernede rundkirke ikke alene mistede sit ydre, men nok så meget afgik ved døden indvendig. Men hos os er det dog undtagelsen. Det helt grelle tilfælde er endog den sjældne undtagelse.

I Skåne er ødelæggelsen reglen. Sted efter sted står man stille og sukker, her stod en kirke engang. De fleste står udvendigt hvidkalkede, som mange af deres sjællandske kolleger. Men kommer man dem nær, får man gåsehud. Man mindes de gamle danske kirkemures puds, et glat lag, der følger den levende mur, at se hen over

i solfaldet som marker af fastføget sne med rosa lys og koldblå skygger. Det er puds, det er mur, det er levende værk. I Skåne er hver eneste kirke klasket over med nopret kalk, som den vi bruger på pissoirer for at undgå primitive tegninger. De skånske kirker er syltet ind i risengrød. Det er hårdt at se de bygværker, der endnu har deres proportioner uskadte, griset til på den måde. Metoden er svensk og bruges for at murene skal se »gamble« ud.

Bortset fra alt dette — *hvilket er meget, meget svært* — så er oplevelsen af de skånske landsbykirker ikke at konstatere, at de minder om de andre danske, for deri er intet mirakel, og det er ikke derved, de betyder noget for os. Skal de sige os noget ud over banale nationale fantasterier, så er det på de punkter, hvor de rækker ud over, hvad vi hjemmefra i dag véd om dansk kirkearkitektur, vi skal i Skåne søge de kulturlevn, som vi i dag *ikke* har mage til hjemme, og som derfor udvider vore begreber om dansk middelalderkultur. På dette punkt giver de os stort set ikke så meget, og i de små detaljer kan vi ikke fordybe os her. En rundkirke findes i Valleberga, men den er næsten ødelagt og siger ikke mere om den ting, end vi kan hente fra Bornholm. Landsbykirker med to tårne har vi nu i Danmark kun sjældent. Fjenneslevtårnene er ikke ægte, Tveje-Merløse er hårdt restaureret, og tårnene på Magleby, Møen, er i dag muret sammen, men lod sig i øvrigt let skille ad igen. I Skåne har Væ kirke haft to tårne, og Færløv kirke har det stadig. Derimod har Skåne noget, som vi ikke kender fra andre danske kirker: Hammarlöv (Hammelev), Hammarlunda (Hammerlunde), Blentarp (Blentrup) og Bollerup kirker har *rundt* tårn, garneret med risengrød, men formen dog synlig. Runde tårne var ikke ukendte, og adskillige mindre herregårdes barfred skal nok have været et rundt tårn. Men at komponere det runde tårn sammen med et firkantet langhus er en vanskelig kunst, hvis det skal lykkes at gøre dem til et hele, der ikke ser ud til at gå skilt ad, og heller ikke gnidrer sammen. Opgaven har de gamle løst vel. Det morsomme var at få opklaret, hvordan man har fundet på tingen her. Og eet til: da Kristian den Fjerde i København får den tanke at give regenskirken et rundt tårn, hvor får han den fra? Opgaven er i København løst fremragende, men har de

Vitaby kirke.

skånske kirker været inspirerende og studiemateriale? Det bliver sagtens aldrig opklaret, men vi véd, at det gamle danske kirkebyggeri omfatter kirker med rundt tårn, og at de lader sig se i det skånske. Det er en opgave, der kræver bygmestre af mere end blot akademisk dygtighed. Stammer formen fra De britiske Øer?

Med kirkebygget er vi ved noget vigtigt, for Skåne var ærkebispesentrum fra 1104 til landenes afståelse, eller halvsjette hundrede år, og navnlig i de 430 første, så længe Lund var den danske katolske kirkes centrum, betød det at en væsentlig del af dansk kultur udstrålede fra Skåne. Det skånske kirke-byggeri glider ind i

det øvrige danske som brik i spillet. Det er morsomt at se, at navnlig sydsånske kirker har tendens til i tårnenes gotiske gavle at søge den spidsere rejsning, vi kender fra Sydsjælland og de sydlige øer. Det er derfor så forstemmende goldt og anstrengt at se selv de nyere udgaver af turisthåndbøgerne hjælpeløst henvise til Lybæk og Nordtyskland som de sånske kirkers nærmeste parallel-områder, fordi man vil undgå at nævne det naturlige. En adskillelse af det sånske og det øvrige danske kirkebyggeri er uvidenskabeligt nonsens. Det må beklages, at vor fornemste kender, M. Mackeprang, i sin bog om de danske landsbykirker kan skrive fortræffeligt om Sydslesvig, men frejdigt erklærer, at: »når der ikke desto mindre er taget så ringe hensyn til denne landsdel (Skåne. Halland og Bleking kender han slet ikke), er grunden ene manglende selvsyn«.

Hvordan man et liv igennem kan studere dansk kirkebyggeri og gå uden om ærkebispestiftet, og tilmed selv sige det som verdens naturligste sag, er gådefuldt. Den danske fagvidenskab skylder os, naturligt i forbindelse med det udkommende værk om Danmarks kirker, en udtømmende redegørelse for det østensundske materiales plads inden for den danske arkitekturhistorie og i dansk kultur. At svenskerne skulle behandle sagen fra den synsvinkel er for meget forlangt, så deres publikationer kan ikke udfylde savnet.

I øvrigt skal grunden til kirkeødelæggelserne være den ikke kedelige, at ved overgangen til Sverige blev det garanteret de sånske kirker, at deres formuer ikke blev rørt. Formuerne voksede, og op imod vor tid blev menighedsrådene bange for at friste staten over evne, og så blev der ofret løs af pengene. Det gik ud over kirkerne. Pengene var væk. Det var kirkerne også. Staten blev snydt. Hvem der vandt på den historie, ud over den lokale murer og en arkitekt, er gåden, der aldrig bliver løst.

ANDERSLÖV er en landsby. Der er ikke meget at se, medens man glider igennem, men her boede i 1658 ridefogden over Vemmendhøj herred, Jakob Ovesen. Han var en af lederne i Malmøssammenlægningen, der strakte sit net fra Malmø til Sølvborg og ned

over Søndersletten, med kontakter hos bønder og fogeder og i de adelige brevkamre. Her, i denne lille by, var eet af centrene.

Og så var det fra Vemmenhög herred, at Niels Holgersen lagde ud på den flyvetur, der blev hans og Selma Lagerlöfs livs bedrift. Her i en hvidkalket skånsk gård fik gasen flyvekuller og gik på vingerne

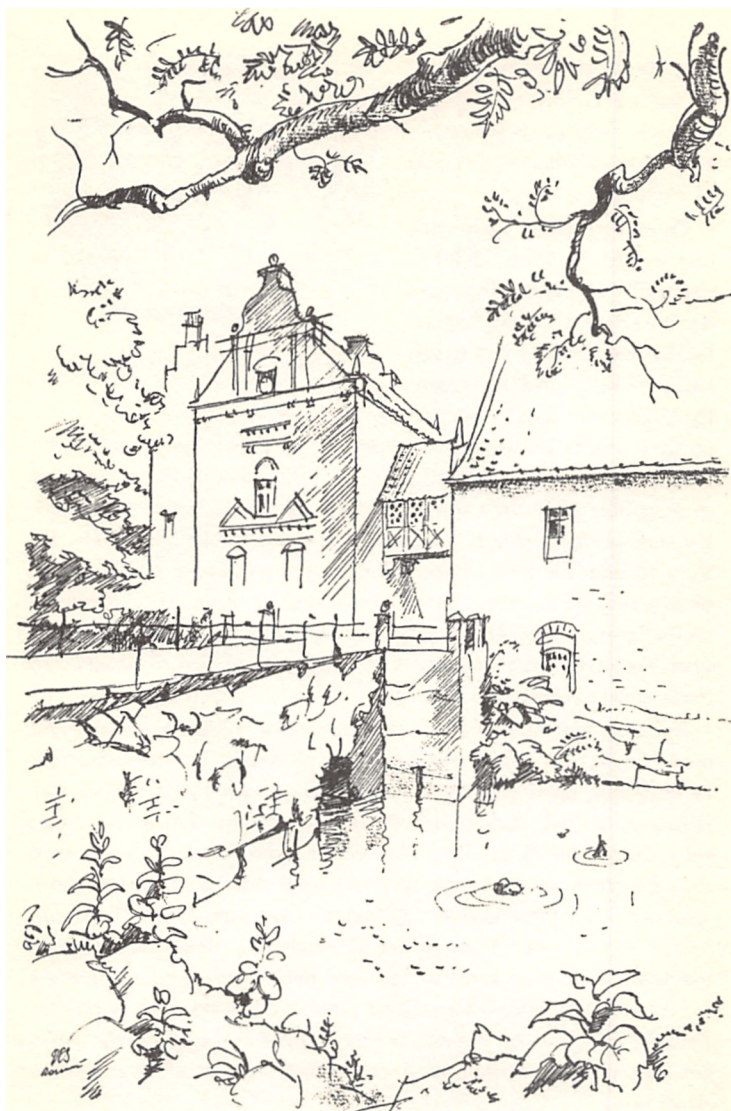

Døbsfonten i Östra Vemmenhög.

op over Sønderslettens ternede tørklæde. — Og så var det ad vejene her, over marker og i skjul af hegn, at flokke af mænd i dagene efter 7. september 1659 drev sydover, snart i skjul af skovene, snart åbenlyst, magre og levende folk forskellige fra slettens sindige bønder. De fleste til hest. De kom i flokke på fra to-tre stykker op til tres mand, de bivuakerede i skovene eller bad om mad og husly ved gårdene, og de fik det som regel. De drev videre sydpå, utålmodige og veloplagte. Over skuldrene hang de lange bøsser, der røbede dem så sikkert som deres dialekt: Gøngerne.

Syvende september var otte danske skibe pludselig stævnet ind mod Ystad, eller Ysted, som den hed på dansk. De dukkede frem af havgusen, og de kom under svensk flag, men byens lille svenske besætning fattede meningen og trak sig tilbage. For første gang, siden landet for et år siden blev svensk, stod danske skibe havnen ind. Borgerne »glædede sig oprigtigt over deres landsmænds landsætning«, eller mere korrekt, de blev ret opstemte. Livet i byen stillede med times varsel om til det gammelvante, den svenske bytold var borte, bønderne kom frit ind med deres varer, og handelen gik løs fra de åbne boder. Den første jubel gik lidt ud over et par tilflyttede svenskere og enkelte borgere, der for emsigt havde stillet om fra dansk til svensk, men byen var mest optaget af, hvad der nu skulle ske.

Meningen med den danske aktion var, som den østrigske gesandt

Dybäck.

i København udtrykte det: »at oplive modet hos denne provins' befolkning, der kun ugerne finder sig i det svenske åg«. Nu var skuderne og de danske i havn, og befolkningen var svært opmuntret. Rygtet fløj ud over hele landet fra gård til gård. Helt oppe i skovene samlede de sig under deres bygdehøvdinger og drog sydpå. »Ritmester« Hendrik Otto tilbød de danske sin tjeneste og sine folks støtte. Den danske aktion var velment, men lidet gennemtænkt. Landgangsstyrken var lille, Stenbock var på vej fra Dalby kloster, og de danske skibe stod til havs igen. De havde vist flaget og varslet, at Skåne ikke var glemt. Desværre tænkte man ikke i København på følgerne af dette oplivende, men tåbelige påhit. Dels måtte begejstringen slå om i rådvildhed og skuffelse, når det hele ikke var andet end pjat, dels havde skåningene røbet sig, og de faldt ikke så let til ro. Den svenske tolder i Ysted var, efter alle små tjenestemænds vane, dybt krænket over, at »borgerne forholder sig så, at ingen snart kan erfare noget af dem,« og daglig styrtede Ysteds borgere til skibsbroen, så snart der var sejl i kimingen. Men gang på gang var det skuffelser. Frederik den Tredjes initiativ bestod i at ville dø i sin rede, hvad han nær fik lov til.

Det var andre, der kom til at dø i redene, men de havde ikke udtrykt noget ønske i den retning. Ysted havde draget snaphanerne som en magnet blot ved rygtet om de danske skibe. Det burde have været en meget vigtig oplysning for den danske hærledelse i København. Og for visse moderne svenske forskere. I Ysted blev man ved med at løbe til havnen efter skib, og »borgerskabet parerer for størstedelen ej heller borgmestre og råd« — der var svenskorienterede og upålidelige. Men det var en sag byens borgere imellem. Uden for byen var et stort antal snaphaner og gønger samlet i landets sydøstre hjørne i en fælde. De havde stolet på, at den danske landgang var alvor. Stenbock prøvede at afskære dem tilbagetoget til skovene nordpå. En del slap ikke igennem, men hvad værre var, snaphanernes holdning og hensigt var røbet, og jagten fortsatte nordude. En dansk adelsmand lovede svenskerne at spore dem og slå organisationerne ned, Ebbe Ulfeld, et medlem af den dybt kompromitterede æt. Han havde i sin tid, under salig Kristian den Fjer-

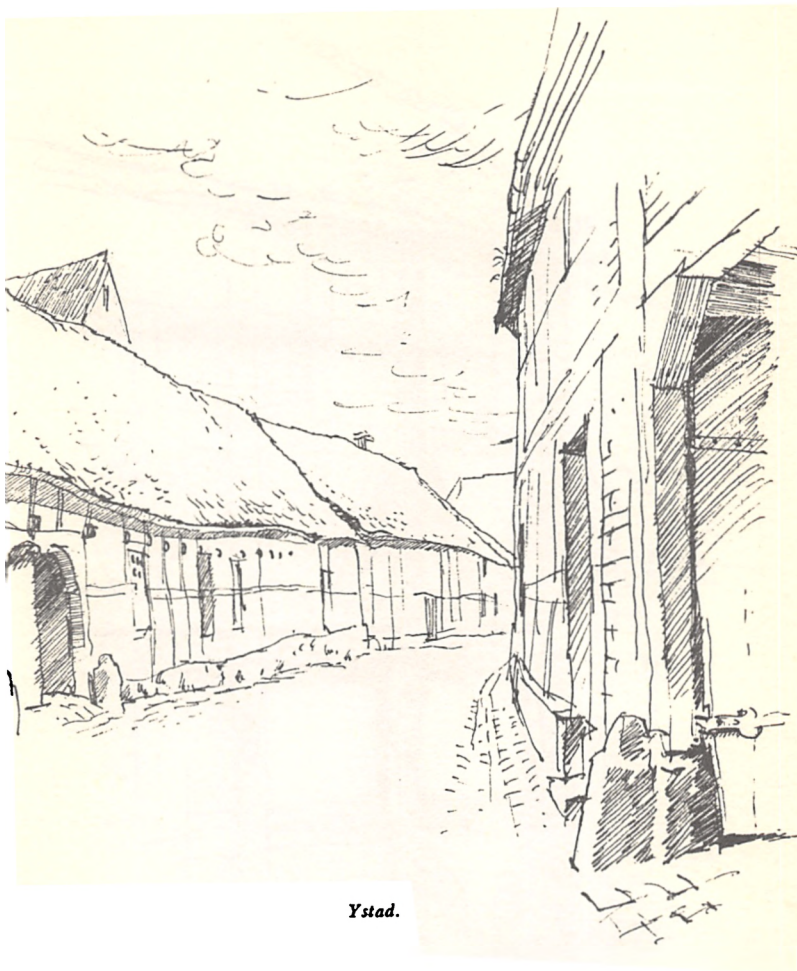
de, været snaphanernes militære fører og organisator, han var ven med deres høvdinge, han kendte alle smuthuller og stier, snaphanernes vaner, deres bygder, de enkelte egnes holdning, og han vidste, hvor man fandt de aktive og de dygtige. Hans måde at hentrete de fangne på var særpræget. De blev levende radbrækket eller stejlet. Den danske hærledelses tåbelige opmuntringsdemonstration i Ysted betaltes med skånsk blod.

Byen er fra 1200-tallet, og der står igen silde- og okse-eksport, samt en fortræffelig naturlig havn, som forklaring på, at her trivedes en by. Der boede altid en del udlændinge, skotter og livlændere, hollændere, svenskere og tyskere. Den blev brændt af svenskerne under ledelse af hertug Carl af Södermanland, og rådstuearkivet gik i røg ved den lejlighed. Under den meget brutale »Horns fejde« plyndrede svenskerne igen byen grundigt. Derimod blev den danske flåde, som Ystadboerne så ivrigt spejdede efter i 1659, noget forsinket. Den kom først sytten år efter under hollænderen Tromp, der var i dansk tjeneste. Byen blev taget tilbage af svenskerne, tilbage igen af danskerne, igen af svenskerne, og ved hver ny overgang ramlede det med bøder og straffe til de forvirrede borgere, der hver gang blev udleveret af stikkere for at have gjort eller ikke gjort, sagt eller ikke sagt dit og dat. Så fandt selveste Niels Juel, at det kunne være nok. 1678 indtog han med sin flåde byen og lod den plyndre og brænde nok en gang.

Men byen ville ligge her. I 1700-tallet var den særdeles ved magt igen, og dens vindskibelige borgere sendte deres gamle landsmænd den sidste hilsen under Napoleonskrigen, da de engelske fregatter lå i viking, Hornblower i Østersøen. De danske skibe, der var på vej til eller fra det krigsramte, ludfattige Danmark, blev kapret af fjenden, der solgte skibe og ladning i Ystad til byens skrupelløse købmænd, penge lugter ikke, og de brave Ystad-magnater væltede i varer og handel og fortjeneste.

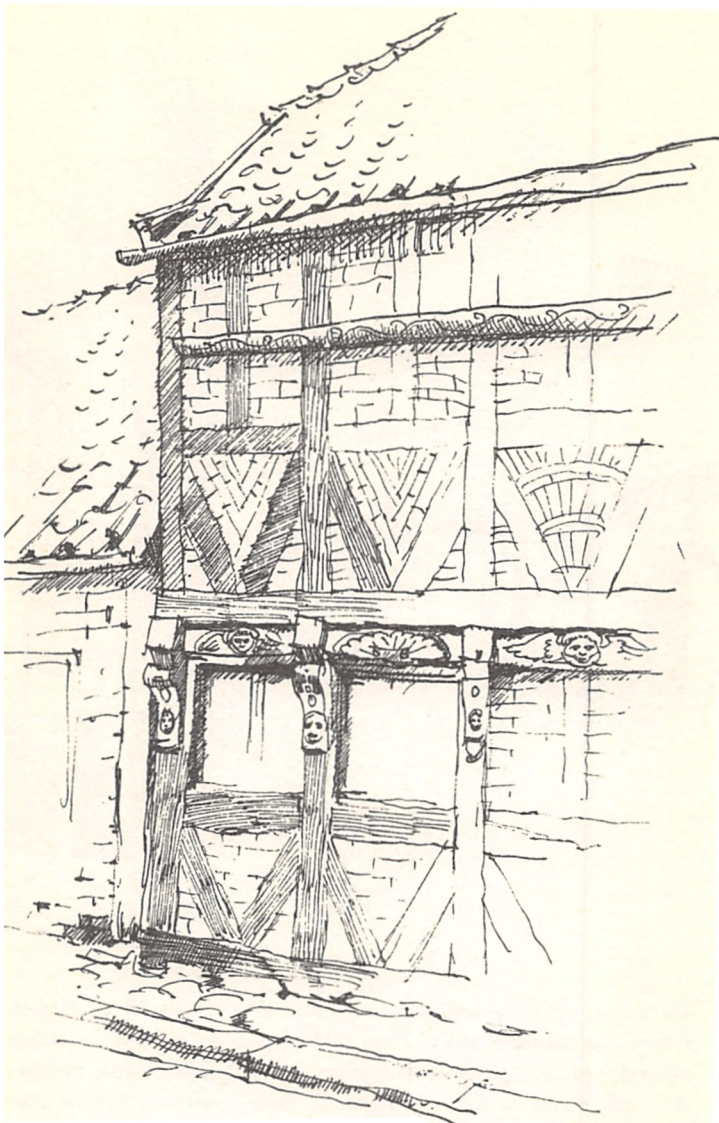
Men Nemesis er en lun pige. Den moderne trafik og de moderne ruter løb udenom. Staden gik tildels i stå, og derfor er her i dag ældre arkitektur.

Byen er en sær blanding. Her er hilsener fra århundredskiftets

Ystad.

Hamburg, og så gadebilleder, hvor der ikke er ændret en tagsten i de sidste menneskealdre. Flere middelalderlige stenhuse er delvis bevaret, som den gamle skole lige ved kirken, og det kendte »braheske« hus, i dag to nette små gotiske gavle, resten af husene ikke noget at se på. Typen er velkendt fra andre danske byer, selv om

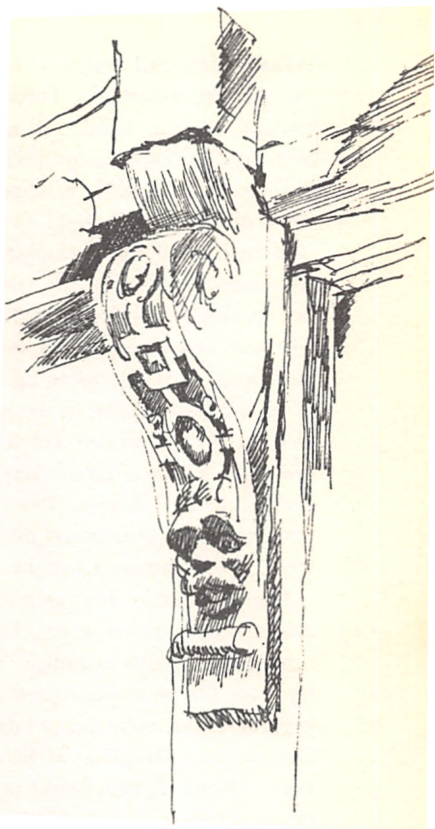

»Änglahuset» i Ystad.

middelalderlige stenhuse er sjældne også dér. Nogen afvigelse fra de vanlige danske gavle i teglgotik ses ikke.

Derimod er byens samling af bindingsværk fra renæssance og opefter meget vigtig. Det må beklages, at Chr. Axel Jensen i en bog om »Dansk bindingsværk fra renæssancetiden« kun strejfer det skånske materiale i et par små velskjulte noter, for det danske købstadsbindingsværk er så rigt, så klart afgrænset, og trods sin enkelhed så varieret, at oversigten burde foreligge fuldt gennemarbejdet. Eller helt korrekt: vi ejer ingen oversigt over det, før bindingsværket østensunds er med.

*Knægt på
»Anglahuset« i Ystad.*

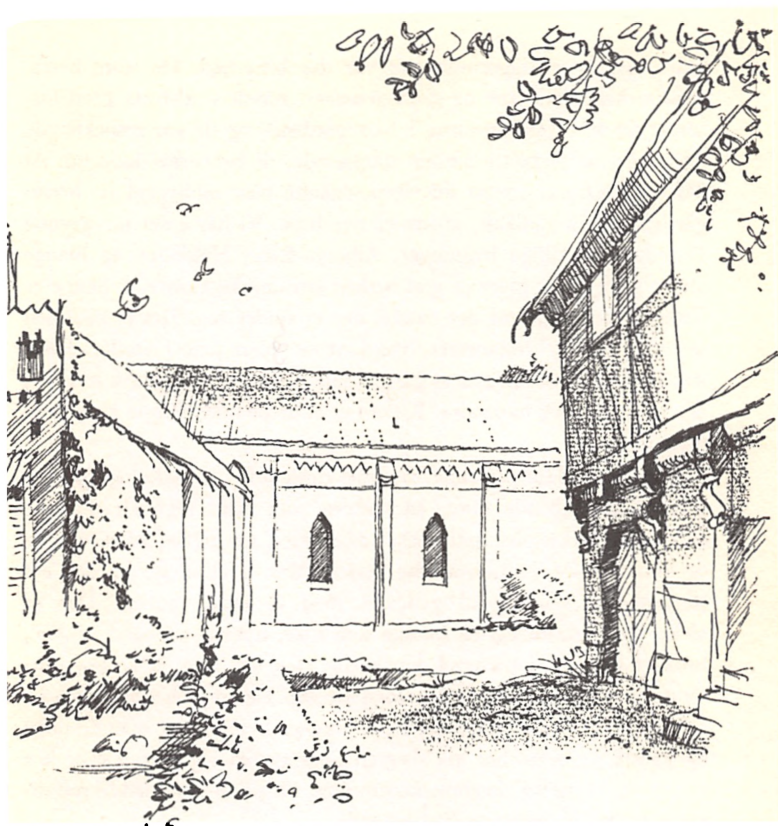
Det betyder ikke, at det er danskerne, der har opfundet det firkantede hus. Heller ikke svenskerne. Det er sket længere østpå. Men bindingsværk er så udpræget dansk, for selv om stilpåvirkning udefra naturligvis kan spores, så rækker det så langt tilbage som huse i Danmark, så sandt som den første lerklinede stolpevæg er bindingsværkets ophav. For svenskere blev det altid noget fremmed. Det ligger i ordene. Det svenske navn »korsvirke« er huset set udefra, oplevet og døbt af øjet. Dansk »bindingsværk« er navngivet af arbejdet med at binde tømmeret sammen.

Det morsomme er blandt andet, at efter landets overgang til Sverige følger bindingsværket stadig ret nær det danske, for der byggedes videre på den gamle tradition, og man lærte vel nyt dér, hvor bindingsværk stadig levede. Ystadfolkene sejlede jo omkring. Per

Hälsens gård med svalen, vi har den i mange danske købstæder. På det såkaldte »Carl den Tolvtes hus« sidder på de solide, svajede knægte, der kan minde om slagterhuset i Køge, beskyttende fjæle over de udspringende bjælkeender, som vi kender dem navnlig fra Svendborg, Haderslev, Kolding og andre sydlige danske byer. Carl den Tolvtes hus er i øvrigt til minde om monarkens besøg velsignet med en kolossal støbejernsplade, der truer med at rive facaden ud. Af samme ærefrygt er det restaureret, så der ikke er stort igen af det oprindelige. Bedre og ægttere virker Pilgrändshuset, men måske allermost fængslende er det store og forfaldne, men pragtfulde hus på hjørnet af Sladdeggatan og Stora Norregatan. Det er et godt hus af en helt fortrolig stil, og det må man se, inden det ramler sammen. Det er trist, at Carl den Tolvte ikke fik tid til at drikke et glas vand her. Hvis Ystad er uinteressert i det, ville det glide fornemt ind i Den gamle by i Aarhus. Det var en opgave at få skånsk købstadsbindingsværk repræsenteret dér, som Skåne og Halland er repræsenteret i friluftsmuseet i Lyngby.

Det, man leder efter, er træk, der *ikke* findes i hveranden dansk købstad, men det er svært. Dels fordi man ikke kan have set og rumme i hovedet samtlige bindingsværkshuse vestensunds, dels fordi vor litteratur om dette store emne er beskeden. Som vor fremlæggelse af vor ældre kultur i det hele taget er, skal vi sige: stiltfærdig. Den stærke udkrægning af flere huses øvre etage er set i adskillige byer i Danmark, men måske er den her i Ystad blevet mere dominerende. Trækket findes i Haderslev, i Hobro og andre steder. Ystad ejer Skånes rigeste samling af købstadsbindingsværk, selv om andre byer som Helsingborg ikke kan springes over. Det er forbavsende at se turistannoncer i danske hovedstadsblade anno 1952, der hævder, at man må tage til Ystad, fordi noget lignende i bindingsværk kun ses i *Sydtyskland*.

Danske klostre er et trist kapitel, fordi reformationen slog benene væk under dem for fire hundrede år siden, så at der overhovedet er noget igen af dem, er det mest forbavsende. Bygningerne var, når klostret var »ved magt«, kostbare at bygge, kostbare at vedligeholde. De færreste tænker på, hvad det har kostet at bygge et jævnt stort

Franciskanerklostret i Ystad.

kloster som for eksempel det i Norden bedst bevarede, Karmeliterklostret i Helsingør. Og hvad det har betydet af tiggeribeskatning. De bedre klostres økonomi omregnet i vor mønt kunne være millionforetagender.

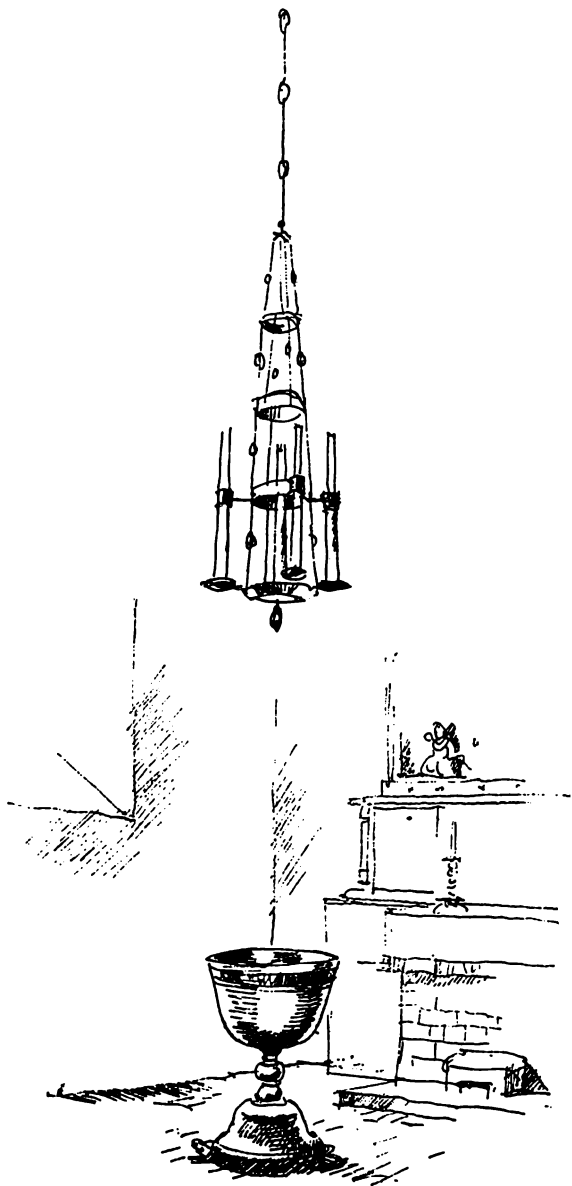
Klostret i Ystad var et franciskanerkloster, altså et tiggerkloster, og det var dem, der blev ramt af reformationen. Det blev nedlagt i 1532, og borgerne smed munkene ud. Danmarks historie rummer intet i retning af de makabre orgier, der fulgte reformationen i Tysk-

land, men mod tiggermunkene var der bitterhed. De store herreklostre, benedictinerne og cistercienserne, havde i udstrakt grad forsøret sig selv ved landbrug i herregårdsstil, og de var respekterede og fik lov at fortsætte næsten uantastede, til beboerne døde ud. Af Skånes klostre er meget lidt igen, enkelte blev ombygget til herregårde, men så radikalt, at det er nye huse. Vi har i det nuværende Danmark adskillige bygninger, Ålborg, Ribe, Helsingør og mange andre steder, der giver os god besked om danske klostre. I Skåne er Ystad kloster omtrent det eneste, der er under tag. Det er østfløjen der står, stærkt restaureret, værd at se, men helt i vanlig dansk stil. Kirken har mod syd et ganske lille tårnrum, det eneste interiør, der virkelig i dag har »air«. Kirken er et af de mærkeligste kirkerum, man mindes.

En grå og klam stemning, rummet mishandlet til døde og opgivet, forsømt og gabende tomt, en tristesse som evigt regnvejr med de halvgamle kirkestoles spartanske sæbekasser, de fugtskjoldede vægge og de nådeløst fantasiforladte ruder. Men i alt dette er der eet element, der slår, og til gengæld med et brag: gulvet. Det er kirke. De udslidte ligsten blanke som silke, ujævne og halvt sunkne, brokket sammen i trængsel, knækkede, sten ved sten, et lydløst ventende mylder af døde, jorden forspiste sig. De små og store plader i gråblå og lysegrå kalk, udslettede navne, kvinder og mænd, unge og gamle og børn, her gik slægten bogstaveligt i gulvet. De er her under os, byens og slægtens kontinuitet. Om den kommende restaurator vil holde fingrene fra det gulv.

Mariakirken har mere soberhed, menighedsliv og godt borgerskab af i dag.

Og så en uventet oplevelse. Et ikke overvætted dejligt, men ganske dygtigt gotisk krucifiks i naturlig størrelse, malet meget blegt og med rigtigt hår, der ganske vist er fornyet engang siden, men det er en spøg, der såvidt vides ikke er bevaret i nogen anden dansk kirke. Man er i et kast inde på livet af middelalderen, Tyrol og Norditalien, alle sejl sat i begrædelsens teknik, dette er strategisk folkelig katolicisme, og man fornemmer pludselig, på en vis måde for første gang, den nordiske middelalderlige katolicisme levende, fungerende

Døbefont og kirkekrone, Mariakirken i Ystad.

og inde på livet, mens man ser på dette makabre trælig med den støvede, brune paryk. Der prækedes ikke stiltfærdigt om frelserens smerte, der agiteredes for den, man var ikke tilfreds med en blidt slumrende menighed. Her skulle forstås, her skulle gyses, og her skulle grædes af sorg, ikke symbolsk eller søndagsagtig sorg. Nej, frelserens død skulle være et personligt, smerteligt tab for hvert enkelt menneske, selv for den enkleste i ånden: ret ryggen og se, dér hænger han korsfæstet! Æsteter har også dengang trukket på skulderen af teknikken, men vil man ind på mennesker, ikke blot på de sig selv som »forståere« udpegende, men ind i hvert enkelt almindeligt menneske, er teknikken denne. Hvilket gælder i dag, og hvilket man sine steder forstår og vil høste frugten af, mens æstetikken trækker på skulderen, til den går af led. Lad den sidde dér, akavet.

Og før vi forlader Ystad, se i »Sandskoven« — en sandflugtsplan-tage, som vi kender dem fra Jylland og Sjælland og Bornholm — de svenske villaer. Ikke giganter, men til gengæld nydelige og ræk-kende fra slutningen af forrige århundrede til dato. De svenske træ-villaer, bemærk specielt de lidt ældre, denne pyntelige og stilsikre leg med træ, en kunst, som svenskere og nordmænd forstår, men hvor vi falder håbløst igennem. Så meget betyder traditionen. Træ er skovfolks materiale, og vi lærer det aldrig.

TRYDE kirke. Helt ny og ikke noget at standse ved, men den ejer en døbefont.

Middelalderlige døbefonte, kirkeinventar — atter problemet Danmarks publicering af sin kultur. For der gættes på, at ikke særlig mange mennesker véd, at de middelalderlige døbefonte er et om-fattende emne og et af de felter, hvor vi kan stå alene med, hvad vi har lavet. Med »vi« menes de gamle stenhuggere.

Der er i det nuværende Danmark bevaret omkring 1600 middel-alderlige døbefonte, det vil sige fonte, der er skabt før reformationen, og i de fleste tilfælde vil det igen sige at værket stammer fra den romanske tid, og at vi, Skånelandene medregnet, kan studere op imod 2000 stykker. At 86 procent af de nuværende danske kirker har

Døbefonten i Løderup kirke.

14
1

bevaret deres gamle stenfont er forbløffende, ikke mindst sammenlignet med forholdene sydpå, og det drejer sig om et opbud af stenhuggerarbejde, der sammen med kirkeportaler, udsmykninger og gravsten giver et overvældende billede af rigdommen i vor ældste stensulptur. Et billede, som få har noget indtryk af. Da Arne Nygård-Nilssen udgav andet bind af »Skulpturbogen« (Middelalder og italiensk renæssance) var det Sverige, han berømtede for romansk stenkunst. Danmark fik bevilget optagelse med Starup-relieffet, der har fundet nåde for den klassisk dannede æstetik.

Trydefonten, som vi sidder og ser på her, er fremragende arbejde. Og den er ikke dansk, den er gotlandsk. Den er lavet af den stenhugger, som vi i mangel af hans navn kalder »Majestatis-mesteren«. Der er Europa i dens fire grupper af slanke, søjleagtige skikkelser der skiller reliefferne med Stanislaus' legende. Fonten er fornemt arbejde, af en mester i form og komposition, primitivt klar, sober og omhyggelig. Vi kender andre fonte af samme mester, for eksempel

i Løderup ikke langt herfra, og han var ikke fabrikant, men skabte hver enkelt font for sig, tænkte den og forløste den af blokken.

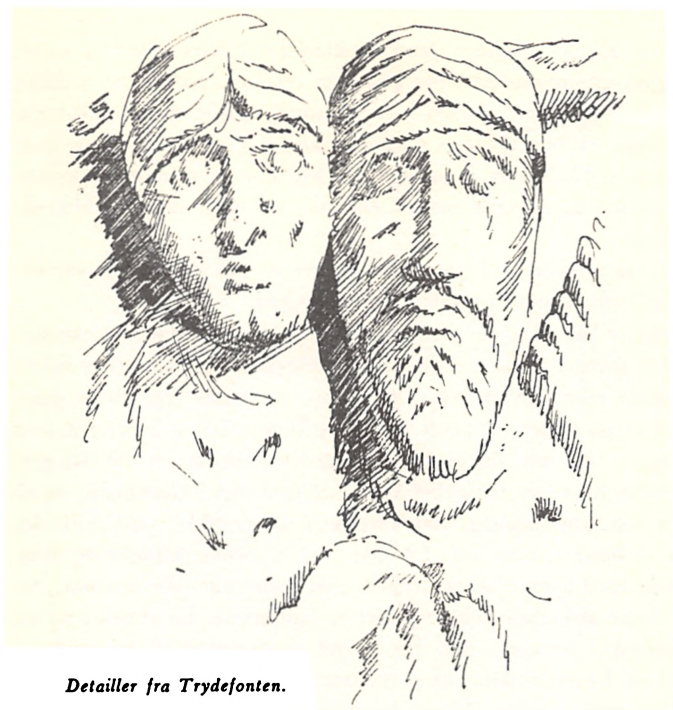
Gotlandske fonte er importeret ikke alene til Skåne, men også til det øvrige middelalderlige Danmark. Et stort antal gotlandske fonte står endnu, op imod halvandet hundrede, spredt over Danmark fra Bornholm til Nørrejylland. Fonten her er kun et led i den store handel. Den gotlandske kalk, let behandlelig, taknemmelig og fed, egnede sig til skulptur i en net og detaljeret stil og teknik, kalksten var der nok af, hele øen, og stenhuggerne derovre havde deres tradition, deres dygtighed og Visbys handelstalent. Alligevel er ikke alle fontene eksporteret. Her i Tryde var det mesteren selv der kom og ikke alene huggede fonten, men også byggede den kirke, der nu er væk. Han har arbejdet mange steder, også i Lund. Men hvorfor standse ved en font, der notorisk *ikke* er skånsk?

Fordi det er Tryde- og Løderupfontene, der altid nævnes som det mest seværdige af arten, og dem der nævnes som bevis for Sveriges betydning i romansk skulptur.

Det er fornemt arbejde. Endda meget, meget fint. Men stop så. Det er net, og det er pillent, det er detaljeret, og det er, når man går helt ind på livet af det, i mange ting slet ikke stenskulptur, men metalarbejde omsat i sten. Og hvor nobelt det er, så ville selv Nygård-Nilssen indrømme, hvis han var orienteret, at dette arbejde bliver slået til jorden af den jyske romanske granitskulptur. Ikke Starup-relieffet, der ganske vist er djærvt trods den klassiske afstamning, men de jyske karme og overliggere, de jyske portaler og de jyske granitfonte. Ikke at Sjælland og Fyn ikke møder med stærke og storladne ting, men den jyske granitskulptur er det mest selvstændige, mest frigjorte og bedste, vi har præsteret i Danmark før Kai Nielsen.

Det må beklages, at M. Mackeprang skriver et stort værk om danske middelalderlige døbefonte og lader de skånske lande glide ud af billedet, bortset fra lidt noter og en enkelt ufuldstændig tabel. Det må beklages, at det kan forekomme muligt at udelukke ærkebispes-tiftet i den sammenhæng, endda med den mærkelige motivering, at det er noget for sig selv. Den eneste rimelige grund til at udelade det ville dog for pokker være, hvis materialet var mage til resten af lan-

Detaller fra Trydefonten.

dets. At det er behandlet fra svensk side er udmærket, men ikke nok.

Også fonte af hjemligt skånsk arbejde har fundet vej til det øvrige Danmark, og man kan hilse på dem i adskillige kirker på Sjælland. Men det må beklages, at vore fagfolk har fortabt sig så sirligt i sagens typologiske side, at ikke eet menneske har fattet, hvad vi ejer. Man møder dem i de små jyske kirker, og man standser og går ned i skuldrene for at magte disse jættestærke himmelske badekar, for det er sten, det er kraft, det er skulptur. Og man smiler til Trydefonten og dens verdensberømmelse (bronzemedalje på verdensudstillingen i Paris 1867, ja man tror det er løgn, men det er sandt) lækre detaljer, fornem holdning, inderlig følsomhed. Skulptur? Kom til Jylland.

Men så vidt spænder danske middelalderkirkers inventar, hjemmegjort og importeret. Man gad vidst een ting: når denne gutniske mester byggede hele kirken i Tryde, var fonten så med i akkorden, eller var den bygmesterens gave til kirken, kronen på værket og hans æres triumf? Fonten, ja se, den gi'r jeg. For det var jo lidt anderledes med disse gamle mestre, end når vi i dag ringer til blikkenslageren.

Og så forlader vi Tryde kirke, for her — det vil sige, her var engang noget meget fornemt: Trydekrucifikset.

Det er her ikke, det er i Statens historiska museum i Stockholm. Det er skåret i 1150'erne, og man skændes om, hvorvidt det er skåret i Skåne eller i Westfalen. Den tidlige romanske type, hvor Jesus hænger på korset, alligevel har klart åbne øjne og er kronet som konge — det med lidelse og ydmyghed var ikke noget for vikinger. Jesus og hans tolv bersærker kæmpede drabeligt i Getsemane, og så blev han, som mangan god høvding i det engelske, pint ihjel, det var en historie, man følte for. Men det er denne skikkelse og dette ansigt, med åbne øjne naturligvis, død mand har ikke interesse, det er denne skikkelses holdning, der er lammende. En storhed og en knaphed i formen, der står i grel modsætning til sengotikkens hujende hysteri omkring en perverteret svælgen i lidelse og ynk. Disse tidlige romanske krucifikser, den religion er man nær ved at forstå og respektere. De taler om en kultur, om en tid og dens mennesker, om livssyn og idealer, om et begreb, der engang var livsholdning: værdighed.

Hovedet af et andet, sagtens også skånsk krucifiks, drevet i kobber og forgyldt, er nu også i Stockholm. Det er måske skånsk arbejde, måske nordtysk, men det er et hoved, vi ikke ejer mage til vestensunds. En mærkelig lille ting: associationen, der melder sig, gælder et upåagtet arbejde i Danmark. Et granithoved i østgavlen af Raklev kirke ved Kalundborg. På egnen hævder man, at det er Ole Bulder. Hvem er det? En herremand siges der. Å nej, i al fordægthed vor ven Thor. Men ellers er hovedet naturligvis et kristushoved, de udstående, åbne øjne, de lidt summariske kringler til ører, som på det skånske gyldne hoved, men der er een ting, der

forbinder dette grove granithoved med det fornemme stykke i Stockholm: deres tid, deres tanke og deres værdighed.

På jagt efter kirkeinventar i Skånelandenes kirker. Her er ikke stedet til en liste på mange hundrede numre, for næsten enhver kirke skjuler et og andet, en renæssancealter-opbygning som i Store Købinge, vi har ikke mage til hjemme, den sørgende Madonna fra Lille Beddinge, Maria fra Øster Tommerup, Madonna fra Tommarp, så langt rakte fransk kunst, så internationalt orienterede var vi den gang, før den indsnævrede nationalisme blev mode og mulepose. I Øster Nøbbelev kirke, der er totalt ødelagt, finder man gevinsten ved at gå bag om alteret. Der står hun, oppe på klædeskabet, og ser desorienteret ud. Det skånske kirkeinventar, gotiske krucifikser og altertavler, helgenskikkelser, døbefonte — gå ind i Hammenhøj og se værk. Primitivt, stort og robust, sært kantet og vrangvilligt lod den sig banke frem af stenen, men dens ryttere er en fabel af primitiv kunst.

Det skånske inventar fra dansk tid er overvældende, og det regnes for at udgøre en meget fornem del af det svenske. Det bliver ikke slidt, fordi vi regner det for en lige så væsentlig del af det danske. Så væsentlig, at en skildring af dansk kirkekunst og kirkeinventar uden om det østensundske er værdiløs. For her blev i mange tilfælde bevaret mere end i Danmark. Måske fordi Skåne fra at være et af Danmarks hovedlande blev en afsides svensk provins. Hvilket man ikke kan glemme, når man ser Skånes skæbne igennem.

Og så det morsomme og vistnok jomfruelige felt, der hedder fortsættelsen. Svensk smag og svensk kirkekunst satte ind, men tildels med mestre, der var hjemme i Skånelandene. Hvordan forløb sammensmeltningen af svensk impuls og dansk tradition? Her ligger en doktordisputats og venter på sin pen. Sligt flyder det med i det skånske.

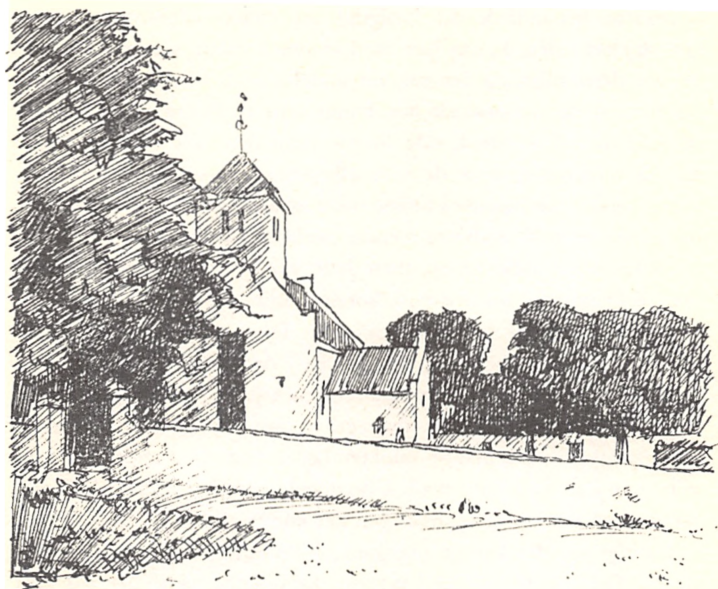
GENNEM frodigt herregårdsland, de store ubrudte agre, der røber jordens form, som den strækker sig i morgensøvnen under det tynde tæppe. Småskove og grønne banker, vejen slynger sig kælent om de

bløde kupler og duver med triumferende sang ned i svungne dale. Kort sagt: bølget terræn, leret, men med god frugtbar muld, gode veldyrkede agre med ringe indslag af ukrudt. Et brat drej til venstre, og ad en smal og ikke ny, stensat dæmning går vejen over en dal-sænkning ad alleens skygge op mod Tosterup, der ligger i skjul, så kun det lille, tunge tårn rager ovenud af det grønne. Indfarten sker, som vanligt ved ældre danske herregårde, gennem ladegården, der har været befæstet. Hovedbygningen er fra 1500-tallet, tårnet hedder »Brahetårnet«, og det siges, at den unge hr. Tyge har kikket sin barndoms stjerner her. Det lader sig ikke dokumentere, men han kom hos sin morbror Jørgen Brahe, der ejede gården.

Det er ikke alt det, der får os til at svinge ad alleen, der løber temmelig stejlt op til gårdens indgang. Vi går til højre ind gennem jernlågen. Kirken er ikke interessant. Inde i den, helt tilbage i det nordøstre hjørne af koret sidder en uanselig dør, og hvis man, før man gik ind i kirken, har husket at åbne de træluger, der sidder lige over jorden i kirkens østende, kan man fra denne dør balancere ned ad en snæver, dårlig og snavset trappe og gennem de åbnede glugger få lys til at se, at man står i en lav og snæver og meget snavset kælder, hvor store sarkofager og kister ikke levner plads at røre sig på. Et tæt støvlag er groet fast og vil ikke tørres af undtagen på tøjet, men vi skal kun lige inden for døren fra trappen. På venstre hånd langs væggen under en af de åbne glugger står en lang, lav kiste, meget støvet, meget skrøbelig, tæt beslået med udsmykninger af tyndt presset kobberblik, der engang har været forgyldt, og som er sjusket hugget ud af de pressede plader. Det er hastværksarbejde uden interesse, det skulle ikke ses, for den kiste skulle ikke stå fremme i åbent kapel, den skulle ikke besøges. Intet epitafium oppe i kirken, ingen sten, ingen tavle fortæller noget om denne kiste, der bare skulle her ned. Med liget af Jørgen Krabbe.

Man sætter sig på kisten og læner ryggen mod den knudrede væg, så kalken rasler ned over de løse metalplader, og her er lys nok, så man blader efter krønikens lidt stive ord, og imens indrømmer man, at man ingen trang føler til at have været i den skånske adels støvler i de år.

Gårdene lå tæt, for det var fortrinlig jord, fra gammel tid megen adelsjord, men også konfiskeret kirkegods fra reformationen. Den danske adel sad solidt i Skåne, måske dens solideste terræn i riget, og det var slægter med navne, der rakte tilbage så langt adel bar navne i Danmark.

Tosterup kirke.

Ved landenes afståelse var adelens situation vanskelig, og vi må prøve at forstå den, for ellers forstår vi ikke Jørgen Krabbe. Man véd, at de i første øjeblik, »fast af malice«, som en svensk embedsmand fortørnet skrev om borgerne i Malmø, nægtede at tro, at landsdelene var afstået til Sverige. Skånelandene svenske? Umuligt. Herovre var krigen jo gået godt. Det var på Sjælland, den var tabt. Afstået? Ikke på åremål som Halland, men for evigt? Til arvefjenden? Man lo, rygten måtte tage fejl, i morgen kom der bedre besked.

Der kom ingen bedre. Sandheden steg op af jorden som isnende tåge. Landene afstået. Svenske ryttere på vejene, ordrer til myndighederne, meddelelser til de adelige lensmænd, den svenske administration tog fat, svensk — — og så den menneskelige og rimelige tanke hos de fleste: hvad med os selv? Problemet var indviklet, og svenskerne behandlede det forsigtigt. At danske adelsmænd havde tjenestegjort i den danske hær mod svensken måtte man se bort fra, det var deres pligt, og den sag var uddebatteret. Fra Danmark kom der bud, at de, der ønskede det, kunne rejse til Danmark og få gods og jord dér. Fra svensk side lovede man dem alle svenske adelsmænds rettigheder, hvis de ville aflægge ed til svenskekongen. De kunne også blive boende i Skåne uden at aflægge eden, beholde deres godser, men så undvære svenske adelsrettigheder. Naturligvis var det stillet mere indviklet op, men dette var kernen i sagen. Emigration til Danmark? Ed til svenskekongen? Eller dansk adel i eksil?

De danske løfter tog man forsigtigt. Ikke at man troede, at de ikke var ærligt ment, men der lå ikke i det øvrige Danmark fede agre svarende til de vældige skånske områder herreløse og ventede. Eden til Sverige? Det var ubehageligt, og i øvrigt var de danske adelsrettigheder på mange punkter bedre end de svenske, så dem ville man i alt fald have med. Ubeedigede boende i Skåne? De fleste foretrak på den vis at se, hvor galt det kunne gå. En dansk reaktion.

I øvrigt var det kun en overgang, for naturligvis blev Skåne igen dansk. Der var set varsler i skyerne, kæmpende hære, der var hørt kanoner om midnat, og rygtet gik, at når dansken kom igen, var det for at blive. Det var spået, og det skulle nok slå til, for det var den eneste tænkelige udgang.

Carl Gustav var til sin død skeptisk med hensyn til den skånske adel, og hans søn Carl den Elvte nærede hele sit liv den overbevisning, at skåningene, fra snaphaner og bønder op til de højeste adelige, aldrig nogen sinde blev pålidelige, men altid ville være svenskfjendtlige i deres hjerter.

Adelens stilling ændredes brat, og Sverige tog store points hjem, da Frederik den Tredjes statskup i Danmark indførte enevælden og slog den danske adel ned. Og da følgen tilmed blev en fortrængning

af den gamle adel til fordel for indløbende tyske parvener, der blev slået til baroner og grever og fik godser og titler og alle civile og militære embeder, var den skånske adel klar over, at nogen fordel for adelen var en tilbagevenden til Danmark ikke. Det var et slag om Skåne, der tabtes i 1660, da enevælden proklameredes. Et slag så katastrofalt som slagene ved Lund og Helsingborg. Adskillige skånske adelsmænd aflagde eden til svenskekongen.

Men da skånske krig kom, turde svenskekongen alligevel ikke stole på den skånske adel. Mange gårde var allerede konfiskeret og på svenske hænder, andre var solgt, adelen var fattigere, de atten års svensk administration i Skåne havde været tåbeligt forfejlede, havde udmarvet landet og gjort det svenske styre utåleligt. Det kom ikke bag på svenskerne, at den danske hær blev modtaget med åbne arme.

Adelen var mere vagtsomt afventende end bønder og borgere, og blandt dens førere var Jørgen Krabbe. Han havde aflagt eden til Carl den Elvte og sad på sine gårde med hovedsæde på Krageholm. Han var almindeligt regnet for loyal mod det svenske styre, men han var en klog mand, og han var en besindig og forsigtig mand, der ikke ønskede at rode sig ind i mere, end han kunne overse.

Stillingen blev vanskelig, da der kom bud fra den danske lejr, at man ventede, at adelen kom for at forny eden til deres gamle konge, da eden til svenskekongen var forspildt, fordi han havde brudt fredstraktatens paragraffer. Denne fremstilling var juridisk korrekt, men adelen ønskede at manøvrere med omtanke. De fleste var dansksindede, men spil er spil: hvem vandt denne her krig? For det gjaldt adelens liv og velfærd, det gjaldt gods og gård, jorden der var slægtens i århundreder, eller som var købt sammen og øget ved dygtighed, og hvordan man erhverver rigdomme i denne verden. Jørgen Krabbe kom til den danske lejr og vakte ikke tillid dér. Til gengæld mistede han den også hos svenskerne, hvad han ikke var alene om. Carl den Elvte krævede, at hele den skånske adel skulle rejse op til »Gammelsverige« og blive dér, til krigen var slut. Hvad Jørgen Krabbe og Kristian Bille protesterede imod. Det var at lægge gårde og huse ud til plyndring.

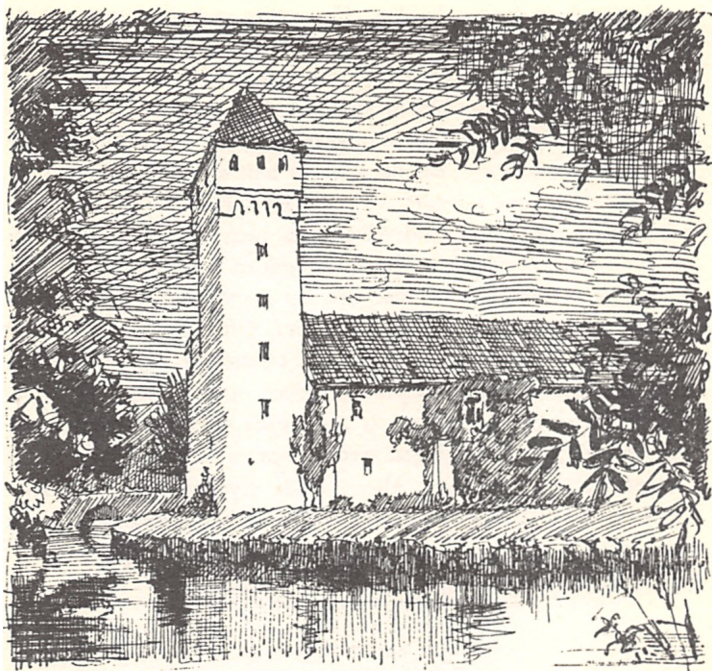
I 1677 blev jorden gloende under Jørgen Krabbe. Han havde prøvet at ride begge heste, ikke som forræder, men af fornuft, en yderst farlig ting i en vild tid. Det er svært at se Jørgen Krabbes situation helt levende, men den må forklares derhen, at han var venligt stemt over for sine gamle landsmænd og imødeså en dansk erobring med tilfredshed. Men så længe sagen ikke var afgjort, ønskede han at være loyal mod den ed, han havde aflagt til svenskekongen, en lidt indviklet holdning, som primitive sjæle, navnlig i en krigstid, aldrig vil kunne fatte.

Anklagen imod ham lød på ti punkter. Han havde sagt uheldige ting om svenskekongen, havde vist sig mindre ivrig med leverancer til den svenske hær, havde i opsnappede breve røbet sig som dansk-sindet, havde taget sin gård Fultofte tilbage fra en »svensk patriot«, havde ført uheldig korrespondance med »fjenden«, havde ikke effektivt hindret sine folk i at melde sig under de danske faner, havde beskyttet »delinkventer« og huset dem, uagtet de havde deltaget i et overfald på svenskere, og han havde tilladt snaphaner at holde møde på sin gård.

Dommen blev døden efter Kungabalkens femte kapitel.

Sagen blev ført mindre korrekt. Jørgen Krabbe fik ikke mulighed for at forsvare sig, og derfor var dommen justitsmord. Trods flere forsøg opnåede han ikke pardon, Carl den Elvte skrev dommen under. Den 16. januar iførte Jørgen Krabbe sig »sit bedste sørgetøj«, og hans hustru var syg, så han tog afsked med hende skriftligt. Han gik til slotskirken på Malmøhus — svenskerne havde på den tid Malmø inde — og kørte fra slottet gennem Vestergade til Malmø Stortorv. Ved »Jørgen Kochs gård«, der tilhørte hans mor, ville han stige ud, men fik ikke lov. På torvet stod en kreds af soldater, og udenfor den stod Malmøs borgere, blandt andet brødrene fra Knudsgildet, hvor Jørgen Krabbe var medlem. Han tog afsked med dem og udtalte, at den ed, han havde svoret svenskekongen, havde han ikke brudt, og han ønskede velsignelse over hans regering. Han bad Gud om, at hans blod ikke måtte kræve hævn over nogen, og han forsikrede igen, at han døde uskyldig, og tilføjede: »Adiø, du onde, fule og falske verden, farvel og bedre dig!« Han læste en bøn

Tosterup.

af sin bønnebog. De forsamlede sang en salme. Han gav selv soldaterne besked om at skyde, når han gav tegn, satte sig på stolen, trak hatten ned over øjnene, læste igen en bøn og sagde højt: »Herre Jesus annamme min ånd!« Han gentog det. Krøniken slutter:

»Tredje gang gentog han det samme og sagde: Herre Jesus annamme — og i det samme slog han armene og hænderne fra sig, og musketererne skød til og traf, så han hældede straks bag over stolen; dog man hørte endnu den sidste blafren i halsen af det, han havde begyndt: — min ånd! Dermed segnede han med den højre side og faldt så sagteligt af stolen ned på jorden og havde så udgivet sin ånd i Guds hånd.«

Således døde Jørgen Krabbe. Her under os i den støvede kiste ligger et skelet med knust brystkasse.

Han var ikke uskyldig, men dommen var dum, som domme er det i krigstid. At »Krabben blev arcebyserad« var tåbeligt. Dansk patriot var han ikke. Hans breve til svenskekongen, da det kniber, tilønsker ham sejr. Det får være. De, der selv har haft en dødsdom over nakken, kan bedømme tilfældet, vi andre ikke. Han var manden, der hilste sine gamle landsmænd velkommen, men som følte sig forpligtet af sin ed. En redelig og klog, men også en svag mand. Svag i en jerntid, som fornuftige vil være det. En mand, som det var aldeles unødvendigt at skyde ti kugler igennem. Offer for krigshysteri og svensk panik. Offer for sit lands skæbne. I dette lille, snavsede kælderum, hvor støvet river i næsen som peber, og hvor de tynde irrede kisteplader ringler og rasler, når man rejser sig, ligger ingen dansk martyr skrinlagt. Heller ingen svensk, men en skånsk.

Udenfor har det regnet. Alleens blade drypper køligt i det knasende, våde grus. Kirkegårdens lidt destruktive vellugt. Fra engen står en varm dampende em, stærk og ung, af nyslået hø —

du standser tæt ved havens hegn
i æbletræets tyste regn
af trætte blomsterblade —
en duft af faldne blomsterlig,
der glider stumt langs kjolens flig
mod jordens kolde flade —

Du ånder tungt, en duft af hø,
af græs der måtte frodigt dø,
at skulle dø mens det er vår —
at segne under leens skår —
så sød en duft af døde — —

SKÅNES sydøsthjørne er proppet med ting, der skal ses. Næsten helt mod syd, på en mark ud til strandbrinken og det skumgrå hav, højt og frit på Kåsehoved under lave, hastige tæpper af skyer, ligger »Kåsebergskibet«, Skånes største skibssætning, 67 meter lang, 19 meter bred, 57 solide sten. Den er fra bronzealderen og imponerende. I

det vestensundske har måske skibssætningen ved Lejre, der kom ud for triste oplevelser, før den blev endeligt sikret, haft dimensioner af dette format.

En skibssætning er en skibformet hegning af sten, en grav, måske i andre tilfælde helligplads eller gud véd hvad, og hvilke tanker de gamle har gjort sig, kan vi kun gætte. I bronzealderen spillede både hesten og skibet en rolle i forbindelse med solen, en blanding af slettefolk og søfarere, vi véd meget lidt, og her er ikke stedet til benløse hypoteser. De gamle har gjort dette her i een eller anden mening, det er, hvad vi tør sige. Men det virker stærkt at sidde her med ryggen mod den grove granit, der gnaver ubarmhertigt gennem skjorten, sidde her og snuse til blandingen af hav og det tørre, solvarme lav, der gror af de blegede stenjætters knudrede flanker. Hvad dølen har de gået og lavet her, de gamle?

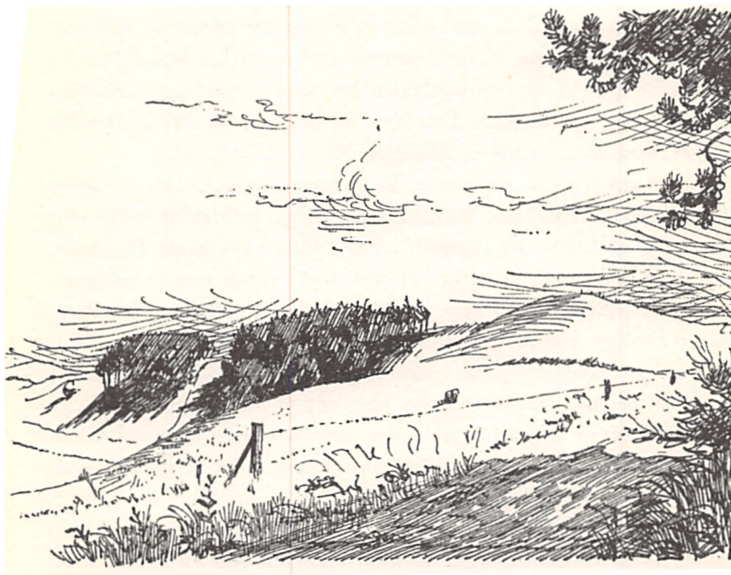
SANDHAMMEREN. Både Bornholm og Skåne har en stump jysk vestkyst som sydøsthjørne. Sandhammerens tre revler har bidt sig i kølen på utalte skuder, og redningsbåden har med sit bådelaug skrevet historie, der er som de jyske. Den form for historie, der ikke interesserer noget menneske, for her er hensigten ikke at slå folk ihjel.

Sandhammeren, et sært navn. En »Hammer« er en knude eller en banke. Men måske har Bornholms Hammer smittet af tværs over Hammervand. For dér i sydøst, synlig i klart vejr, ligger Bornholm, det stykke Danmark, der nær var gået med i købet, men som bjærgede sig af forliset ved et kup, skuddet på gaden i Rønne. Bornholm hørte i øvrigt ikke med til Skåne, selv om det meste var bispegods. Oprindeligt havde det jo sin egen konge, og vi ved dårlig besked med, hvordan det kom under dansken. Kun véd vi i dag noget mærkeligt: at Bornholm er den del af riget, der har det yngste navnestof, dansk og ikke ældre end vikingetid, endda ret sent. Sligt plejer at betyde ny befolkning og den gamle totalt væk.

En sær tanke, at havde man sat sig her for en halv snes tusind år siden, så havde man ikke set ud over hav, men over en dyb og bredt svunget dal med endeløse, harpiksduftende fyrreskove, hvor urokser

tungt brød sig gennem lysningernes hindbærkrat den vej, hvor båden fra Simrishamn til Bornholm nu svæver højt over den gamle skovbund.

Man har tænkt det, når man sad dérovre på Hammerknudens bræskurede grønlandske nordbobygd, at den var en stejl fjældvæg, der rejste sig brat af skovene, et svimlende fjæld med dalene dybt omkring som Bloksbjerg over Harzen, men stoltere. Dalene var blånende fyrrekroner, uendelige vidder af skov, hvor ørnene gled på spilede vinger under een, hvor man sad. Dernede svævede de, hvor nu de bornholmske garn fanger sølvblanke sild. Det kniber med rigtig at tro, at den drøm engang var virkelighed, men stammerne står sågu dernede endnu, havbunden er skovtørv, og fiskerne bander på bornholmsk, når deres sønderflængede trawl haler liget af en fyrrestub op til overfladen, hvor den vender sig vidløst rædselslagen i solen endnu en gang, inden den synker tungt tilbage i det ottetusindårige kolde

Ved Sandhammeren.

mørke, der skjuler bopladser og grave, stenkiler og harpuner, skovlysninger, hvor mennesker levede og lo, legede som børn, jagede som voksne, elskede, sang i solen, strakte sig og smilte, blev krogede og gamle, døde og var savnede den korte lille tid, mindet om et liv varer. Man læner sig tilbage i det hvide sand og stirrer op i den blå himmel: skal der fanges sild déroppe engang?

HAVLUFT stryger over silkeblanke marker, men en dybere klang toner umærkeligt igennem, enkelte pletter er ikke under plov, og den vilde flora er barskere her.

Det er en lille ting, der trækker os ind i Vallby, eller rent ud Valby kirke, for den selv er der ikke meget stads ved. Det er dåbsfadet. Jo, der er to, det mindre dateret 1656, men det større, i sort malm eller messing, lidt svært at afgøre, har en bort kanten rundt med løbende hjorte og hunde, ganske flygtigt gjort, og i bunden en medaillon med bebudelsen, heller ikke fremragende arbejde. Men så har fadet en indskrift, meget klart og præcist graveret, løbende fadet rundt, og den meddeler, at **HOLGER ROSENKRANS OCH DES FRVE METTA ROSENKRANS GIFVED DETTE TIL VALBYE KIRCHE FVNT DEN I APRIL ANNO 1696.**

Holger Rosenkrans hører hjemme på Glimmingehus, der er nærmeste herregård, og indskriftens indhold er uinteressant. Det er sproget ikke, for det er dansk. Ordet »DES« er tysk indslag, hvad »KIRCHE« ikke behøver at være. At skrive »OCH« for »og« er ikke svensk, men almindeligt i danske indskrifter over hele landet. Metta lyder lidt svensk, men det kan være lokalt skånsk. I øvrigt er indskriften dansk, og sammenholdt med årstallet 1696 er det værd at mærke sig.

Det er 17 år efter skånske krig, da de fleste har opgivet tanken om at få landet tilbage under Danmark. Og det er 13 år efter Aschebergs sproglove. De sagde, at kirkesprog overalt skulle være svensk, og da også fredstraktaten efter skånske krig indeholdt de ubekvemme paragraffer om dansk lov, sprog og sædvane, måtte de omgås. Det skete i mange tilfælde ved, at man fik de skånske forsamlinger til selv at

Jens Holgersen Ulfstand, † 1539, Vallby kirke.

bede om svensk sprog, for så brød man freden på skåningenes egen, inderlige bøn. De anmodninger var ikke svære at få. Dels var skåningene smidt ud af den svenske rigsdag, så der kunne handles om adgangen, dels var der nu sørget for, at øvrighed og folkeførere var gode svenskere, og et begreb som stemmeflertal bag henvendelser af den art var ukendt.

Vi må ikke tænke os en sprogkamp i Skåne efter nyere tiders begreb. Man var ikke dengang bevidst klar over sammenhængen mellem nation og sprog, en sammenhæng der også kun er et postulat. Schweizerne er nationale på fransk, tysk og italiensk. Men sprogforandringer støder på naturlige hæmninger. Det er en ulempe at skifte sprog, det er vanskeligt, og man udtrykker sig bedst og fortroligst på sit vante mål. I kirkerne blev problemet især brændende, og her var modstanden størst. Sikkert ikke af nationale grunde, men af konservative og religiøse, en dyb tvivl om, hvorvidt de hellige ord virkede lige så kraftigt på det nye sprog som på det gamle. En tanke der stadig lever i uviljen mod nye bibeloversættelser. At ændre de ord, der tales til guddommen, er en risiko for bygdens trivsel. Inderne bruger det uddøde sanskrit, fordi man aldrig har turdet ændre det, mens talesproget levede sig bort fra det. Indianerne brugte gamle stammedialekter, som kun få forstod. Overalt på jorden er det religiøse sprog gammelt, fordi man er angst for, at det skal miste sin magiske kraft. Og skåningene vidste, at deres sprog var garanteret i freden. Men svenskerne vidste, at ville de erobre Skåne, ikke som allerede sket politisk, men folkeligt, så måtte sproget trumfes igennem. Bøndernes modstand var dansk i sin form. De svenske præster fik ingen løn, for bønderne erklærede sindigt og lunt, at de ville ikke betale for en præken, som de ikke kunne forstå. Men deres lune var spildt. Carl den Elvte var i sjælden grad blottet for humoristisk sans. Han gennemførte undervisningen ved lov, alle skulle kunne svensk. Undervisningen blev drevet ved kirken under trusel om første gang bøde, næste gang fængsel, hvis ikke samtlige børn mødte. De, der ikke kunne svensk, skulle i kirken sidde til beskue på en særlig bænk i kirken, noget, almuefolk naturligvis nærede en hellig rædsel for. Det var navnlig degnene, der måtte tage fat på sprogundervisningen, og selv om en del nægtede

eller kneb ud, blev sagen presset igennem. Undtagen i Kågerød, hvor den tog en ejendommelig vending. Degnen nægtede hårdnakket, men til sidst måtte han give møde i kirken for at vise præsten, at han havde lystret svenskekongens bud. Han kom, og han vred sig, og man stirrede på ham, og så slap det ud, at når han ikke ville læse, var det fordi han ikke kunne, heller ikke på dansk. Han kendte ikke bogstaverne. I en menneskealder havde han tampet sognets unger til at lære at læse den bog, som han selv kun kunne ordret udenad. Og så var det da forresten præsten i Kågerød, Hr. Sthen Jacobsen, der skrev skånske krigs historie. Den sidste skånske bog, der blev skrevet på dansk.

Men at det skånske folkemål i dag er en dansk dialekt med svenske låneord skal ikke fylde os med rørelse, det er en kendsgerning, der intet har med nationale sympatier at gøre. Folkemål ændres langsomt. Gælisk tales endnu på de britiske øer. Dansk er, i betragtning af landets ringe størrelse, opdelt i en forbavsende mængde dialekter med stor variation, men der er mening i galskaben. Sprogtonen glider jævnt fra det sønderjydske, der med sit lidt hårde sprutteri danner overgangen fra det tyske, op gennem Jylland, hvor vi mod vest fornemmer en klang af det engelske, over Fyn og Sjælland, gennem Skåne op i Småland og videre fort, til eet hus jo alle vi hører.

Det østdanske sprog, der i dag inden for landets grænser er trængt fra Sjælland ud i vandet ved Dragør og Skovshoved og ellers kun tales på Bornholm, lever endnu i de skånske lande. Det er en yndet københavnervisdom, at bornholmsk »er en slags svensk«, hvad man kan sige, når man er uvidende om, at det er skånsk, der »er en slags dansk«. Eksempler på danske ord i skånsk er pudsige og ikke spor mærkelige: naturligvis hedder landkortets »Djupadal« Dyvvadal på skånsk, »sjuk« udtales syg, »mat« hedder mad, og »gapa« udtales gava, omtrent som i København, kun har det skånske ligesom det bornholmske bevaret *a* i ordenes slutning, hvor de øvrige danske dialekter har tonløst *e*. Det er pudsigt, at dette tonløse *e* også er slået igennem i Skånes sydvestre hjørne. Gøngemålet afviger ret stærkt fra slettemålet.

Fik svenskerne intet ud af bestræbelserne på at lære skåningene at tale pænt? Vi konstaterer, at det er ikke svært for en dansker at sludre

med en skåning såvel som i øvrigt med en gotlænding, og derfor er det med et lille blink i øjet, man læser, at: »*De skånska dialekterna bereda uppsvensken stundom nästan ööverstiglīga svårigheter att förstå folket — bästa sättet att göra sig själv förstådd är att tala långsamt och tydligt.*« Efter små tre hundrede års omhyggelig undervisning.

Et desværre nødvendigt spørgsmål: er skånsk kønt?

Der findes intet kriterium, hvorefter et sprogs skønhed måles. Nogle finder fransk henrivende, andre synes det lyder hysterisk og krukke. At udtale *a* fladt i København er vulgært, i visse egne af Jylland er det djærvt. At sige »gaje« for gade er i hovedstaden udannet, i Blichers gamle hedesogn er det romantisk og svært dejligt. Voteringer af den art er pjat.

Lyt til det skånske. Gloser ændres hurtigere end lyd og sprogtoner. Lad en bornholmer tale rønnaft og rigsdansk, der står alligevel en livsalig duft omkring ham af højlyng og tjærede skuder, rundkirker og røgede sild. Lyt i Skåne til sprogmelodien, der ikke er så fremmed endda. Lyt til ligheden mellem skånsk og sjællandsk, læg mærke til de skånske »vokalspaltninger«, der klinger lidt anderledes på Sjælland, hvor sproget har stød, men som i anslaget er det samme. Hør en skåning og en sjællænder sige det lille ord »gård«. Forskelligt, men alligevel — en morsom lille leg med lyde, mens man færdes.

Men hvornår dør det danske *skriftsprog* i Skåne? Det kan for overklassens vedkommende måles af breve og dagbøger, men det er ikke ting, man falder over på rejsen. Bønderne havde intet skriftsprog, før de lærte det svenske. Hvad vi kan se er indskrifter hugget i bygningers stentavler eller portstolper, og det er kirkernes epitafier, inventar og gravsten. Epitafierne er ofte overmalede og teksten forsvensket, det samlede gælder mange prækestole og altertavler, og et stort sprogmateriale er gået tabt. Ligstenene lod man ofte lave mange år før sin død, så dansk sprog kan ikke uden videre dateres efter stenens årstal.

Vi kan sige, at indtil skånske krig er danske tekster almindelige. Efter 1679 er de sjældne, og ind i 1700-tallet når de ikke.

Vi kan mindes præsten i Glimager, eller Glimåkra, midt i gøngernes land, Povl Ennertsen, der stædigt prækede på dansk endnu i 1711.

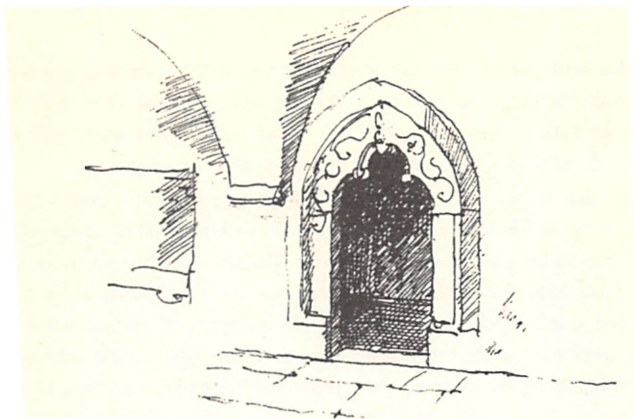
Han var vel den sidste. Et stort antal indskrifter på latin har vi ikke lov at tolke som forsøg på at slippe uden om problemet. Deres antal er næppe større end i Danmark og Sverige i øvrigt.

I Nationalmuseets arkiv ligger Chr. Heilskovs notater af danske tekster i Skåne. De er utrykte. De er ufuldstændige. De omfatter ikke Halland, Bleking og Gotland. En fuldstændig indsamling og gennemgang af samtlige bevarede danske tekster fra gamle danske områder skulle synes at være en uomgængelig opgave for fagmænd. Det synes de åbenbart ikke. Dag for dag formindskes materialet. At svenskerne skal passe og behandle det for os er meget forlangt. Det drejer sig endnu om tusinde tekster. Om halvt hundrede år er det sagtens lettere at overse, og så kan en liden gnusling uden for stort besvær blive doctor på stumperne.

I Valby kirkes våbenhus sidder en lille tavle med letlæst tekst: ANNO 1499 DEN I. MAY LAGDE IENS HOLGER ULFSTAND, RIDDER RIGZADMIRAL LEHNSMAND PAA GULLAND, GLIMMINGE FASTE STEENHUUS GRUND, DØDE ANNO 1523 JORDED HER MED SIN ANDEN FRVE MARGARETA TROLLE, OG HAFVER WELBAARNE MONS ROSENKRANTZ BEKOSTED DENNE STEEN TIL EN IHUKOMMELSE Ao 1651.

Glimminge faste stenhuse. Da man som dreng læste om Niels Holgersens vidunderlige rejse, svor man, at tre ting ville man engang se: Visby, Kebnekaise og Glimminge faste stenhuse, hvor sortrotterne måtte fortrække for de korngale grårotter, hvad man med ungdommeligt romantisk sentiment tillagde en symbolik, som ville have forbavset forfatterinden. Alle tre ting nåede man, og hvad mere er: med eventyret frelst, ingen af delene skuffede.

Jo, lige idet man drejer fra hovedvejen op mod Glimminge, det ligger jo bare dér mellem træerne og er en realitet. Man svinger forbi den forkrøblede abildgård og over voldgraven, der er rensset op. Stenhuset rejser sig over sletten, urokkeligt og barsk, her byggede en mand med liden tillid til medmennesker.

Gotlandsk dørkarm, Glimmingehus.

Endda lå det mere beskyttet, da han byggede, med vide sumpe og moser omkring. De danske borge havde ingen klippekudner og ingen øer i rivende åer at ty til, så hos os blev det vandgrave og fedtede lervolde, holme i idylliske søer, og så pæleborgene i moser og mader. »Paddeborg« for eksempel, det siger lidt om situationen.

Glimmingehus er enestående i dansk borgarkitektur, alene fordi huset er så vel bevaret og forskånet for ombygninger. Hustypen er langt fra enestående, men så at sige alle de andre er revet ned eller så ombygget, at de dårligt er at se i dag, nærmest kommer vel hovedfløjen på det fynske Rygård. Beliggenheden har Glimmingehus som sagt fælles med mange danske borge, som det nordjyske Spøttrup.

Glimmingehus er nær idealet af en restaurering. Omgivelserne, selve den firkantede borgbanke, er måske lige friserede nok. Men restaureringsopgaven var taknemmelig og bestod i at styre sig. Her er intet »genskabt«, udover at en dør er muret til hist, og et par vinduesmige gjort istand her, uden at man flygtigt kan se, hvilke det drejer sig om.

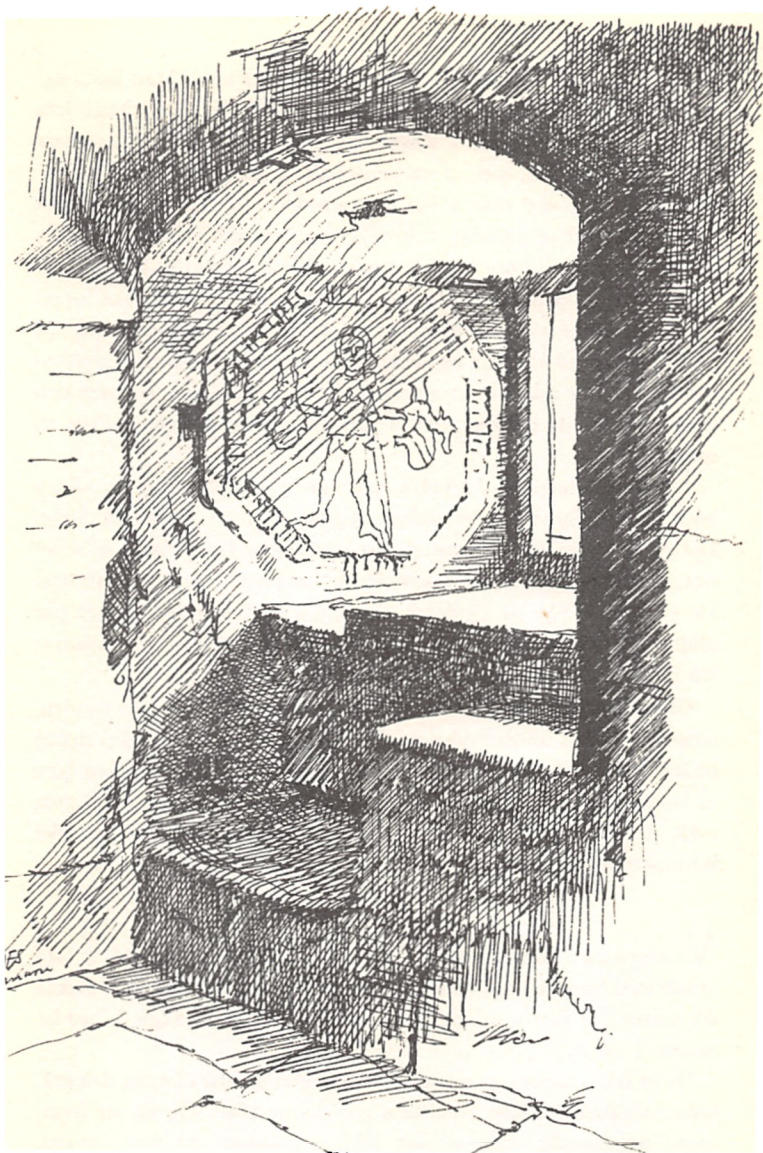
Glimmingehus har brødre i Skåne. Ørup, bygget af Jens Holgersøn Ulfstands halvbroder, og Bollerup, begge i nærheden, men Glimmingehus er borgen, hvor dansk middelalder taler.

Dens held var, at den var ubeboelig for sartere tiders mennesker. Den var fæstning, og helt op i skånske krig regnede man den for stærk og farlig. Dens dødsdom var afsagt, men dens mure var for svære, så arbejdet med at rive den ned blev opgivet.

Som den ligger i dag er det vanskeligt at fornemme den i brug, de øde og kolde rum, der mest ligner kældre, virker ubeboelige, man kan spille en scene af »Drot og Marsk« i dem, men *leve* her til daglig? Man kan heller ikke bedømme vor tids levevis af en tom lejlighed uden tapet. Nicherne efter de indbyggede gotiske skabe er i dag gabende tomme, de fleste døre er borte eller stærkt ødelagte, det inventar og de tæpper, der gjorde rummene til værelser, er her ikke mere. Kun i de dybe middelalderlige vinduesnicher med de hyggelige bænke, som vi kender fra Nyborg og Hammershus, kan man sidde i timer. Her har man kunnet slikke lidt sol i forsommeren, hvor rummene var iskældre, indtil varmen nåede gennem stenmasserne.

I pragtgemakket sidder den berømte ottekantede plade med billedet af en ung mand med bygherrens våbenskjolde. Det er gjort i den dejlige manér, der var på mode en overgang, en let impressionisme: man tegnede billedet skitseagtigt på stenfladen med kul eller kridt og huggede linjerne ned i stenen uden reliefvirkning, kun tegningen eviggjort. Vort bedste eksempel er bisp Peder Jensen Lodehat i Roskilde domkirkes koromgang, en tegning af kinesisk raffineret virkning, så let og overlegen, at man vanskeligt forbinder sansen med noget så flygtigt og elegant med dens tid. Det holdt heller ikke. Bestillernes borgerlige smag slog igennem, detaljer, rustninger og naturalisme, da som nu. Stenen på Glimmingehus er i den lette stil, en yngling i gotisk pladerustning, men med en lille baldyret hue på det langlokkede hår og en enkelt fjer ret op i luften, løst henkastet og evigt levende skitseret. Indskriften i store og smukke, klare, gotiske minuskler er dejlig: jak ar en kempe stark och stoor fra gul-land jak til schone for MCDLXXXVII.

Sproget er morsomt, for det er dansk med det mærkelige indslag »jak« for jeg. Det er den gotlandske stenmester. Der står »ar« og ikke »är«, som adskillige svenske skrifter påstår.

Vinduesniche på Glimmingehus.

Man har kaldt indskriften pralende og meget naiv. Man har i øvrigt formodet, at teksten skal være stenen selv, der taler. Med Jens Holgersøns rejser passer årstallet ikke godt. Tavlen er ikke ment som vægdekoration, men er en bordplade, måske havebord, for allerede den gang nød man solen i urtegården. Tavlen er en spøg, et udslag af magt og rigdom, men ikke spor højtideligt ment, et blink i øjet, når man sad om bordet med de rhinske stenkrus, og indskriften er bare fuld af lune, for rigsadmiral Jens Holgersøn var meget langt fra at være dum. Han var en hård mand som godsejer, og han vidste, hvad kanoner og skibe skulle bruges til, men i borghavens hjørne var der tid til et sommersmil. Man stryger hånden over den glatte flade, lidt usikker, den er næsten for fin. Er den pudset en smule op?

Et blik på døren til det indre rum viser ejerens lune fra en anden kant. Dørindfatningen er smukt hugget. Fra en gotlandsk kirke. Det er en tyvstjålet kirkeportal, der også »foor fra gulland til scho-ne«. Læg mærke til de små karvskårne knopper i karmens øvre bue. De er almindelige på Gulland. De findes også på Møen og et par andre steder i Danmark. Og for resten på en portal i Ely-katedralen i England, hvordan det så hænger sammen.

Glimmingehus viser os et dansk borgbyggeri, som grevefejden, oldenburgernes undertrykkelse af Danmark, samt svenskekrigene næsten udslettede på nuværende dansk grund. Da tiderne igen blev til borgbyggeri, var smag og vilkår ændrede, renæssancen inde, men i det, der da skabtes, var huset af Glimminge-støbningen den danske forudsætning. Her ses den intakt og uforglemmelig.

Vi søger mod havet, men må standse lidt ved Simris, ikke at forveksle med Simrishamn, dette her er den lille landsby Simris et stykke fra kysten. Vi skal se på de to runesten, der mellem fagfolk hedder Simris 1 og 2.

De er ikke anselige, den ene er ramponeret og afskallet, og den grå, tørre sandsten har ikke granittens grovskårne kraft. Og de ser fremmede ud, navnlig nummer eet. Når vi standser ved dem, er det,

fordi de er svenske. Med runeindskrifterne har vi for første gang i landsdelenes historie noget at holde os til i spørgsmålet om nationalitet og tilhør, og det første og ældste svar, vi får på spørgsmålet, er klart dansk.

I Gammel-Sverige vrimler det med runesten. Danmark er mere beskedent, som rimeligt er, når sten er sjældne. Fra det nuværende Danmark med Slesvig kender vi omkring 300 indskrifter — mønter og »brakteater« ikke medregnet — og af de 300 tegner Sjælland sig for omkring 45. Skåne har til i dag bevaret omved 90, og man kunne vente, at Halland og Bleking som fjældlande og nabolande til Sverige stod endnu højere. Men Bleking møder med 11, Halland kun med 5, et tomrum mellem dansk og svensk runeområde knytter de skånske lande klart vestpå. Klarest ved sproget. De skånske indskrifter er danske, bortset fra de ganske få latinske. De hallandske sten taler dansk, omend med svage svenske indslag i runeformerne. De blekingske taler dels urnordisk, der ikke lader sig lokalbestemme, og så dansk, ikke en stavelse svensk. Hvilket er interessant, fordi Blekings første politiske historie er dunkel.

Fra de skånske lande kendes kun tre indskrifter, der tydeligt peger nordover: et metalbeslag fra en æske, fundet ved Væ i Skåne, og sproget er norsk eller vestsvensk, men et løstfundet beslag kan være kommet alle steder fra. Og så de to Simris-sten, vi står ved. De taler svensk.

Runesten uden for deres område er ikke ukendt. På Øland står en sten over den danske høvding Sibbe, der formodentlig faldt i viking. Under hensyn til den svenske besættelse af Hedeby og enkelte punkter på de sydlige danske øer er et svensk indslag i Sydsåne nærmest at vente. Men det mærkelige er, at de to svenske sten ikke er af helt samme alder, og så er den ene klart upplandsk, måske endda ristet af en kendt runemester Öpner, medens den anden vistnok er sörmalandsk eller östgötisk. Det er svært at forklare, og en geologisk undersøgelse af de to grå sandstens oprindelse var ønskelig. Er stenarten den lokale? De har stået i Simris i alt fald siden 1716. Om de er ristet her eller siden ført hertil, enten med en stensending eller hentet af en antikvarisk interesseret barokherre,

hvad intet tillader os at tro, er helt usikkert. Er de ristet her på stedet, har man altså hentet runemestre oppe i Sverige, eller de er tilfældigt kommet forbi. Tilbage af viden kun dette: de to eneste runesten på skånsk område, der taler svensk, er problematiske.

I øvrigt er der runesten mange steder. De fordeler sig i klare grupper, en langs sydkysten, og en omkring og nord for Lund, og så er seks-syv sten spredt ud over landet. De danske runeindskrifter er normalt ikke dybsindige, flertallet er så tomme som vore gravskrifter i dag. De fleste runesten siger ikke andet end, at den og den er død og var en god bonde, en hæderværdig degn — hvilket den gang var noget fornemt og helt andet — eller at den døde har været »gavmildest med mad«, hvilket lyder dansk, man stirrer på denne gravskrift og føler efter, om den er ristet i granit eller kogt flæsk. Men vikingetidens skåninge var ikke hjemmefødinge. Toke fandt døden vestpå, formodentlig i England, Isbjørn var skipper, drenge fra Gårdstunge var viden om uforfærdede i viking, Fader ejede skib med Bjørn, Asser faldt nordpå i viking, og Ønd fandt døden på Gotland. Så knappe og saglige indskrifterne er, maner de en slægt af højene, et land og en verden før vor, en kraft og et livssyn. Arkaisk stærk og klar, solidt plantet i danmarkshistorien, mæler Vallebjergrstenen, at Svend og Thorgot gjorde disse kumler efter Manne og Svenne, Gud hjælpe deres sjæle, men de ligger i London. Og Eskil satte sten efter Toke Gormsøn, der ikke flygtede ved Upsala, som Saxe satte sten efter sin fælle Asbjørn, Tokes søn. Han flygtede heller ikke ved Uppsala, men kæmpede så længe han havde våben.

En særlig plads inden for danske runesten indtager de store stenmonumenter fra Hunestad og Strø. Det var det sidste, der inspirerede Ole Worm til det runestens-værk, der grundlagde den danske oldforskning.

De to svenske sten, som vi står ved, siger, at Bjernger lod den ene sten rejse efter sin broder Ravn, der var svend hos Gunulv i Svithjod, og at Sigrev satte den anden efter Forkun, der var far til Knuds dreng Asulv, hjælpe Gud hans ånd.

To vidtrejste herrer. Den sidste er den morsomste. En mand nævnes som »far til«, hvilket efter den tids tanke er bagvendt. Man

var kendt som »søn af«. Men Asulv var Knuds dreng. Knud er rimeligvis Knud den Store, og at være hans dreng — hirdmand — kastede lys over slægten og drengens far. At have en søn, der var med i det store eventyr dér vestpå i England, det nævnedes man, når folk kom sammen. Men stenen er jo svensk? Knuds hird var skandinavisk, og der er i Sverige mange sten, der nævner, at den og den så og så mange gange oppebar danegæld i England, altså har tjent under Knud eller Svend Tyvskæg og er vendt hjem som en rig mand. Sten af den art kendes ikke fra Danmark. Forklaringen er nok, at Knud aftakkede sine svenske folk og beholdt danskerne derovre.

Tilbage en munter tanke. Ordet *dreng* — på stenen stavet kort og nemt *trik* — er brugt her på en svensk sten, som på talløse sten Skandinavien over. I Danmark blev det ord kælenavn for små mænd på vej, sønnerne, som man håbede alt vel for, hæderen i ordet blev givet det bedste man ejede, ord er stærke, og der er altid brug for gode hirdmænd. Ordet står på dansk ved magt i dag, afmilitariseret, men endnu med vejr over sig af tusind år, sagt i intime og stille øjeblikke, som kun de to eller tre er med i, og sagt med varme og stolthed, konfirmation, studentermiddag eller bryllup, klump i halsen, ja jeg er jo egentlig ikke taler, og til slut de to ord: *min dreng*. — I Sverige sank ordet ned til at betyde gårdskarl, tyende, det lodrette feudalsyn på godtfolk. Man tænker smilende på den forskel i et ords skæbne, og på, hvad den røber, og man stryger fingrene over de fire runer i nederste slyng af ormens hale: *t-r-i-k*.

Og så rejste Absalon en runesten i Skåne, ved Nørre Åsum kirke, som han byggede sammen med Asbjørn Mule. Det er sært at se den mand lade runesten rejse, som beføl Saxe at skrive danernes historie ikke på dansk, som Snorre skrev norsk, men på latin. Men skånske lov blev også skrevet med runer. Sagen er måske, at danekroniken var tænkt som europæisk propaganda for Danmark, og for bispen selv i al ubeskedenhed, mens Åsumstenen og skånske lovs runesider er nationalromantisk genrejsning, propaganda indad til, »vor egenart«.

SIMRISHAMN hed Simrishavn og ville i dag have heddet noget i retning af Simmershavn. Det er vistnok ånavnet Simbr, plus »os«, der betyder munding. Det gamle Simbris bliver for tiden gravet ud af jorden lidt længere inde i landet, og det vil kunne fortælle os om de danske byers barndom. Simrishavns oprindelse taber sig i fortidens tåger. Byen kulminerede under Kristian den Fjerde, og blev slået til jorden ved den pest i 1655, der også hærgede Bornholm. I dag er den Sveriges næststørste fiskerihavn, regnet efter mængden af landet fisk. Det er forrige sekels rederier, de store købmandsgårde, der endnu præger byen. Den har 3-4000 indbyggere.

Det, man bider fast i her, er studiet af, i hvor høj grad de danske byggetraditioner lever videre i senere skånsk arkitektur. Og er man færdig med bindingsværket, går man ud til Stora Norregatan, der udtrykkeligt kaldes »*et sällsynt enhetligt gammaldags stadsparti*«. Det har i tid intet med dansk at gøre, det er hovedsagelig fra 1800-tallet, men med Sverige har det heller intet at skaffe. Det er Kalundborg, det er Frederikshavn, Svendborg og Stubbekøbing, små enkle stenhuse af den slags, som vi kender så godt, at vi tror at sådan ser alle små huse i verden ud, men det gør de ikke. Sådan ser de ud i Danmark og Skåne. Hvorfor? For den hustype var ikke skabt, da Skåne blev svensk. Der ligger et arbejde og venter, undersøgelsen af de danske traditioners videreliv i Skåne. Det er nævnt før og det skal siges igen: en klargørelse af, på hvilke punkter de danske traditioner viger, og hvor de sejt sidder fast, vil sige os noget meget væsentligt om, hvad dansk tradition er.

Österlans museum er på vej til en bedre bygning. Mange ting kommer os ved, som de gjorde det på museet i klostret i Ystad. Her i Simrishamn ligger stenen fra kvægstalden på Glimmingehus. Den lå knækket og smidt hen ved gården, men blev frelst af museet. Den bærer Rosenkrantz' våben og et vers, der lyser af velbjerget stordrift:

Mogens Rosenkrantz lod mig bereede
til oxen i mig at foere og feede
Gud lade dem trives i Herrens nafn
baade dem som selger och kiøber til gafn

Da Mons Rosenkrantz både købte og solgte, var han helgarderet.

Men man falder i staver ved de dekorerede klædekister. De er fra tiden efter afståelsen, og man ser dem med undren, dette har intet med dansk almuestil at gøre, det er svensk. Den danske almuekunst er, målt med den svenske og norske, beskeden. Grundene er mange, bøndernes stilling i Danmark, købstædernes og deres kulturs nærhed, der trykkede bondesamfundet ned til tredjerang, de levede ikke så isoleret, at de kunne hævde sig selvstændigt og blæse på, hvad en skidt greve regnede dem for.

Men sagen er mere indviklet end at konstatere, at disse dekorationer er svenske. For de er nok svenske, men hvorfor kom de så voldsomt herved og slog igennem? Undervisning i husflid stod ikke på programmet, og selv en indvandring af svenske bønder i ødegårdene slår ikke til som forklaring. At præster og toldere skulle have fungeret som lærere i kistemaleri kan der ses bort fra. Sagen tegner sig med en ny association, der ikke er let at slippe. Dette er svensk, men det har intet med dansk og intet med norsk, slet ikke med det norske rosemaleri, at gøre. Det er en glød og en fortættet, både smuk og alligevel barbarisk pragt, der står mærkeligt til et køligt nordisk miljø. Det er slavisk. Og det er måske ikke så mærkeligt. Gennem århundreder havde svenskerne provinser syd for Østersøen, i Tyskland og Polen og helt over ad Riga til. Carl den Tolvtes soldater trampede Østeuropa rundt, og svenske soldater lå i garnisoner dernede hold efter hold, generation efter generation. Svenske bondedrenge var i tusindvis udenlands i flere år, og de vendte hjem til deres sogne og hjemegne, til Småland og Dalarne, til Bleking og Skåne, og deres smag og deres opfattelse af dekoration var usletteligt præget af det fremmedartede og primitive, men fængslende, de havde set i polske og østtyske bondehjem. Ad den vej har den skånske folkekunst fået en livskraftig impuls just på det felt, hvor den danske tradition stod svagest. Det er forklaringen på den brogede hilsen, der lyser imod os fra de gamle kisters fjæle.

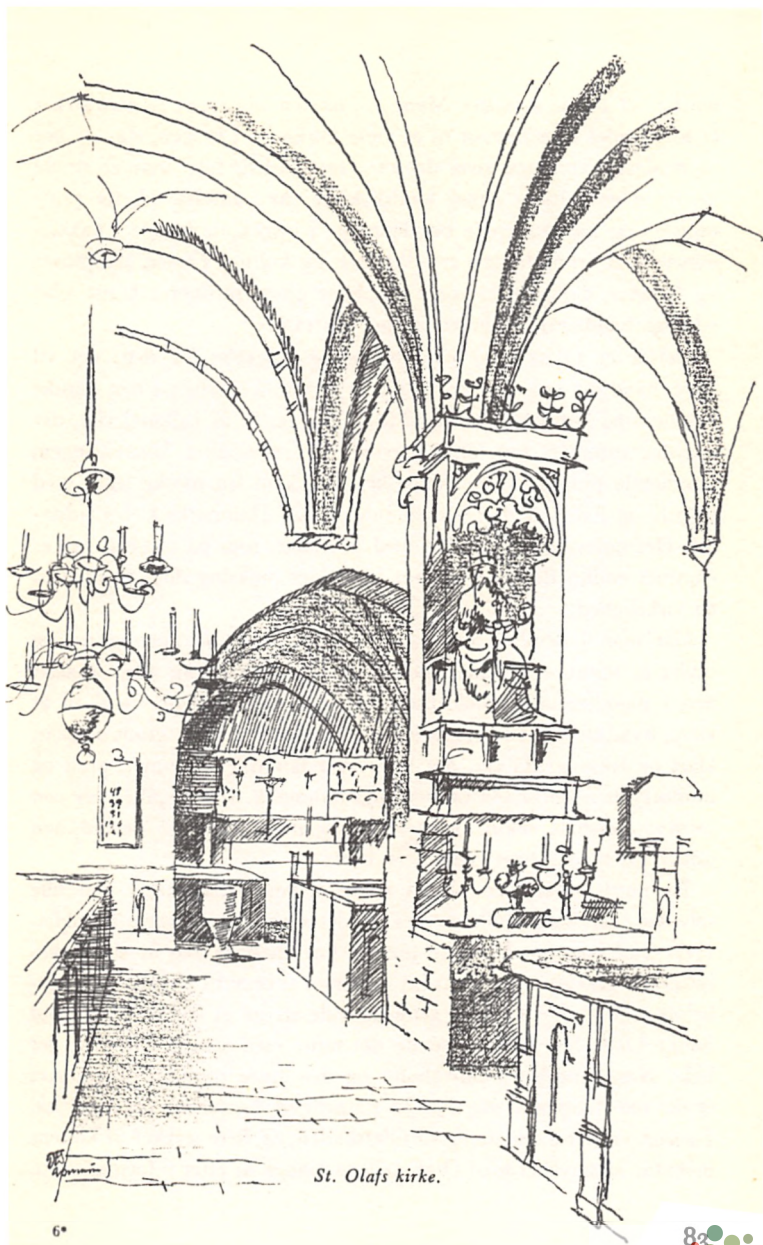
NORD for Simrishamn melder lyngen sig. Læg mærke til det ejendommelige sand, der ligger ved stranden nord for byen, groft og rødt, meget smukt set med en skarp lup, ikke ulig Årsdalegruset fra Bornholm.

Landet her vender sig tungt under den tynde muld, urolige drømme, en udløber af Linderødåsen. En række parallelle åse sender deres rygge på skrå gennem Skåne fra nordvest til sydøst, og linjerne, de samme brud i undergrunden, er fortsat i Bornholms kyster.

Vi må ikke forveksle de sjællandske leråse, som indlandsisen rodede sammen til os, med Skånes opbygning, for dette er fjæld, og her taler vi ikke med årtusinder, men millioner. Det er undergrunden, der melder sig her, næsten dækket af jord og istidsler, men tungt utålmodigt skyder den byrden i vejret og vil have luft. Stendigerne hegner de mørke agre i stedet for pil og hassel, luften er en anden, landets linjer er større i dragene. Men ved Rørum bliver det pludselig det skinbarlige Jylland, mens man dukker ned tværs over *Rørum* ås brede dal. Der er uro i terrænet af kampen mellem syd og nord. Vejen mod vest glider uventet idyllisk gennem småskov, enebær og eg, bøg, lidt fyr, krat og stumper af storskov, store urorte strækninger, mange steder åbne lysninger med spredte træer som den gotlandske *haga*, hvor der *finns blommor och bär, kom hjärtansfröjd*, vi skal ind til den kirke, der gennem katolske århundreder var valfartsted for syge og krøblinge og folk, der ikke ønskede at blive nogen af delene. De har vandret her, eller ladet sig bære gennem skovene, med blikket utålmodigt rettet mod frelsen, kirken, hvor mirakler skete, Sankt Olafs brønd og hans lille hellige sølvøkse, den kirkelige finanspolitik.

Sankt Olafs er klasket over med risengrød, men igennem søleriet er vestgavlen skelnelig som meget fornem og stærk arkitektur, af hvilken grund kirken altid fotograferes fra syd, hvor den er knust af det moderne våbenhus, der er dårlig arkitektur, misforstået gotik, og kronet af et rædselsfuldt støbejernskors.

Kirkens indre er godt. Vinduerne er hårdt behandlet, men rummet lever, båret af solide piller, hvor man nylig har fundet de gables hilsner kradset i kalken. Og så har denne kirke bevaret en væ-

St. Olavs kirke.

sentlig del af sine sidealtre. Mens de i næsten alle andre danske kirker er forsvundet eller henvist til at være kuriosum i krogen, står de her og behersker rummet, giver det karakter. Endelig føler man en smule af, hvad en veltjent dansk landsbykirke var i katolsk tid, før puritanisme og halvstuderede bondedrenge i bispekjole fyrede i kakkellovnen med århundreders tro, skønhed og kultur. Tavler, skulpturer og billeder, dejligt eller mere enfoldigt gjort, raffineret kunst eller ydmygt håndværk, tusinder af ting gik tabt.

Derfor er Olafs kirke en uundværlig oplevelse for den, der vil fatte, hvad der engang var, den er et væsentligt indlæg i den danske katolicismes kulturhistorie. Endda er her rester af kalkmalerier, der antyder rummets fest, altid smykket og rede, altid åbenbaringen, lammende pragtfuld for mennesker, der kom fra mørke stuer med lergulv og halm. Sådan var en brav del af Danmarks kirker udstyret. Her nøjes de hellige ikke med at hviske, som på museer, her er rummet endnu deres, og endnu toner der omkring dem et ekko af en virkelighed.

Går man i detaljer, melder sig det nøgterne, at alle figurer og tavler er restaureret. Farveskalaen er ny, ens for dem alle, og slået ned i pastelfeminin afholdsfarvelade. Farverne mangler mod til at være, hvad de var i en stærk og ung tid, rødt og gult, grønt og blå, klart og lysaligt, farver, der lever som fanfarer i rummet, grelt og humørfyldt uskyldsnaivt og verdsligt-himmelsk. I dag spilles her *con sordino*, æstetisk salon, og ikke middelalder. Men gå herind hen under aften, når lyset næsten er borte.

På nordvæggen ved alteret sidder Olafs billede med den lille sølvøkse, der bare skulle stryges på det syge sted, så skete miraklet. Hvis Gud ikke havde andre planer. For en halv snes år siden, berettes det gravalvorligt, kom fra udlandet et brev til kirken, et pengebeløb indlagt, om man til gengæld ville stryge et stykke papir med Sankt Olafs lille økse og sende det retur med magisk kraft og det hele. Negerlandsby, tohuwabohu og den store tamtam, mennesket er det mærkeligste af alle dyr. Ja, naturligvis, brevet var fra Amerika. I øvrigt valfarter der stadig til Olafskilden, og flere stykker af kirkens inventar er smykket med Olafs billede mange år efter reformationen.

Nok om dette. For fire hundrede år siden kom folk til kirken, ærbødige, bange og håbende. For dem var det alvor, det store spil, kampen mellem Gud og den onde om menneskets sjæl, for dem var dette, at træde over tærskelen her, en oplevelse for livet. For deres penge, skilling for skilling, er denne kirke bygget.

Før vi forlader Sankt Olavs: et lille, men omfattende emne åbenbarer sig her, hvis ikke en souvenirsamlende turist har hindret det. På vestvæggen hænger en del plader af messing, ovale eller firkantede, presede eller glatte, dekorerede eller kun med tekst. Kisteplader. Godtfolk, der havde penge, sikrede sig tekst. Ordets magi bandt navnet som i ægyptiske gravtekster, man fik gravsten og epitafium, og for at undgå

misforståelser fik man også plader på kisten. Plader, som i reglen ingen skulle læse, de gik med kisten ned i de sorte hvælvinger eller i jorden. Dette kisteplademateriale foreligger endnu i dag, men det svinder hastigt. Gravkældre ryddes til kedelrum, plader irrer bort eller ødelægges. Fra tider, hvor hovedmassen af kirkebøgerne er brændt og slægtsforhold mellem bygdens og ætters mænd og kvinder er uklare, rummer gravsten og kisteplader de bevarede oplysninger. Med disse skrøbelige minder går denne viden tabt. Gravsten forvitres, kasseres, slides eller hugges itu. Kisteplader forsvinder eller bliver ulæselige. En fuldstændig afskrivning af alle dansksprogede kisteplader i de østen-

St. Olaf med øksen.

Kisteplade, St. Olavs kirke.

sundske kirker vil være et uvurderligt materiale til klarlæggelse af dunkle punkter i skånsk personalhistorie. Om fuldstændige afskrifter foreligger hos svensk forskning har jeg ikke kunnet få oplyst. Den danske bevilling, der sender et hold unge mennesker på afskrivningstogt

til danske gravsten, altertavler, epitafier og profanbygninger, bør omfatte kistepladerne. De er fulde af liv og troskyldigt præcise:

HER VNDER HVILER ERLIG OG WELBYRDIG FRVE FRV
JOHANNA SINCLARS S JESPER GØIS TIL ESPERØDT SOM
BLF FØDT PAA GLADSAX SLOT ANNO MDCII DEN XXIX
MARTII IT QVARTER EFTER IX OM AFTENEN OG DØDE
NV HER PAA ESPERØDT DEN XXV DECEMB ANNO
MDCXXXIII SOM VAR JVLE MORGEN MELLEM VII
OG VIII SLET SAA HENDIS GANDSKE LIIF OG LEFNETS
ALDER OG AAR HER I DENNE GRÆDEDAL VAR THO
OG FYRRETIVFVE RINGER TRE MAANET V DAGE HVIS
SIEL GVD HAFVER I SIN FORVARING HENDIS FADER
VAR ERLIG OG WELBIVRDIG MAND HER ANDREAS
SINCLAR TIL SINCLARSHOLM RIDDER DANMARKIS
RIGES RAAD HENDIS MODER ERLIG OG WELBIVRDIG
FRVE FRV KIRSTINA KAAS ERICKS DAATTER VENTEN-
DIS PAA DEN YDERSTE DAG MEDT ALLE GVDS BØRN
ENGLÆDELIG OG ÆREFVLD OPSTANDELSE

Se den gård, der ligger øst for kirken. En blanding af dansk slettelands-byggeskik og træhusene fra skovbygden, et idyllisk skoleeksempel på kulturblanding i mellemlandet.

TILBAGE mod kysten mellem svungne bakker i det vekslende land. Det gælder et af Skånes klassiske steder, en bred gravhøj, bygget af sten, en røse som vi kender dem fra andre egne, for eksempel Bornholm.

Den er fra bronzealderen, og når den omtales som høvdinge- og sågar kongegrav, er det turistreklame. Vi aner intet om høvdinge og konger på den tid, og selv om de har haft noget i den retning, er der intet i vejen for, at den gravlagte er ypperstepræst af en slags eller på anden måde har indlagt sig hæder eller magt i sit samfund. Man kan ikke engang sige, om den gravlagte er en mand eller en kvinde. Kun ubetydelige stumper af ben og bronze blev fundet i 1748. En spids, der efter den gamle beskrivelse kan være fra et sværd, kan også være fra en kvindedolk. Den gravlagte kan være en højættet kvinde, en berømt tempelpige eller en almægtig spåkælling, vi véd kun, at her er gravlagt en person af betydning.

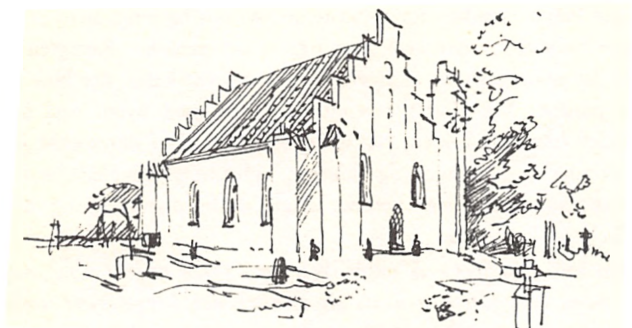
Det mærkelige ved graven er, at inden i røsen var bygget en kiste af stenheller, og på dem var der billeder. Et par af pladerne er væk eller ødelagt, resten til stede, opmalede. Og ærlig talt — som graven i dag ser ud, stod stenene bedre på et museum, så man kunne se dem ordentligt. Man har inde i stenbunken lavet et cementkammer, og en kunstig indgang minder om den, salig Frederik den Syvende velsignede den ene Jellinghøj med. Her i Kivikgravens cementbunker står pladerne på deres sted, men det gør de alligevel ikke. De har været kastet omkring og rodet rundt. Det hele virker forlorent, men billederne er naturligvis sig selv, idet man må stole på opmalingen, der er ny og altså lige så godt kunne være lavet på andre sten. Hvad er meningen med dette her? Formodentlig af religiøs art, som de ægyptiske gravbilleder. Wanschers forsøg just med det ægyptiske som forklaring er ikke kedelig læsning, men vi lader tolkningen ligge, for vort problem er, mens vi ser på de gådefulde plader, et helt andet:

Vi siger frejdigt, at Skåne var dansk »altid«, gudbevares, bortset fra de 28 år 1332-60, men ellers frem til 1658.

Men det er uklar tale. Dansk land før Danmark eksisterer er

kun ord. Tale om dansk og svensk stenalder er romantik, eller det kan kun betyde stenalder i de områder, hvor i dag danske og svenske arkæologer graver. Oldtidens kulturer kan ikke inddeles efter vor tids politiske grænser. Når faglitteraturen betegner et i Skåne fundet kranium som »fornsvensk«, er det rigtigt, for så vidt som vi måske tør gætte på, at det fundne menneskes efterkommere i dag lever i Skåne, hvad vi naturligvis intet ved om, eller at kraniet dog tilhører den den gang i landsdelen fast boende befolkning, hvad vi heller intet ved om, men at det altså muligvis har forbindelse med de skånske menneskegrupper, der i dag er svenske. Men skåningene blev svenske 1658. Sætter vi, rent hypotetisk, at Sydsverige bliver erobret af Polen, bliver dette kranium så automatisk »fornpolsk«? Sagen er, at det er »fornskånsk«. Idet vi så ser bort fra, at vi intet kender til oldtidens stammegrænser på kraniets tid. Alt dette for at vise, hvor tåget tingen er. At kalde en lur, der er fundet i Skåne, for dansk, eller at bruge denne betegnelse om Kivikgraven, er goldt og hensigtsløst, hvis ordet tages bogstaveligt. Men alligevel kommer tingene os ved. De er Skånes fortid, og Skåne var dansk, klart politisk, i op mod otte hundrede år, mod endnu ikke tre hundrede svenske. Skånes indflydelse på vekselvirkningen inden for det Danmark, der også omfattede Skåne, er os ikke uvedkommende. Og dertil kommer, at området Danmark inclusive Skåne var eet kulturområde allerede i stenalderen, gennem bronzealder og jernalder op til rigsdannelsernes tid. Det betyder intet i retning af politisk helhed før Danerigets grundlæggelse, men det betyder, at hele den kultur, som vi til denne dag bygger på, den omfattede også Skåne og hvad dér blev virket. Derfor hører den skånske arkæologi med i helhedsbilledet af dansk fortid, men samtidig må vi gøre os nøje klart, at Skånelandenes fortid også er en del af Sveriges, al den stund Skånelandenes folk i dag er dele af det svenske. Hvoraf vi forstår, at fortid kan politiske stater af i dag ikke have patent på, og om tingene ligger på hylde i Stockholm, Malmø eller København er ligegyldigt, de slides ikke, selv om begge parter ser på dem, og det er, hvad begge parter skal. Derfor tør vi sige, at de kiviske gravbilleder også vedrører os, vi kan lade den broncetingest, der må-

ske er et alter, måske en tromme, måske en skammel, og som er fundet i Skåne, glide ind i det lidt vi véd om dansk bronzealder, og vi kan forstå, at det enestående krumsværd af bronze, der er fundet ved Sønder Åby i Skåne, foreligger i en lige så enestående flintkopi, fundet ved Favrskov på Fyn.

St. Olavs kirke.

NORD for Kivik bliver landet vildere, mere storladent og mere end jysk. Men vi standser, just hvor landet åbner sig nordover, den sydligste udløber af den store Kristianstadslette, grønt fladt agerland, fabelen for mændene fra nord, her ned over sværmede de, som bjærgfolk har gjort, siden Mesopotamiens kvinder skreg mod himlen om frelse, som Hyksos konsoliderede sig i Ægyptens varme dynd, som indogermanerne myldrede ned i Indien og drak soma, fik solstik og blev mystiske, som mongolerne fæg i mudrede bølger ind over Kinas gode jord, så malerbøtter og digte faldt på gulvet, og som de barbariske Hellener kvalte Kretas havduftende liljehaver og satte punktum for friske pigers dødsspring over ryggen på hvidspættede uroksetyre, det lykkelige Kretas og det guldrige Mykenais dunkle endeligt. Her kom de fra nord ned over Skåne. Knap så stor var kontrasten, skovfolk mod bønder blot, den magre rydning mod den sorte muld, men tanken og situationen den samme: *korn, korn!*

Den grønne slette dernede under os tog altid det første slag af svøben. Fra højderne her så man røgen fra brændende gårde og hørte den durende dundren, mens rytterne rullede frem over sletten.

Her kom i 1612, som ofte før og siden, uvejret ned fra nord, hævn for Kalmars erobring og den gamle Carl den Niendes forsmædelse. En ung mand i spidsen for rytterne, hensynsløs og ivrig, slettens fede bønder betalte for danskens gerninger i det svenske. Knægten var sytten år, nybagt konge af Sverige, og dette var kalas, der blev ikke givet pardon. Væ kloster brændte sammen med byen, ned langs Helgeåen hamrede raiden, røg drev, bønder hang i deres egne popler, kvinder lå voldtagne og slagtede, sølvkander dinglede ved sadelknapperne, krig over verden, slagt, drab, plyndring og druk, hyl, hor, herlige dage.

Men som Lundborg så mildt siger det: »*Den unge Gustaf Adolf hade ännu icke fått den livets allvarsblick och karaktärens storhet, som sedan kom honom, hjältekonungen, att i ädel krigföring stå som den främste i sin tidsålder.*« Nå nej måske.

Vi går ind i den lille, duknakkede Ravlunda kirke, der ligger højt på randen af åsen med udsyn ned over den blodige dal. Dérinde i det kølige rum, hvor man skal vænne sig til halvmørket efter det skarpe sollys, og hvor der lugter klamt af surhed og våd kalk, denne uafrystelige kirkelugt, der stemmer for brystet som den evige fortællelse, dér finder vi en indskrift, der blev malet på kalken for mere end tre hundrede år siden, da slettens historie var nutid og virkelighed. Skriften er ubehjælpelig, formodentlig degnen eller den stedlige maler dikteret af præsten eller en nogenlunde skriftkyndig, for nu bagefter, mellem ødelagte gårde, skændede enker og hjemløse, ludfattige flygtninge, var der dog at notere en ende på legen, der husvælede lidt:

Anno 1612. den 4 februari kome de Suenske ind i göinge herrid der Brende røffuede oc ødelagde vid fem eller sex oc tiufue kijncke sogner: den 8 Februari Brende Ve (byen Væ): denne 11. dag bleffue de tappert i gien besøgt aff vorris Kongis folck antastede pa Visse Sø bade y hielslagne oc Drucnede nogle (og) tiuffue Hundrede mend oc miste al derris Bitte: som de hafde tagit: C. M. V.

Mellem Ravlunda og Brösarp.

VÆJEN slynger sig ned fra højderne. Lige efter Hørrødåsen standser vi ved en lille kirke. Maglehem.

Dens ydre er sluttet og godt, så vidt det ses gennem risklistret. Nøglen sidder i døren, og når man åbner den, strømmer et lyst og ukirkeligt orgelbrus imod een som solfyldt klang. Man går langsomt gennem våbenhuset, hvor der står en smuk lille kirkeklokke med indskrift, og ind i kirken. Just som man stille går frem under pulpituret, standser orglet med en enkelt klinger sølvtone, der dør hen og glider over i en ung pigestemme, der jubler i ensom livsglæde, lysende klar og ren, og fyldt af vished både om livsglæden og ensomheden. Man bliver stående, ikke klar over, om man bør gå eller lade sig til syne. Det sidste gør man. Tonen forstummer. Et lille henåndet »å förlåt« og en hastig samlen af noder. Man vender sig og ser englen i løst-hængende, lys sommerfrakke. Et forvirret pige kniks, et blink af et ansigt, rappe svævende trin, som om der blev åndet på trappen. Yderdøren falder til med et suk, man er alene med ekkoet. Hvad er det dog at være menneske, når man skal sige å förlåt, fordi man er glad og har det dejligt?

Men solen står uforstyrret ind gennem ruderne, og væggene jubler tyst i farver de toner, der forstummede. Kalkmalerier, vægge fulde af gotisk humør bragt frelst frem til os. I dette rum er intet gjort for at pynte, her er klare spor af tidligere hvalv, malerierne ses, som de er, restaureringen har været nænsom og mærkes ikke, sådan skal tingen gøres. Skånsk kalkmaleri?

Det må beklages, at Poul Nørlund i sit systematiske værk om de danske romanske kalkmalerier udelader de skånske lande under henvisning til, at de er behandlet af svenskere, en behandling, der fra svensk side til gengæld betegnes som forældet. Det må endnu dybere beklages, at Nørlund ikke nåede at skrive værket om det gotiske maleri. Hvem gør det nu?

De skånske maleriers udeladelse fra det danske værk er så meget mere trist, som Bengt G. Söderberg i sit sammenfattende oversigtsværk over svenske malerier udtaler, at »*Det senmedeltida Skåne utgör i utpräglad grad en dansk konstprovins, även om det kan sägas inta en självständig ställning gentemot det övriga Danmark.*«

Af hvilken grund han af værket 254 sider kun afser 12 til behandlingen af, hvad han som overskrift kalder »*Det danske Skåne*«.

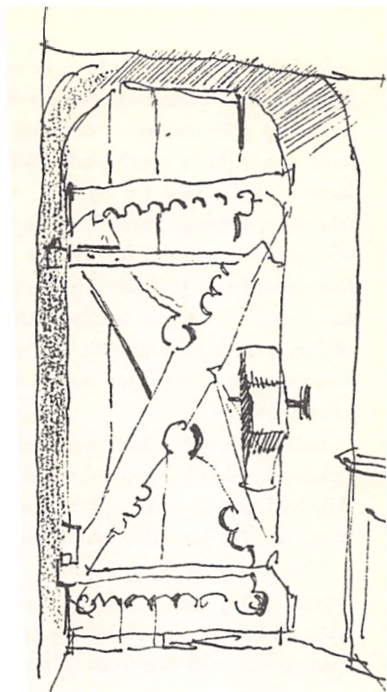
Således dumper Skånelandene mellem to stole. Det nyere svenske syn er redeligt. Åström siger, at »*Fram till freden i Roskilde 1658 hör Skåne till den danska konsthistorien*,« og Näsström siger lige så klart, at »*Det är inte tillbörligt att i en rent kulturhistorisk fremställning rycka in skildringar av de skånska kyrkorna före 1658, eftersom de ända ditintills hörde hemma i det danska kulturområdet*.«

Det forpligter danske fagmænd. Ikke til national romantik, men til at huske, hvad deres fag omfatter.

Skånsk kalkmaleri er dansk.

Det romanske er dog så lidt kendt, at resterne er vanskelige at bygge alverden på, men se Bjäresjö og den ganske vist horribelt restaureerede apsis i Væ, og kør ikke uden om Fjälje.

Det gotiske skånske maleri er dansk i sin livfuldhed, folkeligt og veloplagt fortællende til forskel fra det svenske, der er mere storladent højtideligt. De danske billeder svælger i personer, mennesker, livet uden for kirken, og fortællingen er fuld af humør, til tider så kalkkosten i dag må skjule munterheden. Søg billederne i Gislöv og i Brunby, Gärds Köpinge og Rinkaby, Vittskövle, Västra Sallerup og Norra Åkarp, se dem i Ysane og Sølvesborg i Bleking, se dem utallige andre steder. Og så er store mængder gået tabt ved ombygninger, forbedringer og kirkeslagt i de sidste hundrede år. Tra-

Kirkedør, Hannas.

gisk virker tabet af billeder i Åhus kirke, der var af en fortællende dramatik som rytterkampene fra Sal i Jylland. Sankt Peders kræmmerkæpe i Malmø er et malerisk storværk, der ligger i toppen af, hvad sengotikken overhovedet skaber i Danmark. Som i det øvrige land — til forskel fra Sverige — har de skånske malere haft ret snævre virkekredse, men de lader sig endnu i dag skelne med deres stil og personlighed, fragmenter af en kunst, der endnu lader sig føje sammen til fortællingen om Skånelandenes kalkmaleri, der ikke kan mangle i billedet af dansk middelalder. Det svensk-danske kalkmaleri som helhed danner et kulturindslag, der hævder sig klart i Europa, om vi ellers tør tro det i vor ydmyge respekt for det kanoniserede syden.

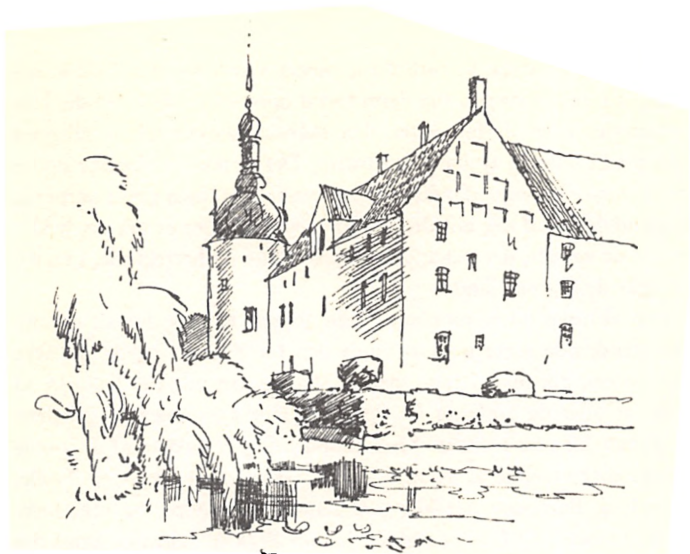
Billederne her i Maglehem er beskedne, men de er velgørende ærlige, og derfor virker de. Før man går, lægger man mærke til døbefontens fod, ikke noget mesterværk i akademisk forstand, men hvad Kai Nielsen ville have kaldt »en god klump«.

Ude slår solen hårdt i øjnene. Man havde glemt — hun står med ryggen til og venter, nøglen naturligvis, her skal låses. Intet smil. Man eksisterer ikke. Billeder kan være mere levende end mennesker, men en dør stod dog åben et moment.

AGRE for foden af åsen, der krummer sig mørknende i syd som en alpekam. Ad en skyggefuld vej under brede kroner. Lyset står som projektørstrimer skråt ned i vejens hvide støv, og på venstre hånd ligger huset fra historien om, at hvad fatter gør er altid det rigtige. De klinede vægge er hvidkalkede, stråtaget har sorte muldnende rygtræer, og det er skjult af smaragdgrønne vædeblinkende puder af mos. Hønsegård æbag, og bagerovnen strutter ud som en lille tyk mave. Fyn? Knap nok. Vejen standser brat, Vidskøvla, eller Vittskøvla, herregård med park og by og kirke. Først her, lige inde på livet, lader den sig se.

Fra parken sidder man og ser på den, for det er en af de bedste gårde i hele Skåne. Den er bygget af Jens Brahe og Anna Bille i 1553, og den er næsten urørt i det ydre. Næsten. Gavlene har mistet

Vittsköle slot.

deres oprindelige kam, og det ene tårn har mistet sit spir. Det brændte en gang i forrige århundrede, og de forlorne skydeskår, slottets eneste virkelige uheld, blev sat på. Det andet spir er et af de meget få renæssancespir, der findes bevaret i Skåne, og slottet som helhed slap nådigt gennem krige, fejder, besættelser, ejerskifter, kongeskifte og skiftende forståelse og smag.

Siddende her, i et døvende bad af blomsterduft og insekternes metalsang, kan man mindes, at Skåne er velforsynet med borge og slotte. Omved 150 står endnu »på roden«, og så er en snes stykker forsvundet. Skåne var den danske adels stærke og rige land, og borgbyggeriet taber sig helt tilbage dér, hvor vi véd meget lidt. Ikke få af de skånske slotte har et Glimmingehus i maven, den ældste kerne, som man udbyggede til noget knap så kassemat-agtigt. En del borge blev bygget af ærkebisperne, enkelte af kronen, flest af den solide, jordglade adel. Og som en svensk bog siger: »Sina närmaste paralleler har dessa skånska slott helt naturligt i Danmark...«

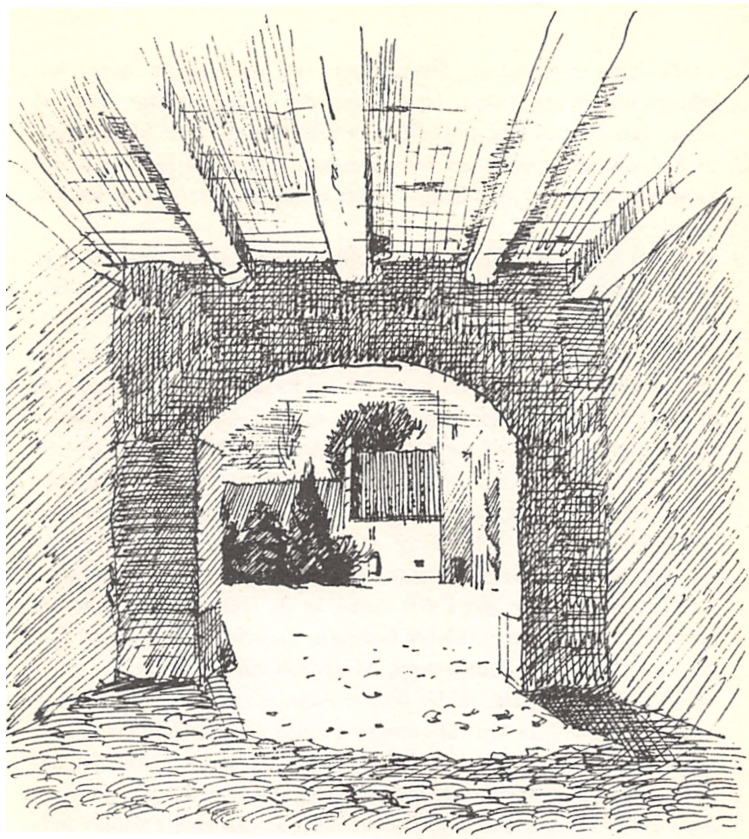
Nu er dette med, at svenskerne regner Skåne før 1658 for hø-

rende til den danske kulturhistorie, noget vrøvl, for når Skånes befolkning i dag er svensk, må deres fortid høre med i den svenske kulturhistorie. Men derfor hører den skånske slotsarkitektur alligevel også med i billedet af dansk arkitektur. Det er ikke de skånske slottes lighed med de øvrige danske, der interesserer os, men deres særpræg, deres udvidelse af det billede, vi i forvejen har. Derfor må det beklages, at de værker, der behandler danske slotte og herregårde, i reglen forbigår de skånske lande.

Den skånske adels problemer har Jørgen Krabbe fortalt os om. Fra svensk side søgte man at vinde den for Sverige, og da det ikke blev succes, gik man i gang med at skubbe den ud. Det lykkedes så godt, at allerede omkring år 1700 var kun 25 procent af gårdene på gammeldanske hænder. Men endnu i dag er enkelte af de gamle danske slægter ejere af skånske gårde. Navne som Thott og Trolle, Ramel og Barnekov har klang af dansk renæssance, og som mere konkret eksempel: I 1633 ægtede Jokum Beck til Børringe kansleren Johan Friis' datter. Beck-Friis'erne sidder på Børringe endnu.

Men hvordan har det sig med disse 150 gårde, om man vil tage rundt og se på dem? Ikke godt. Værd at se er Vidskøvlø, som vi sidder her og oplever, Torup, nede ad Malmø til, er måske den ærligst bevarede af dem alle, igen den fuldt udbyggede skånske form: en firlænget, lukket gård med to solide hjørnetårne placeret diagonalt, bestrygning af alle fire flanker. Torups vinduer er gjort større, og det rejser ikke mere sine mure direkte af søen som Egeskov på Fyen. Det blev bygget af en rig pige, Gørvel Fadersdaatter Sparre, gift Ulfstand. Den lærde hr. Gruppe har ejet Torup, og — *mirabile dictu* — Corfitz Ulfeld. Skarhult skal ses, en variation af renæssancen, som vi næppe har i Danmark i dag. Sten Skarholt Rosensparre byggede det i 1562. Tage Henriksen Hollungers Dybæk er Skånes sydligste slot, nær Ystad, og har mistet sit porttårn. Bispeborgen Borgeby blev delvis henrettet af Helgo Zettervall.

Noget helt uden for det øvrige Danmarks borge er Sigvard Grubbes Hovdala i den sydlige Gøngebygd. Det blev lagt i grus af snaphanerne i 1678, men porten og ladegårdens forborg står endnu, barsk arkitektur, der skabtes af Skånes og egnens historie. Og så

Indkørslen til Bäckaskog.

Beate Huitfeldts Svendstorp, et lille luksusslot i delikat renæssance, som vi, nu da Tyge Brahes Uraniborg er væk, ellers leder forgæves efter mager til. Astronomens barndomshjem Knudstorp er ombygget og uden interesse. Mauritz Sparres Svaneholm fik den ene af sine fire længer »fornyet« af en senere svensk ejer, en firkantet kasse to etager højere end de tre gamle gotiske længer, og den er flad foroven for at lege Stockholm slott, men det er kulisse, med skjult skråtag indefter. Det ligner en skjortefabrik.

Har man derimod set Övedkloster, ved man noget meget væsentligt om svensk kultur, og selv om det falder udenfor, hvad vi søger, kan det hus ikke forbigås. Her erkender vi, at er Skåne gammelt dansk land, så er det også gammelt svensk, så sandt som tre hundrede år dog er et tidsrum. Huset er dateret 1776 og er fornem svensk kultur.

Vi må trætte os med at kaste et blik på den tragedie, der gik over Skånes borge og slotte i forrige sekel, for det er nødvendigt at vide det, før man ser tingene an.

Søvdeborg renæssanceslot blev ombygget til gotik af den svenske arkitekt Brunius, der syntes bedst om middelalder. Det får være, at der blev bygget splinternye slotte i de mærkeligste stilarter. Clasons og Wahlmans Hjularød nægter man at tro på, selv når man ser det. Men ulykken var, at man forgreb sig på de slotte, der stod. Maltesholm, Snøgeholm, Marsvinsholm etc. blev ødelagt, Bosjöklöster blev taget under resolut behandling af Helgo Zettervall, men pinligst var det, at man overlod en stor del af slottene i danske arkitekters hænder. Hvis det er sket i den tanke, at de bedre forstod slottenes oprindelige ånd, er man blevet bedraget. Danskeren Zwingman forgreb sig på Vrams Gunnarstorp, Marsvinsholm og Karsholm, Meldahl tog sig af Örtofta, så der ikke er mere at se på, og han satte sig livsmonumenter, da han afleverede Trolleholm og Trolleås. Den første omdannede han i 1889 til skrigende forlorn bourgogne-romantik, og den anden lavede han i 1893 om til et billigt tysk posthus i Hamburg-stil. Det er beskæmmende, at den eneste danske indsats i Skånes kultur efter Roskildefreden er ødelæggelsen af en række monumenter, som dansk kultur efterlod sig i landet. Selv om danske arkitekter heller ikke ganske skånede gårdene i deres eget land, har vi ikke noget sidestykke til de gerninger, hvormed de i det skånske har prostitueret sig selv og os.

Men Vidskølle står så ukrænket, som tiden tillader, og er midtpunkt i en sirlig park. Parkerne er næsten overalt de skånske slottes største dejlighed, det er en form for idyl, der koster penge, så hos os bliver parkerne sjældne.

Skydeskår og skoldehuller er ikke mere brugsgenstande, tårnernes

strategiske placering virker kun som skønhed og godt byggeri, vold-graven er andemad og nikkende rørhøns. Da slottet var nyt, var her ingen tulipaner og intet nyrevet grus i gangene. Nøgent og frit med udsigt til alle sider, selv synligt fra hele sletten, lå det som centrum i Brahernes jord, rede til at klare belejringer og indfald deroppefra, hvor de altid kom.

Hvad tænkte og sagde de mennesker den aften, da det rygtedes, at freden var undertegnet og Skåne svensk? En lang og stillestående aften, hvor spørgsmål stod i rummene uden svar. Hvad med gården? Hvad med stude og jord og korn? Hvad med ejendomsret og privilegier? Hvad med dem selv og deres børn, hvad med slægten, hvad med det nøgne liv? Og da den grå dag sivede ind gennem ruderne herude fra. Var det en drøm, eller var det stadig sandt? Nye rygter nåede dem, rygter om opstand i Malmø, om dansk landgang, om hollandsk hjælp, alt hvad man gerne ville tro. Den første svensker viste sig. Administration, forhandlinger, forholdenes ordening, for eller imod svenskekongen? Det gamle land. Hvorfor bære vi kæder? Men jorden — den gode jord — —

VIDSKØVLE kirke, tæt østen om slottet, på væggen inden for døren hænger et epitafium, som vi standser ved. For det er ophængt her

Til velfortjent æreminde ofver de Salige afdøde Her Christen Larsøn Klim fød i Tisted, sogne-Præst paa Steden i 30 og Probst i 3 aar: hand døde 1682 i hans alders 63 aar: hans første hustru war Karen Pers Datter fød i Gammel-torp, met hende hafde hand 5 døttre, hon døde 1656 i hendis alders 25 aar: hans anden hustru war Else Jacobs Datter fød i Husum i Holsten, med hende lefde hand i 24 aar uden Børn: hon døde 1687 i hendis alders 63 aar: hon war anden gang giffit i halvfjerde aar med Sogne-Præsten Her Hans Jacobson som bekostede dette 1688.

Den gamle historie, den afdøde præsts enke fulgte med kaldet til den ny præst, datidens enkle pensionsordning. Hr. Christen Larsøn Klim er født, kan vi regne os til, cirka 1619, og ansat her ved kirken i 1649, små ti år før landet bliver afstået. Han er jyde, men bliver boende og følger landet over til Sverige. Han dør først 3 år efter

skånske krig, og hans efterfølger sætter ham dette minde. På dansk. Var denne efterfølger også dansker? For han skriver dansk i sin kirke fem år efter loven om svensk sprog.

I Skåne var der ikke nogen front af præster imod det svenske styre. Den vaklede i starten og brød sammen, for biskoppen sveg. Den Peder Vinstrup, der hyldede Frederik den Tredje med savlende svulstighed, den samme Peder Vinstrup modtog som Danmarks sidste biskop i Lund Carl den Tiende Gustav på kajen i Helsingborg med en lige så ydmyg bravadetale. Han var svensk i den time, nederlaget var en kendsgerning. Han var en klog og dygtig mand, der havde stridt sig frem til et godt fedt embede og stor ære, det sætter man ikke over styr for uvedkommende ting. De skånske præster stod rådvilde og lyttede efter tonen fra deres leder, og den lød på højre omkring, march. Der var præster, der drog til Danmark. Der var præster, der gjorde, hvad de kunne på deres plads i Skåne, når lejlighed gaves. Som helhed var præsterne holdningsløse. Den eneste kamp stod om embeder. Som forholdet var på den tid, forholdet mellem øvrighed og almue og med almuens kontakt opefter, var præsternes front den afgørende, der ikke måtte falde, hvis noget skulle stå. Havde præsterne, med deres hold i deres sogneboere, stået, og havde de støttet sig til fredens garanti, så havde meget set anderledes ud. Således sank den danske kirke i Skåne sammen i intet. Således styrtede den mere end 550-årige danske ærkebispes stol i Lund sammen i selvudslettelse og forræderi. At en nyansat præst her i Vidskøvre så sent som 1688 skrev sin forgængers minde på dansk er meget pudsigt at se, men det betød intet.

Det Brahe-Barnekovske gravkapel, læg mærke til kisterne og se tiderne skifte i deres form. De to gamle Brahekister, læderforhudede og med et filigran af jernbeslag. I baggrunden den enkle kiste med det rundede låg, vi kender formen fra dronning Anna Catharinas kiste i Roskilde. De elegante buede kister, som man husker mage til fra Riddarholmskyrkan i Stockholm, hvor moden spænder fra midten af 1600-tallet og to århundreder fremover. Kisteformer er sælsomt talende, besøg blot ved lejlighed det lille »evige« kapel nordvest i Stege kirke. Det er i hundredevis af kister fra renæssance og

fremover, der står i kirkerne, men få er så vel bjærgede som kisterne her. Pragtfulde ting står uænsede og klapper sammen i hundreder af mørke kældre.

Men bemærk kapellets to store familiebilleder, gårdens ejerslægter. Vel er det for meget forlangt, at familiebilleder med så mange personer skal være så vellykkede, at alle portrætterne er fængslende gjort, men det er, hvad vi i dag har at se på af de mennesker. Rundt på de skånske gårde, på museerne og i kirkerne, ikke mindst som epitafier, hænger en stor samling portrætter. I Danmark er det gået hårdt til. Vi har med enestående grundighed brændt vore slotte. Christiansborg brændte to gange, Koldinghus brændte, Kronborg brændte, og hvad der var levnet ved de lejligheder blev samlet som et portrætgalleri på Frederiksborg, som Frederik den Syvende sved af, så det meste af samlingen brændte. Hvor meget der er gået tabt, når vore andre slotte forfaldt og blev revet ned, aner vi ikke. Noget har vi endnu, men dog ikke mere, end at hvert enkelt stykke har betydning. At behandle dansk renæssancemaleri uden kendskab til, hvad vi har deponeret østensunds, er halvspildt ulejlighed.

Vi går uden for kirken. Ret vest for portalen ses på kirkegårdsmuren en bastant afdækning med store stenplader, og vi springer over den fast utrolige historie, der berettes om dem. Vi går til kirkens sydside.

Her er en statelig samling gravsten indmuret. Med billedsiden udad. Hvor malerierne svigter os i personalhistorien, har vi ofte en erstatning i gravstenene, til tider med portrætter lige så fortræffelige som de bedste af vore renæssancemalerier. Men det er et farligt materiale. Stenhuggerne var dygtige, og kravene lød på, at stenen skulle være smuk og imponerende, men tiden så, navnlig tiden før renæssancen, anderledes på sagerne end vi. En drabelig ridder på gravstenen angav den dødes rang og magt. Om hovedet lignede var mindre vigtigt. Så selv når hovedet er gjort særdeles realistisk, kan det være værkstedsarbejde. I Roskilde ligger en sten over en mand, der hed Frans Hispanier. Hans ansigt er barsk og hårdt, tæt smedet i hjelmen, så det kun ses i det åbne visir, og man vil sværge på, at det er et levende portræt af en ikke elskværdig krigskarl. Desværre

findes den samme skikkelse, med omtrent samme rustning, i samme stilling — og med samme ansigt, på adskillige andre ligsten. Det er værkstedets udtryk for ridder.

Men Brahestenene er noget andet. Man studser straks over, at Jens og Henrik Brahe på de to sten er iført samme rustning. Naturligvis kunne et så kostbart kostyme gå i arv. Sagen er dog en anden. Næsten præcis den samme rustning — skikkelsen endda stående i samme stilling — går igen på adskillige sten. I Norra Vram bæres den af hr. Hans Skovgård, og i Helsingborg af Sten Bille, og det bliver ikke nemmere ved, at et stort antal herrer på Aarhuskanten i Jylland har iført sig den og poserer nøjagtig i samme stilling. Det er værksted, det er mode, og det er måske vandrende elever af de store stenmestre. Hvad angår Sten Billes gravplade i Helsingborg, er sagen den morsomme, at den er omtrent mage til Henrik Brahes her. Det er samme tegning og samme dekoration, selv de små elementer som knogler, spade og hakke overkors går igen. Kun er nederste tekstfelt delt i to her i Vidskøvlø. De to sten er givet hugget af samme mester. Kun een forskel er værd at se: ansigterne. Sten Billes stride overskæg og sært mutte, ordknappe hoved er helt forskelligt fra Henrik Brahes blodskudte, lidt fedladne og utvivlsomt lyserøde herrehoved. Og hvad der yderligere gør portrætligheden sandsynlig: Henrik Brahe har, trods det høje blodtryk, en umiskendelig familielighed med stjerneblikkeren. At magte at give liv inden for så traditionelle rammer som disse, det gør ikke den første den bedste stenhugger.

Vidskøvløes bygmester Jens Brahe med hustru, det er adel. Henrik og Fru mÅske knap sÅ stilige, men til gengæld jorddrot og slotsfrue, bonde i det store format, selvsikkerhed og penge. Af disse to fornemme plader ses, at skÅnske ligsten ikke kan overses som provinsielt makværk. Det diletantiske forekommer, som to sten i Vallby kirkes våbenhus, riddere i rustning, mislykkede kagemænd, deforme og helt vanvittige, sÅ en ældre verdenskendt reklame for bildæk dukker op i erindringen. Men her overfor stÅr den i klÅder sÅ raffineret lapsede, spinkle skikkelse pÅ Laxmand-stenen over en dreng i Bosjökloster, en fransk mignon. Stenen over Holgersøn Ulfstands far i Vallby. Man skal ikke vÅre kender for at se, at den er hugget af

samme gutniske stenmester som bordpladen på Glimmingehus, den samme unge skikkelse i den samme rustning og med den samme fjer i håret, og i samme flygtige skitseagtige streg. Desværre ikke bevaret i samme fortrinlige stand. Stenene står og ligger i hver eneste kirke i Skåne. Mængder er gået tabt, også ved kirkernes seneste restaureringer, men mængder er i behold. Sten efter sten fortæller de os i klare ord om kvinder og mænd, der ejede jord i Skåne. Det hænder, at de fortæller en smule mere, som pladen i Skarhult kirke over rigsråd Sten Rosensparre, der faldt i slaget ved Axtorna, og hvis nederste linje erklærer, at: »For sit fæderne land erligen at dø oc blifue er lovliger end skendeligen at lade sig drifue.«

Læg mærke til med beklagelse, at rigsrådets mandige ansigt ikke er portræt. Det er vor ven Frans Hispanier fra Roskilde.

Og så er landet fladt. Pladask fladt, oprindelig sandheder og umulige sumpe ved Helgeåens udmunding. En liden Poslette ved foden af de beskedne alper, ad hvilke de svenske cimbrer kurede ned i slaraffenland.

Åhus og Væ, begge byer ved magt, men skygger af fortiden. Begge betalte de for hvert hærgende indfald fra nord. Væ blev brændt af Karl Knutson 1452, af Svante Sture 1509, af hertug Carl (den Niende) 1559, og — hvad vi læste i Maglarp kirke — 7. februar 1612 af den syttenårige Gustav Adolf. Så gav man op. Christian den Fjerde forbød borgerne at genrejse byen. De blev flyttet til hans nye fæstningsby på sletten. I Væ ses i dag, reddet gennem bål efter bål, den bedst bevarede præmonstratenser-kirke, der er bevaret på dansk område, og lige ved vejen står, endnu mælende om brand og ødelæggelse, den stejle gavl af Sankt Gertruds kapel, aldrig genopbygget, aldrig revet helt ned, man orkede ikke mere hersteds. På de knoldede marker heromkring lå byen Væ.

Bag de nye volde, der rejste sig ved Helgeåen, søgte Væ's og Åhus' borgere beskyttelse og et nyt liv. Efter ordre. For så mærkelige er mennesker, at de helst ville skovle soden ud af deres ruiner og bygge igen, hvor deres fædre skovlede sod og byggede før dem.

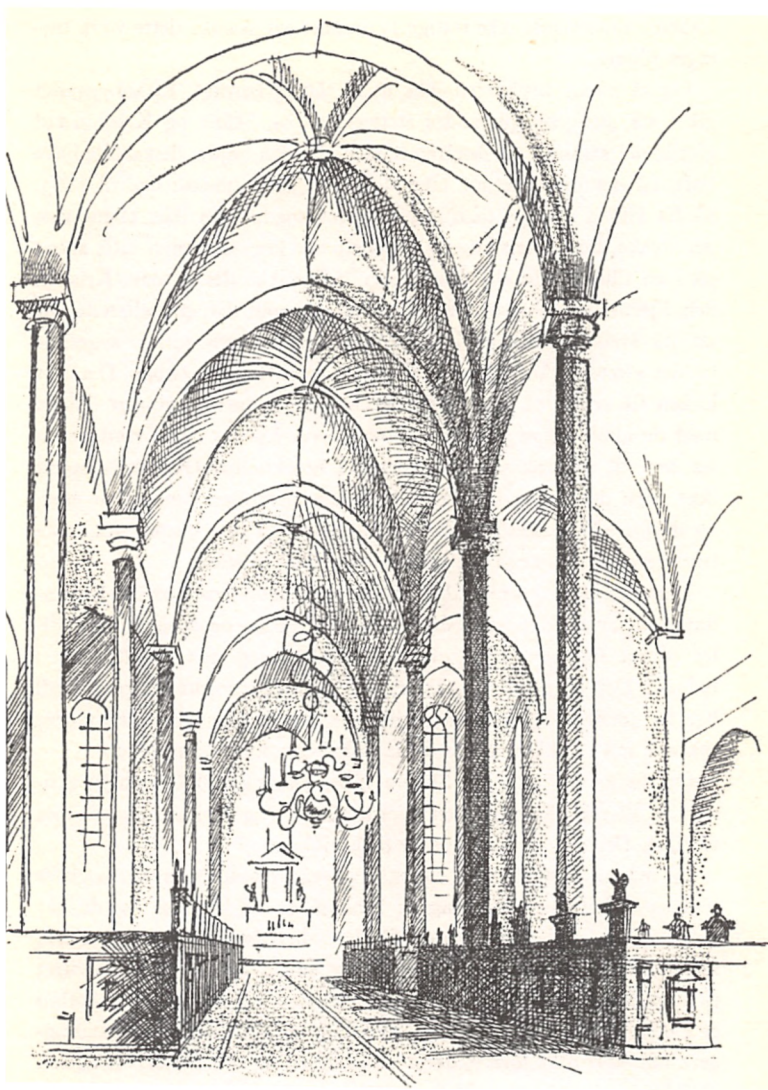
Kristian den Fjerde rejste en fæstning, der skulle være uindtagelig flankestilling og værn her, hvor svensken altid væltede ind. Fæstning og by i eet, døbt Kristianstad. Det betød ikke, at Bleking blev svigtet, der lagde han byen Kristianopol, hvilket betyder det samme som Kristianstad, men Kristian den Fjerde havde lettere ved at anlægge byer end ved at hitte på navne til dem.

Kristianstad blev lagt ved Helgeåens løb, helt omgivet af søer og moser, utilgængelig undtagen når frosten sveg de danske, hvad den har haft for vane. Byen skulle være garnisonsby for en tilstrækkelig fast grænsevagt, retrætemulighed for grænsehærene, og operationsbasis for togter i alle retninger. Noget slot eller nogen egentlig fæstning var ikke med i planen. Byen og de vældige jordvolde var fæstning i sig selv.

Men een ting gav han byen, som viser hvor stor betydning han tillagde den, og hvad han ventede af dens fremtid: han lod her opføre måske det bedste hus, han har bygget. Kirken i Kristianstad ville måske være blevet overstrålet af Sankt Anna Rotunda i København, hvis den var blevet færdig, men vi ved ikke, hvordan den skulle have set ud. Kristianstad kirke var et af hans store kælebørn, og hans breve er fulde af forespørgsler, ordrer og forslag. Den skulle være enestående, og han var utålmodig, fordi arbejdet skred langsomt. Det var præsten også, og før huset var i orden, indviede han det og tog fat på sit arbejde. Kongen blev rasende, for han havde drømt om en meget stilig højtidelighed med bisper og gode gilder. Sket var sket, indvie en kirke to gange kunne man ikke, men hr. Jørgen Christoffersen slap ikke uden malice fra den historie.

Som kirken står i dag er den alt, hvad vi forbinder med Kristian den Fjerde. Der er brugt kalksten i stedet for sandsten til de lyse forsinger mellem de røde sten, men stilen er hans. Husets ydre er grandios og fast, en tur rundt om kirken er en rig oplevelse i flader, blokke og perspektiver, og alligevel har den kompakte masse en rejsning, som få af hans bygninger ejer.

Det er et tab, at kirken har mistet sit blytag, og vi er ikke trøstet ved Lundborgs forsikring om, at blyet blev solgt »med stor vinst«. Den sortgrå skifer er en skæbnsvanger erstatning. Det tør tros, at

Hellig Trefoldigheds kirke i Kristianstad.

kirkens nuværende ikke fattige fædreland vil skænke dette værk blytaget tilbage.

Og så nåede bygherren ikke at få tårnet færdigt. Kirkebyggeriet gik i stå, pengene gik andre steder hen, og Skåne og Kristianstad gjorde det samme. Tårnmuren nåede ikke den højde, den skulle have haft, og det undersætsige tårn stod med en træhætte lige til 1865. Så fik kirken et spir, men desværre forhøjede man ikke tårnmuren det stykke, husets rejsning og proportioner krævede, men satte spiret på i en tilfældig højde. Spiret blev heller ikke det tænkte. Kristian den Fjerde havde givet besked om et spir som det, der allerede var sat på Helligåndskirken i København, naturligvis større, svarende til det sværere tårn, men med den samme lette rejsning. Det spii kirken fik er svensk i sin trykkede tyngde, silhuetvirkingen i slægt med de almindelige svenske »lanterniner«. Spirets ovale vinduer viser hen til »Carolinska gravkoret« i Stockholm. Dårligt er spiret ikke, men det passer ikke til kirken, har intet med dens stil at gøre, og derfor virker den som helhed tungere end den burde, det sidste triumferende sejrstegn fik aldrig gjort den helstøbt.

Murenes høje granitsokkel minder om Holmens kirke i København, og over sideportalerne er kongens våben og navn intakt. Eller stærkt forvitret, men under fornyelse med alle enkeltheder i behold. Det er dette rigsvåben, der harmede nordmændene, fordi her for første gang i unionens historie den norske løve uden videre rykkede ind i rækken af danske landskaber under de tre løver.

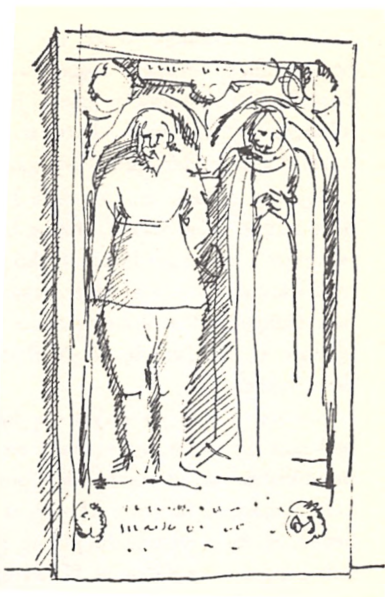
Og det er ved at se, at Skånes våben mangler, at Lundborg skriver, at allerede Kristian den Fjerde ikke rigtig regnede Skåne med til riget. Det er vås. Sjælland er heller ikke med.

De mange ligsten, der i dag står udvendig langs murene, svækker soklens virkning og bygningens fundament og klarhed, og de går deres hastige undergang imøde. De har allerede mistet den silkehud, århundreders fodtrin gav dem, og om nogle årtier er de forvitret til ukendelighed. Kirken ejer ellers, de sten medregnet, der endnu er i behold inde, en enestående samling, og kirkebyggeriets stenhuggere har åbenbart fortsat deres virksomhed og har fabrikeret ligsten til ikke for høje priser. Her går ligstenene naturligvis ikke længere

tilbage end kirkens og byens alder, og det danske indslag er uhyre beskedent. Hele gulvet har været dækket, og det må beklages, at man ikke har ladet det uændret, for kirkens røde murstensgulv er dødkedeligt. Var stenene blevet, var deres ødelæggelse gået langsommere, end det nu sker, og selv de udslidte sten havde virket stærkt. I øvrigt meddeles det, at ved kirkens restaurering gik et antal sten tabt, idet de blev »begravet«. Formodentlig har det hovedsagelig drejet sig om knækkede sten, og der er ingen grund til at tro, at det specielt er gået ud over danske, men en afskrift af disse stens tekst spørger man forgæves efter. Det samme er —

i beklagelig målestok — sket i Malmø, og sagen er morsom, fordi tanken er rygende hedensk: den dødes kraft og farlighed overføres til alt hvad der vedrører graven, et kendt træk jorden over, også i hjemlig overtro i dag, og gravstenen bliver på een gang lidt helliget og lidt farlig. Ved at »jordfæste« den har man sikret sig mod kraftens hævn. Når engang vore etnologer tør tage dagens Europa med i deres betragtninger, og notabene tør gøre det sagligt og ærligt, får vi en række ikke kedelige doktorafhandlinger. Man beklager, at Lundborgs afskrifter af ligstenenes tekster er både fragmentariske og ukorrekte.

I kirkens indre var tanken, at dette store og navnlig brede rum skulle overdækkes med svævende hvalv. Slanke granitpiller, spinkle og ubemærket enkle, bærer hvalvenes sammenløbende spidser, og man går undrende omkring i en palmeskov. De ottekantede søjleskifter siges at være inspireret af søjlerne i Væ, men det er usikkert.

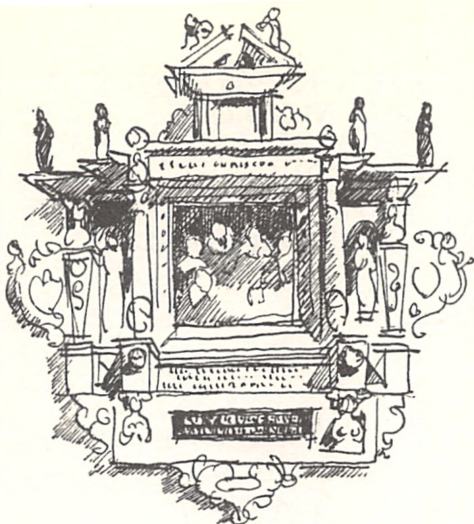
Gravsten i Kristianstad kirke.

De findes adskillige steder, for eksempel i sakristiet i Kalundborg og i Helligåndshuset i København. De sidste var ikke synlige på Kristian den Fjerdes tid, men vi forstår, at søjleformen ikke var ualmindelig og kan have eksisteret mange steder i kirker og måske navnlig klostre, der endnu den gang stod ved magt.

Søjlerne spillede en stor rolle i kongens fantasi, og han ønskede dem hugget i eet stykke, måske fordi han var bange for sammenføjninger i den vovede konstruktion. Gamle stenhuggermester Rasmus Clausen lovede at klare sagen, men han havde »forlovet« sig. Selv Gøngebygdens granitmassiver kunne ikke præstere lydefri stensbjælker af den længde, så de fleste af skafterne er sat sammen af flere stykker.

Kongen ofrede på kirken og havde rige planer. Døbefonten er beskeden og skulle sagtens have været udskiftet med en bedre, men prædikestol og altertavle blev omtrent færdige. Sort marmor og hvid alabast, så fornemt arbejde, at vi i virkeligheden er oppe i nærheden af ibenholt-sølvarbejderne på Frederiksborg. Alterskranken, som kongen ikke nåede at få færdig, er gjort i vore dage af lige så gode materialer, og da prædikestolen blev flyttet og fik en nødvendig trappe, blev den udført så fornemt som det øvrige. To gamle stenrammer, der måske skulle have rummet Kongens og Anna Catharinas billeder, er i dag sat op som ramme om tekster, og går man pulpiturer og stolerader efter, fordyber man sig i en suite af billedskærerarbejde, der ser restaureret ud, men som dog i hovedsagen er kirkens oprindelige inventar. Pragtfuldest er orglet med det danske rigsvåben, en af de festligste orgelfacader fra gammelt dansk område. Opbygningen er den almene og helt traditionelle, men format og proportioner slår orglet i Roskilde domkirke og de fleste andre.

Et skjold på væggen standser man ved, en pipfugl på en stub, og derover halvmånen og en dobbeltstjerne. Ingen våbenkyndig i Norden har set noget lignende. Støttet til gamle lister har man gættet på, at det er det symbolske skjold, hvormed en begejstret borger smykkede kirken i 1815, for at den symbolske dybsindighed skulle fejre Norges overgang fra dansk til svensk unionsland. Unægtelig en

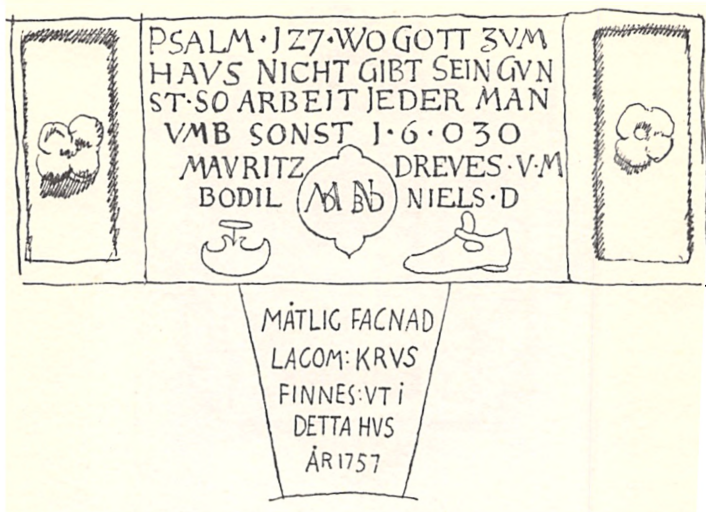
Epitafium, Kristianstad kirke.

tanke at hænge det op i Kristian den Fjerdes kirke. Helgo Zettervall har været her, men huset slap nådigt.

Man ville gerne vide, hvad farve hvalv og vægge havde oprindeligt. Den nuværende neutrale gulgrå virker rimelig.

Stærkt er det indtryk man får af den pietet og interesse, der værner kirken og hvad der er i den, her er respekt for ting og tid. Der er ofret på vedligeholdelse, og opgaven er vanskelig, for murenes kalksten er ikke vejrfast, så reparationer og udskiftninger af sten er nødvendige. Det er med glæde man går til et så værnet kulturmonument, og man ved ikke besked med gamle Kristian Firtals byggeri, før man har ofret et par dage på et af hans bedst bevarede huse, tilmed et af hans hovedværker: kirken i Kristianstad.

BVEN? Gader udlagt i skakbrætmønster, det var højeste mode på den tid. Det ville kræve generationer af genier i arkitektfaget, eller et nedarvet, om sig gribende lune, at gøre disse gader til oplevelser.

Af byens forsvarsværker er ikke meget igen. Disse volde var kolosale. Års slid, bønder og soldater, eder og knirkende trillebøre, elendige øg, der hostende smed sig frem i selerne under pisk og brøl. Sved og penge og fornemme strategiske beregninger, borte med blæsten. Af ældre huse ejer byen kun lidt. Bindingsværk ses kun få steder, en del huse skjuler det under puds. Det er kendt i danske provinsbyer, hvor mangfoldige huse kunne bankes rene.

Men der er en vis størrelse over byen, og mange små muntre ting, som man ikke må overse. Lige bag kirkens kor, Västra Storgatan nr. 11, sidder på et beskedent hus to små tavler, og vi går ud fra, at de sidder, hvor de altid har siddet. Øverst een, der er udstyret med bomærkeskjold, en uklar datering, nemlig 1.6.030, samt en sko og en remsniderkniv og navnene Mavritz Dreves og Bodil Nielsdatter, altså en tysk skomager og hans danske kone. Og så det lille vers:

Wo Gott Zvm Havs Nicht Gibt Sein Gvnst
 So Arbeit Ieder Man Vmb Sonst

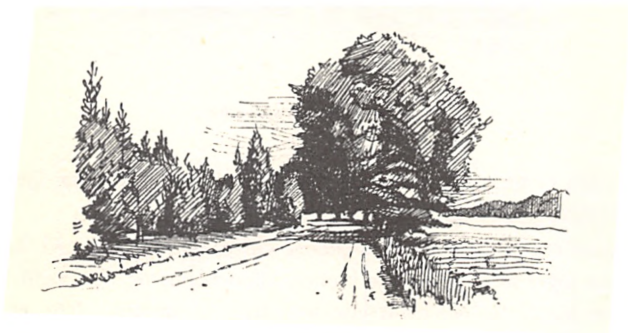
Men under dette er 1757 placeret en plade med følgende poem, formodentlig af den svenske værtshusholder, der har afløst den dydige skoflikker:

Måtlig fagnad
lagom krus
finnes uti
detta hus

Vi står på et af de steder, hvor overgangen til svensk kan dokumenteres som en forandring til det bedre.

I øvrigt er Kristianstad måske den by i det skånske, der klarest har rede og hold på sin fortid, og det er ejendommeligt at opleve, at det er her i det fjerneste hjørne af Skåne, at den danske fortid opfattes klarest og nøgternt som en realitet, man ikke har grund til at sidde og fumle med under bordet.

Vi nærmer os grænsen, og jorden er kvadreret af stendiger, masser af sten i disse myge linjer, der tungt følger jordens rytme. Havet blinker ind i vige, skov skyder sig mellem agrene, hylden brister i blomst og kribler i lungerne, men vi citerer ikke det vers af mesteren, der nynner i sjælen og giver hjemvé, lyse nætter ved Isefjord.

Snaphaneegen ved Søvesborg.

Kysten er nær, vejen snor sig over grænsen ind i Bleking, løvskov i skærgård er utroligt at se.

Egnet om Søvesborg er mondæne villaer og søgt badested, lange svenske piger mod løvgrønne kroner, klippeholme og blåt vand, gid fanden havde de bolchefarvede badedra ... pardon, dette er en antiquarisk rejse.

Mens dansk tanke rummer Skåne som gammelt dansk land, så er Halland og Bleking afskrevet. Naturligvis betyder i vor historie selve ordet Skåne de skånske landskaber, hvortil de to andre hører, men sprogbrugen har snævret begrebet til at omfatte det egentlige Skåne. Det er en fejl, som også denne bog gør sig skyldig i, for Bleking og Halland var så danske som Skåne. Halland fra hr. Arilds tid, og Bleking indlemmet i riget omtrent samtidig med Bornholm. Bleking var under Magnus Smek i de 28 år sammen med Skåne, og så var der en affære under Gustaf Vasa. Endelig var Bleking, som de to andre lande, med i de planer, som Sverige udarbejdede sammen med den spanske gesandt, der sendte forslaget til Filip den Anden. Der foreligger tre udkast til udvalg, og Spanien skulle i forbund med Sverige angribe Danmark og Holland med støtte af en polsk eller en nordtysk hær. Spanien skulle have herredømmet over Øresund, mens Skåne, Halland og Bleking skulle tilfalde Sverige. For en sikkerheds skyld skulle de danske lande vestensunds bebygges af Spaniere, og den danske befolkning overføres til Spanien eller Amerika. Det var i 1578. Ti år efter gik bunden ud af den spanske flåde. Men Sverige glemte ikke sin part af drømmen, og den blev realiseret. Amerikarejsen blev vi snydt for.

Bleking var dansk så tidligt, at befolkningen ikke har haft nogen fornemmelse af at have været andet, for endnu var både dansk og svensk rigsdannelse meget løse. Men over Bleking søgte Smålands handel havet, og de blekingske havne var stabelpladser for det smålandske bagland. Runestenene taler dansk. Vil vi gennemtrawle Bleking, vil vi finde det samme danske islæt i kirkeinventar, i gravsten og i byggeri, og pudsigt er det at finde de hvidkalkede længer med stråtag og rygtræer, Hornbæk eller Gilleleje. Under fejderne var Blekingboerne til tider mere antisvenske end Skåningene, og svenske dragoner red ikke sikrere på de blekingske veje.

Et underdejligt land, kystens smilende opfattelse af skærgård, skove og fjælde i mindre format end nordpå, huse og bygder, øde skove og frugtbare oaser lige til grænsen og Brømsebro, hvor tingene blev afgjort på det traditionelle sted, den lille holm, der var ingenmands-land midt i åen. På mindstenen står Corfitz Ulfelds navn

ligevægtigt med Axel Oxenstiernas. På denne lille stenede ø drejede i 1645 Danmarkshistorien uigenkaldeligt om en tap og gled derfra støt og logisk mod den dybe bund 1864.

Ulfelds navn mindet her? Måske bliver han fra dansk side ikke objektivt bedømt, men objektivitet er en særlig sadistisk form for gemenhed.

Sølvesborg er en frisk lille by, men resterne af slottet er beskedne. I snaphane-egen har gode mænd dinglet i selskab med mindre gode, og kirken er viet til Sankt Nikolaus, de søfarendes helgen. En statelig dansk klosterkirke i røde tegl og et godt bygværk ude og inde. Hele alterplateauet er brolagt med gravsten, der taler dansk.

Og så var det her og i 1659, at byskriveren midt under præstens kirkebøn for Carl Gustav brølede: »Gud forbande ham og alle hans Herrer!«, så der »opstod stor larm i kirken«.

Nordpå mellem Ivøsøen og Ryssberget, det grønne land brat afløst af tørre heder gennemvævet af stendiger, og enkelte agre, der ikke endnu er ryddet for sten. Få tænker i dag på, at sådan så store dele af Danmarks jord ud efter istiden, det var, hvad vore fædre gik i gang med at få skik på. Og få orker at fatte det slid og de magre generationer, der gik forud for, at vore bønder i dag kan sætte ploven i rensset og stenfri jord. Stenene blev til jættestuer og dysser, de blev til kirker og grundsten i borge og slotte, syld i hver eneste bondegård i Danmark, trappesten i byerne, brolægning og skærver, stenseng i bunden af vejbanerne mil efter mil, derfor ser vi dem ikke i dag. Tænk tanken her, at få hvedejord ud af dette.

Grænseåsen Ryssberget mæler om barskere land. Skovene østen om Ivøsøen er blandede og frodige, men som vi nærmer os Næsum og drejer vestover mod Vånga, bliver landet mørkere. Man vil sige, at dette land ser ikke dansk ud, men for tre hundrede år siden hørte også det med til Danmarks natur. I dag ejer vi intet inden for vore grænser, der ligner det, og det er *for os* fremmed og sælsomt, en øde og uvejsom barskhed. Mens nordskandinaver vil undres over det modsatte i forhold til deres eget hjemland. Det er en storladenhed, som de jyske heder og klitmøser nynner om på en anden vis, og som selv den gamle bornholmske højlyng eller de nu forsvundne sydsjæl-

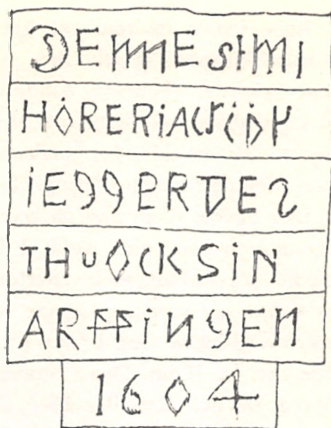
landske overdrev næppe har ejet. At vi ikke mere genkender det som dansk, viser at også på det punkt fik vi vingerne klippet i 1658.

Vånga? Vi er i alvorlige mænds land. Navnene er nok, Vange, Glimager, Gemsø — her på grænsen mellem Skåne og Bleking var snaphanernes kerneland.

Snaphanerne var ikke bundet til gøngebyggerne. De var aktive i Halland og i Bleking, hvor Rønneby kirkebog for 31. december 1658 noterer kort: »Begroffs tvenne Ryttere, som vaare skudte aff Snaphaner«.

På disse kanter var det ikke morsomt at være svensker i 1659, selv om i april fem snaphaneførere, deriblandt Bakke, blev henrettet. Præsten hr. Sven i Lykkeby havde frarådet dem at overgive sig, tværtom skulle de stå fast på det, de var gået i lag med.

En trop svenskere under oberst Lübecker selv satte sig fast i Gemsø, nu Jämshög, og ville true beboerne til »better hùmeure«. Men den gamle stenrige Oluf Persøn i Holje var bøndernes fører, og han antydede, at hvis hr. Obersten en dag kom mindre mandstærkt til sognet, kom han derfra igen i en ruf. Af hvilken grund Oluf Persøn kom i fængsel i Kristianstad, hvad sognet ikke blev roligere af, så Lübecker kom en søndag og omringede kirken og pilkede gidsler ud. Nede ved Næsum blev 5—6 mand sat ind som stikkere for at få bevægelsen rullet op indefra. De fangne snaphaner blev henrettet eller »spetsat« ved kirken.

Grausten, Sölvesborg kirke.

Ebbe Ulfeld fik tilløb af hjælpere fra landet selv, løst rak og stikker-elementer, så selv han var pinligt stemt over at se sig som chef for en så udelikat bande, og han tilstod at »Det er mig ukært, at jeg skal være så vel betroet af det selskab«. Men de var anvendelige til det arbejde, han ønskede gjort. Ebbe Ulfeld var nærmest gået fallit og trængte til penge, hvad de så lugtede af.

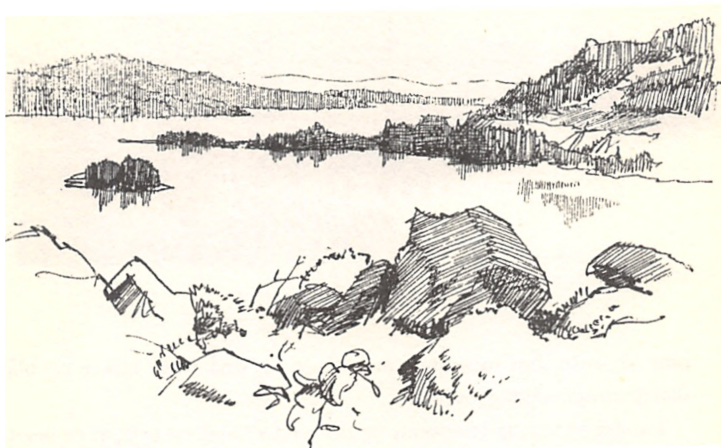
Læg mærke til en ting på kortet: den store sø Immelen, som ligger drømmende i sine skove. I Danmark fik de fleste gamle stednavne det forfladigende efterhæng af artsbetegnelser, -ø, -sø og så videre, og vore kortegnere har gennem århundreder suppleret sagen med logisk sans. Endnu i dag kalder beboerne af Illum deres lille rige for Illum. Øen i Storebælt hed engang noget i retning af Sprog. Det hed Æse eller Æsen, ikke Esum sø. Det hed Guden, med stød på u, Gu'den, og ikke Gudenå og Gudensø. I det meste af Skåne er denne proces fuldbyrdet allerede før landet blev svensk, det er nemlig en ret gammel historie. Men her oppe i det fjerneste hjørne nåede det ikke at slå helt igennem. Søerne hedder Immelen og Tydingen og Halen, den sidste i Bleking, ligesom det endnu i Sverige hedder Vänern og Vättern, Hjälmaren og Mälaren, søerne er personlige og ikke en klat på et kort. Der er guddom og søtroid i de gamle navne.

Men glider vi langs vestsiden af Ivøsøen, ser vi ud over dens panorama, og dérude ligger Ivø, ikke lille, for den er en mil lang og en halv bred, men noget sjuksket i konturen. Dér lå bispeborgen Ivøhus, som der er rester af endnu, og derovre døde Anders Sunesøn, måske den betydeligste danske mand, der har siddet i Lunds ærkebispestol. Vel kun Eskild kan komme på tale ved siden af ham.

Anders Sunesøn var i sine sidste år håbløst syg og trak sig tilbage til den ensomme klippeø. Man vandrer rundt her og véd, at det var han ikke i stand til, men smukt har han boet. Man har gættet på, at han var spedalsk, men det er ikke sikkert. Undersøgelsen af hans grav er forældet, og vor specialist i middelalder-spedalskhed, dr. Vilh. Møller-Christensen, tør ikke sige noget før en ny undersøgelse. Anders Sunesøn kan selv have troet, at han var spedalsk, og det kan nævnes, at der var et »leproseri« eller spedalsk-

heds-sygehus nede i Åhus, hvorfra han eventuelt kan være blevet behandlet.

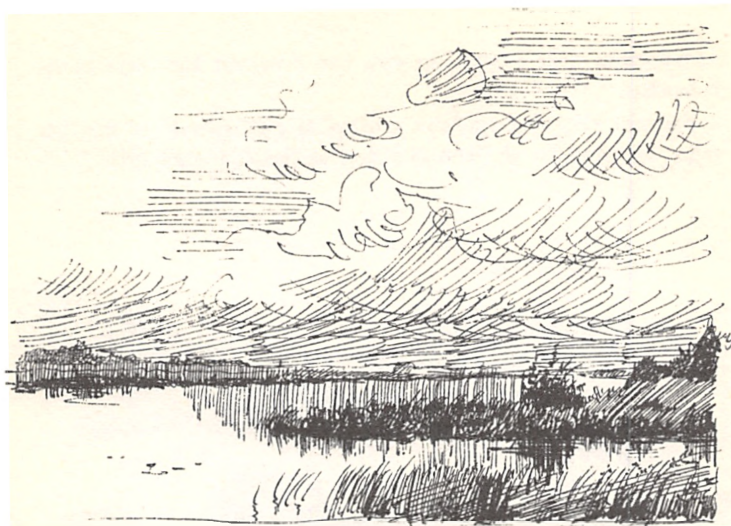
Spedalsk eller ikke spedalsk, ødelagt af gigt, eller hvad han har fejlet, her døde en af Danmarks store skikkelser i ensomhed.

Udsigten til Ivö.

VESTNORDVEST fra Kristianstad ligger vidtstrakte moser, der bliver til grønne enge, og kvæget er ikke brunt eller isabellafarvet, men broget som i Jylland og det gamle Ægypten, forklaring udbedes.

Nævlingeåsen er i syd den standsende barriere for Vindsløv-sletten, der var vanskelig at forsvare, men god jord, prisgivet igen og igen, overalt drak jorden blod, overalt smældede skuddene fra krat og gabende ruiner, og rytterne tordnede over sletten, bytte og drab, arvefjende og eventyr, ud over moselandet. I dag kun en hvisken i sivene, hvor kørne gumler og vender sig undrende med våde

Helgeden ved Kristianstad.

øjne så sorte som mosehullerne. Gårde og små byer, kirker og blå skorstensrøg, søndag og sol.

Landet hæver sig langsomt, og det ændrer lugt og vejr, vi er langt fra Sydsåne nu. Så langt tilbage, som der er mening i at tale om, var Skåne to lande, sletten og skoven, to verdener med hver sin natur, hver sine vilkår, hver sit folk.

Bønder bliver sindige, deres åndedræt er årtiderne, vinter, vår og sommer, pløjning, såning og en velsignet høst. Bønder bliver fredssommelige og vil fred. Alt, hvad de ejer, betror de jorden, og skal det høstes mangefold igen, skal der være fred. Skal agrene modnes, skal man være ved dem, så bønder bliver bofaste. Er kornet sået, er bonden selv uden magt, resten af hans lykke er i solen og regnen, varmen og vinden. Derfor bliver bonden religiøs som sømanden, livet er i magter, som man ikke kender og ikke kan styre, skæbnen kommer, som den kommer, der er intet at gøre. Men magterne må ikke fortørnes. Måske kan man endda blødgøre dem. Eller smålure dem, hvorfor ikke? Magi. Men året gentager sig, det samme forfra

og forfra igen, ageren kender man, også i fjor ramlede ploven i den kampesten, som ens far og ens bedstefar ramlede ploven i. Livet er fastlagt, vilkårene kendes, det er blot at gentage dem, såning og høst, fodring og slagt, intet nyt under solen. De gamle metoder slog til, de nye er farlige, fordi deres resultater ikke kendes. Derfor bliver bonden konservativ, og hans horisont bliver kort, ageren og ikke stort mere, for den er livet og intet ydermere.

Også skoven gentager sig med året, men vilkårene er andre, og de er sammensatte. Skal her gøres ager, skal den ryddes for sten og stød, og dyr holdes fra den, for de vil komme fra skoven og æde det groende. Agrene er små, og de er magre, sliddet er hårdt, skoven ligger på lur efter at tage ageren tilbage, og brødet giver jorden ikke. Skoven selv giver liv. Mange slags træ skal kendes, hvordan det brænder, hvornår saften stiger og synker, hvordan det ligger under kniv og økse, hvordan det falder som hustømmer, og hvordan det egner sig til redskaber og ting, der lader sig sælge. Skoven skal kendes, man skal vide, hvor dyrene står, hvor de drikker og hvor de går på bed, hvor deres veksler løber, og hvad tid de færdes hvor. Hvad gør man, hvis man vil spore dem? Hvad gør man, når man vil undgå dem? Fiskens vej i å og bæk, hvor springer laksen, og hvor går gedden i leg? Stierne i krattet skal kendes, hvert dyrespor og hvert fugleskrig, hvem skreg, og hvad varslede det? Hindbær og nødder lugter man sig til som en sporende hund, som vi andre da for resten gør det endnu i skoven en solvarm dag. Den, der sover, når træ fældes, vågner ikke. Endda giver skoven karrigt liv. Og guder og magter er ikke den vidløse sol, der fodres med smør på en sten, det er ikke sære ulegemlige magter, der laver vind og væde, her er det et folk af usynlige, hvert træ har sin fylgje, hver sten og hvert stød har sit væsen, dyrenes sjæle skal kendes, om de hævner sig efter drab, og hvordan de narres eller formildes. Den nye tro i kirken er god at komme i himlen på, men døgnen i skoven er en anden sag, som biblen ikke kender til, det gamle lever, og man tør ikke lade det skøtte sig selv. Man snakker ikke om det, men det er realiteter. Hjernen kan ikke sløves i skoven, hvor hver mulighed må prøves og presses, man kommer vidt omkring for at jage og søge

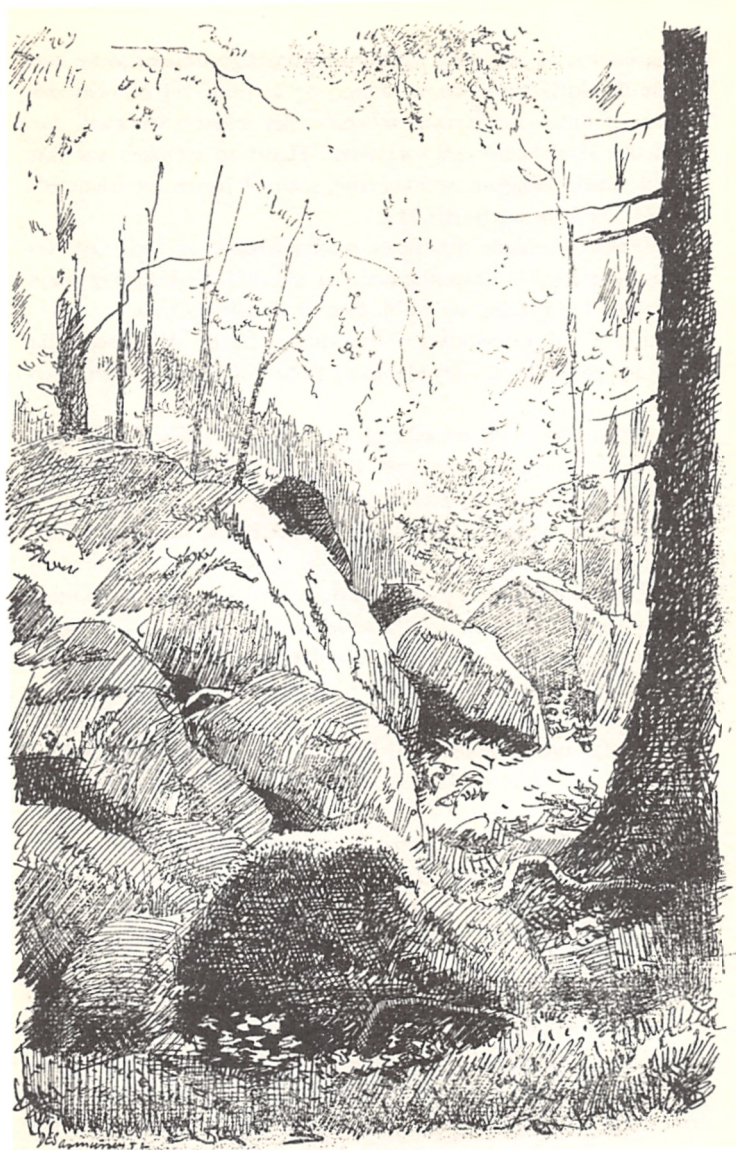
træ, på lange vandringer for at sælge trævarer eller hjorteskind. I skoven sover man let, lydene taler, og sproget må kendes. I skoven er skellene ikke skarpe som på sletten, man står ikke hovent ved hegnet og forbyder adgang. At forbyde, det kender man bonden på. Vor grund, vor ret, vore penge, vort, vort. Ja, skoven er vor, det store fælles, hvor man er, hvad man duer til, og ikke hvad pengene vejer af. Vildt og fisk, bær og sure æbler, tømmer og sten, kan loven forbyde at tage, hvad man skal bruge? Bøndernes? Kronens? Frisk krudt på bøsselåsen.

Skovens folk er en klan. Med fri mænds foragt for alt bundet.

Mellem de to verdener var der ikke åben krig, men heller ikke meget fælles. Snaphanefejderne var skovbygdens folk og de mest levende af bønderne.

Landet var skabt til fejde. Ikke ren nåleskov, som nordpå i Sverige, men blandskov og moser, nøgne rydninger og åbne pletter. Først og fremmest et uvejsomt vildnis af uigennemskueligt krat. Skovbygdens folk kendte det krat så godt som vildtet, og i det kunne de leve sikkert, så længe krattet havde skjulende løv. Fra krattet smældede deres lange bøsser, og de svenske dragoner rullede af sadlen. Skovbygdens folk var fra de ældste tider grænsefolket. Hver gang det behagede majestæterne i Stockholm og København at geråde i klammeri, var det grænsebygderne, der betalte, fordi krigene altid begyndte med hærgninger ind over grænserne, en barbarisk ødelæggelse af så mange huse og skæbner som muligt. Fra de ældste tider var svensken arvefjenden.

Man må forstå, hvad »svensken« var. Det var ikke folk fra bygderne i Småland. Det mærkelige, der hed »bondefred«, bestod i at folk i gøngebygderne og i Bleking og Halland sogn for sogn sluttede en traktat med det svenske sogn på den anden side grænsen, når det trak op til krig. Sognene lovede hinanden gensidig fred. Deres fælleskab i liv og dagværk var stærkere end kongelige papirer og politiske interesser. De var meget tit giftet ind i hinandens slægter, for de var skovfolk, grænsen eksisterede på kort i Stockholm og København, i skoven anede man knap, hvor den gik. Faren var, at Smålændinge skulle optræde som vejvisere for svenske patruljer

i gøngelandet, og omvendt, for var de kongelige tropper alene ude, hittede de aldrig de ensomme hytter, og at finde vej gennem skoven var et togt, som hverken officerer eller soldater var glade for. Skovfolket skød bedre end soldaterne. Hadet til svensken var ikke had til Smålændingene og naboerne, men til hæren og fremmede svenske, der kom og lavede krig.

Forlængst smældede den sidste snaphanebøsse, og forlængst forsvandt det sidste blå dragonlig ned i et mosehul. Forlængst er snaphanefejden forbi. Eller var forbi. Den er blusset op igen.

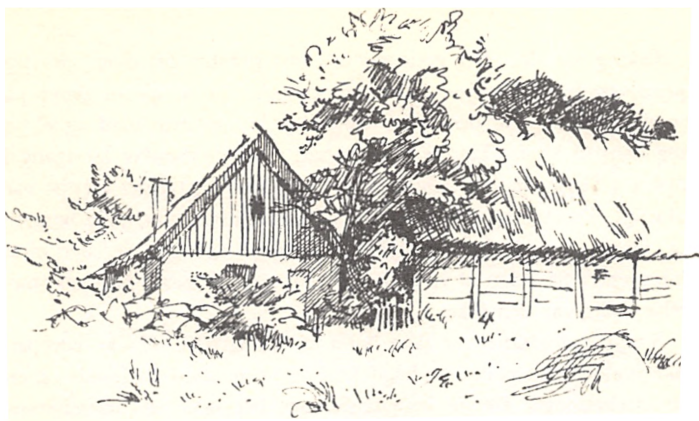
Arkivarie vid krigsarkivet i Stockholm, fil. dr. Alf Åberg har åbnet den påny, for at udrydde, hvad Ebbe Ulfeld måtte have overset.

En snaphane er en bæsselås af en bestemt konstruktion. Når Åberg vil aflede snaphanens navn af tysk »schnappen«, der betyder stjele og plyndre, er det tendentiøs tolkning.

Snaphanerne var dels utvivlsomme banditter og røvere, specielt i slutningen af skånske krig, dels gode borgere, også fra byerne og sletten, der ved forholdene under krigen, ved den svenske administration og ved uroen i hele landsdelen, ikke havde anden udvej end at søge skovene, og endelig var det skovfolk, bønder og borgere, der gik ind som dansksindede i en guerillakrig mod de svenske tropper, mod den svenske øvrighed, og mod overløbere og stikkere. Vi har i dag intet middel til at fastslå de tre gruppers forholdsvise procenttal i snaphanestyrkerne, og følelsepåvirket gætterier har ikke nogen interesse.

I gøngebygderne boede fortrinlige bæssesmede. De lange gøngebæsser var efterspurgt selv af adelsmænd for deres funktionssikkerhed og deres gode skud. Krudt lavede gøngerne selv af trækul, salpeter og svovl, som de brændte, gravede ud og miksede sammen af skoven og deres egen jord.

Snaphanefejderne var befolkningens oprør mod fjenden, navnlig i 1658 og 1659 og 1660, og så står de konstant på under det svenske styre lige til skånske krig, hvor de blusser voldsomt op. Snaphanefejderne stod mange steder i det danske. I Sønderjylland var det i 1658 amtmanden fra Segeberg, der førte dem. I Vendsyssel

Bulværkshus ved Valje udenfor Sølvesborg.

var det bøndernes fører Lars Dyrskjøtt, der tog sin tøm som høvding, skønt han ikke var helt ung. Gøngehøvdingen Svend Poulsen var husejer i Halland, og i øvrigt vistnok rekruttræner for de indkaldte unge Hallændere, der kom, da deres gamle chef kaldte dem til skoven. Nede på sletten gik både bønder og karle fra husene og tog skoven. På Bornholm, det eneste sted i Østdanmark, hvor snaphanerne sejrede, var det ikke bøller og forbrydere, der rejste sig til modstand. Vi skal nævne de ti, der samledes til sammensværgelsen i Hasle: 1. Poul Hansen Anker, præst. 2. Niels Nielsen Gumløes, byfoged. 3. Peder Olsen Hassel, borgmester, borgerkaptajn. 4. Jens Pedersen Kofoed, købmand. 5. Claus Nielsen, borgerløjtnant. 6. Erland Olufsen, skipper. 7. Jens Lavridsen Risom, lensskriver. 8. Lavrids Brodersen, underskriver. 9. Hans Mathiesen, hustjener. 10. Åge Svendsen, korporal. — Og det skal huskes, at den svenske kommandant på øen var en besindig og klog mand af større realitetssans, forståelse og omtanke end den konge, fra hvem han modtog tåbelige ordrer, som han videst muligt ikke fulgte. Alligevel var Printzen-skiöld klar over, da han sad i det tagløse, skumle og forfaldne Hammershus, bag ringmure, der var udbedret med græstørv, at han sad midt i en fjendtlig befolkning. Han nåede næppe at tænke mange tanker, da han fik en kugle i kroppen på gaden i Rønne. I Lykkeby

i Bleking var det efter gode mænds ord præsten hr. Sven, der fra prædikestolen opfordrede sine sognebønder til at gå til skovs på snaphaneri, og han drog ud i skoven og bragte dem mad og øl og tog dem til alters. Talrige præster bad efter de danskes landgang i Skåne i 1675 for den danske konge i kirken, uagtet det næppe var ufarligt. En stor og væsentlig del af snaphanerne var gode borgere og bønder, og det er forståeligt, at det er den gruppe, der mest interesserer os, uden at vi af den grund søger at gætte på dens størrelse. Lille var den ikke.

Snaphanefejderne var ikke bare en fortsættelse af de europæiske bonderevolter, de var bygdekrig og oprør mod en fjende og en besættelsesmagt. Denne besættelsesmagt begyndte sit herredømme med at udskrive mandskab til sin hær. At mange unge mænd flygtede til skoven er ikke svært at forstå, og det er ikke forbrydelse. De udskrevne blev ført over havet til de svenske provinser i Tyskland, Polen og Litauen. Det var ikke værnepligt, men deportation af et farligt befolkningselement. Hvor mange, der på den måde forsvandt, ved vi ikke, tallet må snarest fås hos krigsarkivarien i Stockholm, men en artikel i et lokalt skånsk blad (Sydsvenska Dagbladet Snällposten 23/8-51) lader forstå, at det er en historie, som det ikke er værd at snakke mere om. Hvad vi må tage til efterretning, for artiklen er skrevet af krigsarkivarien i Stockholm.

Oplysningerne fra det nuværende Danmark er ikke blevet helt borte. Under sit besøg i landet udskrev Carl Gustav omkring 14.000 — fjorten tusind — unge mænd til svensk militærtjeneste, mandskab til flåden vistnok ikke medregnet. Fjorten tusind er ikke meget i dag, men den gang var befolkningen ikke 25 procent af den nuværende. Der foreligger intet om, at de nogen sinde genså Danmark. Blot den meget beskedne ø Møen måtte præstere 900 mand. Bornholm slap med noget mindre, fordi øen var hærget frygteligt af pest i 1655, og Printzenskiöld meddelte, at skulle han sende een mand mere, lå gårdene udyrkede hen. Bornholmerkrøniken siger:

Landets indfødte soldater, unge og gamle, måtte møde med deres gevær, de da havde, d. 6. juli udi Rønne, med sig tagende 5 dages kost, hvor velb. Gustav Horn dem ved 500 mand udi 5 skuder lod indføre, og foer herfra med

dennem til Stettin. Gud ved, hvad sorg, jammer og klagemål der da hørtes ved stranden, som så mange gode venner skiltes, og ikke sammen komme igen uden i guds rige . . . Printzenskiöld bekendte selv sig ikke nogen tid at have hørt større gråd og klagemål end da skete udi hans egen og de andre svenskes nærværelse.

Men efter at det øvrige Danmark var befriet for svenske tropper, fortsatte udskrivningerne i Skånelandene. De udskrevne blev ført til fæstningerne »bevæbnede, nøgne, fangne og bundne«. I de oversøiske provinser gjorde de mytteri og blev slået ned.

Men til Skåne kom efter freden 1660 oberst Lübecker med sine ryttere. De blev indkvarteret enkeltvis på de skånske gårde og skulle straks som underhold have en fjerdedel af gården. Døde manden, skulle rytteren have halvdelen, og døde enken, fik han det hele. Børn kunne ikke arve. Hensigten var at nedflytte en svensk befolkning, fordi man regnede skåningene for upålidelige.

Dette måtte gøre bønderne desperate. Og rytteren havde ikke altid lyst til at vente på, at manden døde af sig selv. Enken smed han ud, hvis han ikke smed hende i seng, hvad hun slap for, hvis datteren var kønnere. Heste og køer stjal han ofte omgående, og fra Skånelandene står i de år en dump fortvivlelse. I mange tilfælde nåede sagerne frem til en undersøgelse, og rytteren blev dømt, men dommene blev vistnok aldrig eksekveret. I byerne stod det lidt bedre til, for der var ikke megen indkvartering af soldater, og selv om livet var lagt om og den svenske bytold indført, med en vrimmel af toldere og små embedsmænd og et evigt posekikkeri, gled livet videre, og svenske forretningsmænd flyttede ned og gjorde myndighederne interesserede i at holde byerne ved magt. Det var i landsbygden, forholdene var utrolige.

Carl Gustav ville ikke høre om hensynsfuldhed og anbefalede altid dødsstraf, hvad hans embedsmænd ikke føjede ham i, når de kunne undgå det. Karl den Elvtes forståelse, ikke alene af Skånelandenes befolkninger, men også af hvad der var klogt, var ikke større. Det var de lokale svenskere, der var midt i misèren, der så, at dette var ikke alene horribelt, det var også dumt.

Skåningene havde fået adgang til den svenske rigsdag og benyt-

Et træ groet op igennem revnen i en sten. Mellem Vinslöv og Häsleholm.

tede den til at klage, for de kunne trods alt ikke få ind i hovedet, at lov og ret skulle være afskaffet. Der blev nedsat en kommission. En hæderlig svensk auditor samlede et stort materiale imod det svenske militærs optræden i Skåne. Oberst Lübecker smed ham i fængsel. Kommisionen afgav dybt rystet en rapport. Den blev henlagt. Skånes svenske generalguvernør protesterede på provinsens vegne. Generalguvernøren blev fritaget for tjeneste. Oprøret var på bristepunktet. Og oberst Lübecker fralagde sig ansvaret. Danskerne gned sig i hænderne. Da de gik i land på Skånes kyst, var de velkomne.

Men som skånske krig skred frem, skiftede snaphanefejden karakter. Krigen igennem var der solide snaphaneafdelinger, der arbejdede sammen med den danske hærledelse, men de danske myndigheder var også i mange tilfælde meget lidt begejstrede for snaphanernes meriter.

Snaphanefejderne endte som røvertogter, bortset fra en hårdkogt, men solid stab, der blev ved at virke som friskytter og »tro« snaphaner. To ting må huskes: at snaphanerne led nød og også kæmpede for at eksistere, og vi kender fra sidste krig spændingen mellem de aktive, der sætter alt ind, og de passive, der ikke vil have, der sker for meget.

Det var de aktive, der stadig fungerede som spejdere og som patruljer, skaffede oplysninger og opsnappede breve, plaffede ordonnanser af sadlen, besøgte svenskvenlige stikkere og præster, der hjalp fjenden.

Den bofaste befolknings misfornøjelse med krig og plyndringer læser vi af den trædør fra Langeland, der står på Nationalmuseet, med skudhul tværs igennem, og følgende vers malet på døren 1660:

O Gud frie os fra saadan Plag,
som svenske Fiender har haft Behag
i det at plyndre Huset ud,
de arme Dørre skiød itu.
I Barsel-Seng den Kone laa,
de velted hende i bare Straac
med et Spædt-Barn udi sin Arm.
Hun udstod dog den Skræk og Harm.
Gud hialp dem dog af denne Nød,
ved Nyborg maatte Fienden døe.
Gud lade os æde vort Brød med Fred og Roe
og siden i Himmeriges Rige evig at boe.

Hvis De vil påstå, at »ud« ikke rimer på »itu«, og at »Nød« ikke rimer på »døe«, så har De glemmt, at døren er fra Langeland.

Det var de passive, og de var ikke at misunde. De aktives indlæg i materialet er knap så poetisk:

— vi drog straks did om morgenen tidlig og kringsette gården og tog fangen 4 kvartermestre, 2 korporaler og 18 ryttere, som vi tog med os og gjorde caput i skoven. Og hvor vi kom, tog jeg alt an og antog efterhånden 56 karle. Drog så til Snesere præstegård. Der skød vi en regimentskvartermester og 6 ryttere. Og provianten, som de havde og skulle til lejren med, kom vi bønderne til at drage hjem med igen. I Kjønge skød vi en kvartermester og 3 ryttere, og i Torp skød vi 8 ryttere ihjel.

Det er et stykke af en rapport, vistnok fra Gøgehøvdingen Svend Poulsen til Frederik den Tredje personligt. Klart og sagligt, sådan opererede en snaphanegruppe. Slige rapporter modtages fra ikke overfølsomme militærpersoner og hensigtsbestemte gruppeførere, derimod ikke fra landstrygere og bøller. Det var som beskyttelse mod folk af den støbning, at svenskerne lod vejene rydde for skov og krat i bøsseskuds afstand fra vejbanen, et kolossalt arbejde forstår man, mens man følger vejen gennem skovbygdens grønne krat. Et bøsseskud er omkring 100 meter, og der skulle ikke alene fældes, men det fældede skulle skaffes bort. Når svensken tog itu med det, var det nødvendigt. Vejene var ufarbare, så længe der var løv på krattet, der smædede et skud i junglen.

Fra regulære hæres oprindelse og til i dag har friskarer været pest i næsen på militær. En fare, en u håndgribelig fjende, og endnu eet: den gang som i dag nærer militærpersoner og embedsmænd en desperat rædsel for fri mænd.

Fangne snaphaner led døden. Bogstavelig talt. Åberg beskriver omhyggeligt en af metoderne: man tager delinkventen og borer en spids træpind ind under nakkemusklerne. Heri fastgøres et reb, hvori den dødsdømte ophænges, hænderne bagbindes, dødsårsag: sult eller tørst, kan indtræffe efter fem til syv dage.

Som afveksling bruges »spetsning«. En tilspidset træpæl jages op i skridtet på ofret, pælen rejses ved vejkant eller lignende, dødsårsag indre blødning, tid meget forskellig. De la Gardie beretter, at han i Skåne har faret ad veje, der er trindt om besat med hængende og spiddede snaphaner. Blev en snaphane fanget, blev også hans far, brødre, sønner etc. henrettet. Af hvilken grund de i tide flygtede til skovs. Og af hvilken grund Åberg kalder dem hjemløse landstrygere. Her er kernen: snaphanerne er forbrydere, fordi han regner enhver for forbryder, der bekæmper svensken. Han siger lige ud: Skåne var svensk, altså er skåningene forrædere og majestætsforbrydere, når de kæmper mod svensken. At en befolkning i en 18 år tidligere erobret landsdel rejser sig for at slås er ikke for Åberg en naturlig ting, for de har svoret eden til svenskekongen. Der til gengæld har brudt fredstraktaten. Men vi har beskrivelser

Axel Ebbe: Snaphanen.

af disse edsaflæggelser, vi er kun lidet rørt over svenskekongens berygtede »pardonplakater« og »forpligtelsesbreve«. De blev til ved at bygden omsattes med militær, de ledende bønder blev sat til at skrive under på, at alle ville bekæmpe snaphanerne og være svensken tro. Svigtede blot een i bygden, bødede sognet 1000 daler — hvad næppe eet sogn har været i stand til — og hver tiende mand blev henrettet. Sligt skriver man under på uden at føle sig bundet.

Når Åberg slår op i forhørsprotokollerne og siger: se, de anklagede bliver spurgt om, hvorfor de har været snaphaner, og de siger, at det var af nød, af uvidenhed, af tvang, eller man lokkede dem, ikke een har sagt, at det var af troskab mod dansk kongen — så kan kun siges, at den, der havde sagt det i en svensk ret måtte være

idiot. Skal sidste krigs historie i Danmark skrives på grundlag af de tyske forhørsprotokoller, bliver beretningen mærkelig.

Mange snaphaner blev henrettet med god grund, det er der ikke tvivl om. Men det er ikke fair play at lade det skjule, at der også var andre sorteringer. Kun få glimt af tusind tragedier og bitre skæbner er nået til os. Oktober 1679 prøvede ved Östra Göinge häradsrätt Kristian Nilssøns mor at fri sin søn for skyld i drabet på en svensk drabant. Tre dage efter at drabanten var blevet likvideret, var hun hos sin søn i en høstak på marken, og protokollen siger:

Så tok modern med et krus mjölk upp till honom och satte sig hos honom en tid i hölasset och vänade sig (hun sukkede). Som det gick ut på aftenen, sade modern: Jag törs inte bliva här hos dig, ty jag fruktar den döde kommer till dig. Svarade sonen: Nej, det gör han inte, ty jag har aldrig förnummet till honom, efter jag var inte den som dödade honom, men jag slog honom det första slaget med karabinen i huvudet och den andre slog med en lång bössa det andra slaget, så han föll till jorden, sedan skuro med kniv och stungo de andra två honom alldeles till döds. Men jag slog allena det första slag. Detta således var Kristians bekännelse för sin moder, därpå bad han så sant Gud hjälpa, och därpå skildes hon från honom, och han följde efter den danska armén.

Det gjorde adskillige. Man regner med, at efter skånske krig var efterhånden ialt 10.000 udvandret fra Skåne til det gamle land. Årene fra 1658 til freden 1679 er de bitreste, brutaleste og mest ufattelige nogen landsdel af det gamle danske rige har oplevet. Men historieboøger for danske børn meddeler, at »Skånes overgang til Sverige skete forbavsende let«. Man gad se vedkommende pædagog med en spidset pæl i rumpen.

Alt dette er ikke gravet op for at forny den skånske krig. Heller ikke for at svælge i sadisme eller hælde petroleum på eventuelle nationalromantiske småblus. Alt sligt tages der blankt afstand fra. Men når tusinder af mennesker får liv og skæbne sprængt, får deres hjem plyndret og ødelagt, deres mænd, sønner, brødre og kærester henrettet og skudt, eller omvendt deres døtre og de piger, de holder af, voldtaget og eventuelt myrdet, når utalte mennesker år igen lever livet som jagede dyr i kampen for deres bygd, også i kampen mod det hjemlige ros, der altid vil bruge en vild situation, så er det

sket, det er skæbner, og det er mennesker. Vi har selv set ting ske, og der kommer tider efter os, som vi i dag samler sammen til. Og det kan med alt hvad vi véd, alt hvad vi kan vide, hvis vi vil orientere os, siges at vi dog kan gøre os den ulejlighed at huske. Det ville have undret adskillige af de kvinder og mænd at træffe hr. Åberg. Og de kunne fortælle den danske pædagog og adskillige andre, om den slags går »forbavsende let«.

SNAPHANEBYGDERNE er ikke forståelige, hvis man følger hovedvejene. Går man ad slyngede stier ind i krattet på kompasset, har man en mulighed, for endnu er her god plads.

Her omtrent, i denne egn med gran og hassel, med små blanke søer og blodrøde bær, lå herregården Birkeberg. Den er borte nu, en af dem der blev udsløttet. Her boede en svensker, velbårne hr. Ulf Grijp, og han var flygtet til Danmark, fordi hans far var henrettet af svenskekongen under de polske affærer. Hr. Ulf havde giftet sig sit skånske gods til, men deraf fulgte ikke mere begavelse end Gud uden ødselhed havde givet ham. Han havde en datter, der gik nynnende rundt her, hvor vi sidder på en sølvgrå granstamme, og hun hed jomfru Gertrud. Ad vejen dér kom en støvsky, og ud af den to ryttere, Niels Kagge og velbårne Erik Gyllenstierna, og med dem det særeste eventyr i hele gøngebygdens historie.

For hr. Erik Gyllenstierna var født Lars Svensson i landsbyen Wivalla ved Örebro, og han var student fra Uppsala, hvor han kom til at hedde Laurentius Wivallius, og så turede han hele Europa rundt under trediveårskrigen, stjal, løj, slog plat, elskede og drak, djævleblændt godt begavet, fræk som en slagterhund, poetisk og romantisk, drømmer, bandit og vagant, livselsker og Don Juan. Han gav officiel middag for bystyret i Nürnberg og kom i gældsfængsel, i Danzig blev han katolik og forsørget i et år af de henrykte Jesuiter, han fik af Kristian den Fjerde, der lå og sloges i det tyske, fripas som hr. Erik Gyllenstierna, med ret til gennemrejse af danekongens riger som svensk friherre.

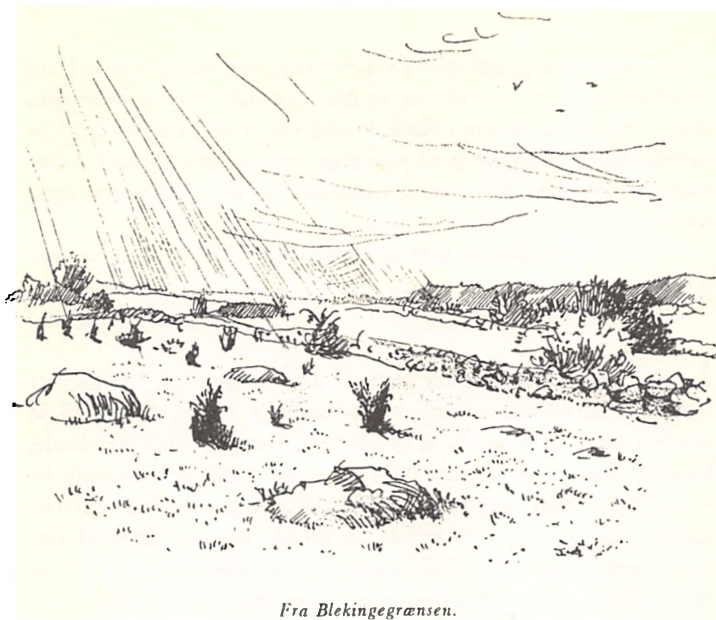
Han ankommer til Birkeberg og dårer faderen og moderen og jomfruen, og forældrene nærmest smider ham i armene på pigen. Forelskelse og måneskinsture, og han snupper hende med over grænsen og bliver hemmelig gift, beroliger den forbløffede svigerfar og flygter med pigen, der vender syg hjem. Samt gravid. Lars Wivallius rejser til Stockholm for at ordne sine affærer, kommer i spjældet og tilbyder at oversætte biblen på vers, kommer ud igen og rejser til Skåne for at hente sin elskede, men svigerfar smeder ham i jern. Danskekongen er ligeglad med ægteskabshistorien og gæld og lån, men er interesseret i det danske fripas. Wivallius bliver dødsdømt, men flygter fra fængslet til Stockholm og ender efter mærkelige begivenheder i det uhyggelige svenske statsfængsel Kajaneborg i Lapp-land.

Han vender tilbage år efter, bitter og rå, uden spor poesi, men her på Birkeberg boede Gertrud. Den lille Gertrud Grijp var en sød og klog pige, men hun var ung. Den sikre verdensmand bruste ind her i ødeskoven og den stille herregård, hvor han fyldte stuerne med Italien og Belgien, England, Paris og Tyskland, kejserens hær, Tilly og Wallenstein, som han havde truffet — han var blevet arresteret af dem begge — og han tegnede og talte, digtede og sang og — og kysede — og forsvandt — —

Og så blev det opklaret, at det var løgn det hele. Omtrent. Barnet var ikke løgn. Det følte hun, mens hun gik her dag efter dag og tænkte, græd og håbede. Her forbi og ned til søen. Tilbage mod staldene og gården. Pigerne så efter hende. Karlens øjne gled ned over hendes kjole. Hendes far så dum ud som sædvanlig, men hendes mors læber blev smalle. Og så rejste de to nordpå over grænsen. Deroppe blev barnet sagtens født i en uadelig hytte til et uadeligt liv. De to kvinder vendte alene tilbage.

Da hun så sin elskede Wivallius igen, var det i retssalen i Stockholm, hvor hun lammede ham med sin stålkolde nådeløshed.

Hun blev gift en og fyrré år gammel med den danske adelsmand Jørgen Galle. Hun døde syv år efter her på Birkeberg, barnløs. Et liv levet uden efterslæt, uden spor, græsset står højt her, hvor hun var menneske engang. Hendes billede findes ikke. Hendes grav ken-

Fra Blekingegränsen.

des ikke. Gården er borte, stuerne, staldene, haven, hvor hun løb som lille pige og endnu var salig i solen, alt er borte.

Men fjernt, så tonen aldrig nåede hende gennem skovene, lyder sangen fra Lars Wivallius' fængsel under polcirklen, stærk og klar, uendelig meget stærkere end hun magtede og forstod:

Växer det gräs för vildrenedjur
som i fjällen löpa och springa,
mig föder väl Gud inom bojor och mur,
fast världen länge vill tvinga.
Gud bliver väl hos mig nordast i fjällen i bojor.

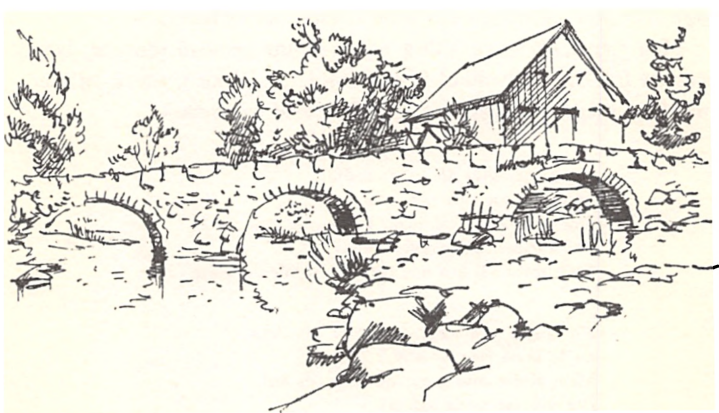
Nu börjar min sorg, nu gråter min vän,
nu le mina fiender alla.
Men, Herre min Gud, du lever ju än!
Dig vill jag trolig åkalla!
Du frälsar mig hem nordast från fjällen ur bojor.

Det, som han gjorde her på Birkeberg, var blodig synd. Hans undskyldninger er, at det var hendes forældre, der pressede ham ind i affæren, og at han elskede hende. Og så den naive tro, at en uadelig kunne drømme et så vanvittigt eventyr. Hun betalte for sit møde her på dette sted med den festligste svensker, der nogen sinde har levet.

Birkeberg står ikke på kort af i dag, men det lå omtrent ret syd for Verum.

LANGT mellem husene, der endnu i dag er beskedne, når man er borte fra hovedvejen. Storskov med susende graner, halve mil af storskov uden sti og spor, og så når man lysningen med det bløde, løvtætte krat om moser, der blinker i solen. Frøer er det eneste levende at se, man aner et lille vådt blink og hører det klokkerene skvulp, når de flygter til bunds, og tilbage står en halvrand verdenskuppel af en boble. Så dukker vandmanden pludselig op og ligger svævende i vandskorpen med lemmerne til alle sider og øjnene på stilke, hvad var det vældige, der kom?

Fugle smutter tyst gennem krattet, varselfløjt, menneske på vej,

Laxbro, Almad, Västra Göinge.

de véd det alle. Jordbunden er blød, og vandet styrter isnede ned om fødderne, men man går tværs på, oppakningen hjælper støvlerne ned i mudderet, og stokken jager ned i det bare vand. Det regner. Et styrt af perler fra himlen, det risler i løvet, og fuglene tier. Her er stille. Kun regnens rislen i krattet og i det dybe græs, som ikke kender trin. Så jager skyens vinge fejende bort over skoven, og himlen er renvasket blå, solen bryder i brand, og fra de lave graner, der kæmper for livet i mosens druknedød, lyner diamanterne mellem de blågrønne nåle. Krattet sender kaskader af vand ned i nakken på den, der bryder sig vej videre frem, og fuglene flyver leende bort for at fortælle den flove historie.

Et hus ligger forude.

Man slår grenene til side og brager sig mindre lydløst det sidste stykke gennem krattet. Leddet er åbent og halvt væltet. Græsset står urørt på stien, lysere end græsset mellem træerne, men lige så tæt, kun et friskt grønt bælte gennem den gamle græs jungle. Døren ligger uden for huset, og vild gulerod og en ung røn gror op mellem dens halvsmuldrede planker. Næsten alle ruder er sprængt.

Gulvet er mørt, så man træder igennem, og vild rumsteren mellem jord og gulv meddeler, at hjemliv af en slags blev forstyrret.

Blege græsstrå og syge, tynde planter står op mellem brædderne som en have i Hades. En hassel er groet op inden for væggen og har fornuftigt stukket hovedet ud gennem vinduet. Vild kørvel nikker længselsfuldt og vil samme vej. En puslen og dunken som små fulde mænd, der kommer sent hjem, der er ugleunger på loftet. En let berøring af vinduesrammen, og den falder bag over ud i græsset, hængslerne var rustent pulver. Men i karmen er kradset en hest og en mand med trekantet hoved og fire hår lodret op, fem knapper i frakken og en utrolig masse fingre på den ene hånd. Liv levet her, et hjem, der også var for børn. Dyr har ingen historie. De fleste mennesker heller ikke.

Det tomme hus. Hvad skete her?

At et egern smuttede hjemmevant op i vinduet, dumpede bager og forsvandt af skræk, og så alligevel måtte tilbage og kikke ind på det, der sad på den smuldrende arne og røg pipe. Skoven lever.

Et øde hjem. Tusind øde hjem, tusind mennesker borte, ingen savner dem. Vi er hårde mod dem, der gik før. Et blåmalet stoleben, skal ens egen eksistens engang reduceres til det eller mindre?

Det var med kvarter i Møllerød Kongsgård, Ebbe Ulfeld drog mod Haagentorp Mølle. Han siger i sin rapport:

Gik jeg i nat 2½ mils vej tilbage, da ingen tænkte andet, end jeg fremgangen var til Kristianstad. Og mod dagen, ikke med ringe besvær igennem nogle helvedes skove og moradser, som redte mig helt ilde derved til, fik omringet gården med mine ryttere og nogle tjenere, hvor jeg udtog to arrige snaphaner, den ene, Poul, en dansk rytter, den anden en gammel skytte. Den tredje mestermands jern alene slap. — — Bonden i gården, som i år og dag har holdt disse snaphaner, og som gerne med de andre villet sin kås, fik jeg og med tvende hans brødre. Men to hans brødre, deraf den ene en snaphane, som hedder Hasser, vare ikke til stede.

Herredsdommeren hentet, dom samme dag, ofrene stejlet ved vejen, hvor en svensk rytter var blevet likvideret.

Og naturligvis, når Stenbocks kurér kommer plaskende op ad trappen til Stockholms slot, så skidtet stråler ud af hans støvler, så er det beundring værd, og snavset males pietetsfuldt med, når romantiske malere skal dvæle i situationen. Men når man efter dages vandringer gennem de gøngeskove, som Ebbe Ulfeld har karakteriseret, ad plørede veje, gennem granduft og søle og regn, langs bæk-løb og i boblende mudder, vandrer ind i vestibulen i et stiligt svensk hotel, er sagen en helt anden. I Hässleholm, eller Hesselholm, der er gøngernes hovedstad, ligger et museum, hvor der forevises snaphanevåben. Samlingen er ikke tillidvækkende. Økser kan være gamle, de kan være mindre gamle, og de kan være brugt til så meget. Dokumentation? Jo, man får stukket i næven en bøsse med percussionslås.

Man standser igen ved en montre, hvor der ligger forskellige ting, blandt andet smykker og den slags, som museumsgæster styrter forbi. Hvis man alligevel standser, ser man et par store sølvmonter, gamle blanke dalere større end vore tokroner, og enten slidt eller pudset,

så præget er silkeblødt i konturerne. Mønterne er indfattet i en ret diskret ramme af sølvværk, og de vender monogrammet ud: C. V. og F. IV. Christian den Femte og Frederik den Fjerde. Er det et tilfælde? Der er flere af dem på museet i Malmø. De mønter er naturligvis præget dengang de konger regerede, altså efter at Skåne var tabt. Der foreligger andre møntsmykker af samme slags, med Carl den Elvte, Carl den Tolvte og hans efterfølgere. Det siges, at de ikke er noget særligt, mønter er pæne og derfor brugt til smykker. Måske. Men mon man, med krig og besættelse inde på livet — både skånske krig under Christian den Femte og skånekampene i store nordiske krig under Frederik den Fjerde, mon man da virkelig laver sig møntbrosjer i blinde? Er det troligt, at meget svensksindede skåninge lod lave smykker med danskekongens monogram? Hvis vi ikke står over for en demonstration i det små, en lille krig på smykker, så kom med en bedre forklaring. At hævde, at ingen har skænket disse danske og svenske kongemærkers betydning nogen tanke er at sætte skåningenes intelligens lavt. Måske fortæller de blanke dalere lidt om en overgangstid.

I museets kælder ses Blissingsmeden August Bengtssons værksted. Det var det sidste af arten, og med det døde Gøngebygdens ældgamle håndværk. Ægte gamle gøngøbøsser er sjældne. En fin samling skal være på Skokloster, der også rummer en del danske 1600-tals jagtbøsser, der vistnok har tilhørt Sten Brahe på Knudstrup, men som Wrangel tog sig venligt af. I Københavns Tøjhus har man een gøngøbøsse fra 1660'erne, men med svenskpræget skæfte. Der må være kommet en del gøngøbøsser til Danmark med de friskytter, der gik med tilbage til Sjælland, men de er væk. Men ser man den ægte gamle gøngøbøsse, er man ikke i tvivl: dette er håndværk, og det er et godt våben.

Endelig har museet de malede skånske billedserier, oftest religiøse, der minder om Dalmålningar, og som også findes fra Halland. De kendes ikke fra andre danske områder, og om de fandtes i Skånelandene før 1658 er uvist. Eventuelt kan de være plantet herved af de svenske indflyttere. Vi husker, at tusinder af skåninge blev deporteret, at omkring 10.000 udvandrede til Sjælland og andre danske lande, og

Pigen fra Høør.

dertil kommer i de bitre år en stor dødelighed. Da skånelandene faldt til ro efter krigene, var her plads til folk nordfra.

I Høør kirke, til venstre i våbenhuset, er der en dør til tårntrappen. Gå op til første afsats. Dér står, eller ligger og flyder, en malet dør med karm og tilbehør. Bag på døren meddeles med snørklede bogstaver, at Pastor Olof er død, hvad man naturligvis beklager. Men midt på dørens forside sidder et pigehoved. Det er rimeligvis en

stump, der er tilbage af noget helt andet, men smækket på her. Det er ikke noget kunstnerisk underværk, snarest jævnt hæderligt træsnideri. Men dette lille, naive pigehoved ejer det uforklarlige, så man står stille og smiler. Måske forstærker det tingen, at man finder den smidt skødesløst på et pulterkammer, men det er en overraskelse så ofte gentaget, at man ikke mere overraskes. Det er ikke sjældent i kirker, også i Danmark, at finde udmærkede ting, ofte stykker, der er nævnt i litteraturen, smidt bag et skab eller trillende oppe over hvælvingerne. Ofte findes tingen ikke mere. Om to dejlige danske apostle, som man sidst så midt i en kirkes koksunker, véd man notorisk, at de er brændt. Her sidder et lille pigehoved og smiler sit troskyldige smil til ingen. Man tog det gerne med, når det ikke har formået at glæde andre. Man ser det sted hjemme, hvor hun skulle sidde med ære. Et lille hoved i barok, snittet ganske djærvt, og alligevel nænsomt, malet med røde kinder, stirrende øjne og en lille, rød trutmund. Man føler efter for en sikkerheds skyld, om det sidder fast, ja blot for, det var ærgerligt, om det havnede som souvenir hos en barbar. Men det sidder fast, de gamle var så bandsat grundige. Fire gange i løbet af et par dage falder vejen tilfældigt op ad trappen, men hun har ikke løsnet sig. I hukommelsen heller ikke. Pigen fra Høør, dømt til at gå til grunde på et pulterkammer eller at stjæles af en turist, der måske intet forstår. For man véd præcis, hvordan

hun skulle behandles og placeres, hvis, ja rent teoretisk tænkt. Her blev en trevl af ens hjerte hængende.

Den landlige stilhed står ind gennem gæstgivergårdens lille vindue, så det stivede gardin, blændhvidt og med lugt af vask, står ind i stuen. Udefra kalder brisen af enge og hø, men også af gran og ferske vande.

Den skånske sommernat, lys som ved Hellebæk, ikke Norges glasklare nat, ikke Midtsveriges Carl Larsonske aftenlys, men denne kaldende dæmring, hvor man ser og ikke ser, hvor skovene bliver fjerne og engen uden grænser, hvor træerne står anspændt stille og lytter,

Skoven ved Höör.

og hvor køernes pibende brøl går langeligt som navnløs ve. Byen er stille og lyttende som skoven, kun åen risler uendeligt over rundede jernrøde sten, og caprifolier hænger viljeløst drivende i vandspejlet, mens blade og strå sover. Bløde, dybe fløjt, hulkende af lykke som en folkevise-strofe: jeg kunne slet ikke sove for nattergalens lyd. Jasminer og hø svømmer hen i balsamisk elskov. Sommernatten, der er ny hvert år, underet sket endnu en gang, træthed er ikke til, gøgen kukker og lover hundrede leveår, ingen ende på gavmildheden. Stockholmsexpressen bruser gennem den nattelyse skov, lyden vil ikke tone bort og suser som en primus, afstand, dimensioner, alvor og latter, alt er eet, intet er virkeligt, men oversanselig virkelighed. Lugten af dugvåd skovbund og stenenes fugtige lav, varm af den sol, som stenen drak, og vejens hede støv dampende af nattens tåge. Over lysningerne står sløret hvidligt og stille og vover sig ind mellem de nærmeste træer, og blomsterne i krattets bryn lyser af længsel, de samme bøge og lyse nætter, den samme lykke. Vill du ha mig då har du mig här — —

BYEN er knap 2000 sjæle, men uendelig, huse alle vegne. Her er træer og her er yndigt, og egnen er en foryngelsens og vederkvægelens, med sanatorier og rekreationshjem, gamle damer med pilleglas og stok lister ad øde skovstier den normerede tur ud og ind gennem solpletterne som tunge natsommerfugle, der er dumpet ud i dagens karske lys.

Sydpå standser granskoven pludselig, og man glider ned mod Ringsjøens lyse flader, for den er to søer, og her i en egn som kun det dejligste på Sjælland, her lagde de gamle et kloster. Nonner kom og så, at her var godt, og de lagde grunden til et benedictinerkloster, der ikke var ubetydeligt, og efter reformationen gik det til Ulfstandslægten.

Når rejsehåndbøger oplyser, at bygninger er middelalderlige, er man glad for meddelelsen, for ses kan det sjældent. Hvad man mener om Bosjøklosters bygninger af i dag er en sag for sig, historisk og som ældre arkitektur har de mistet interessen, Helgo Zettervall var her.

Kirken er i nogen grad en undtagelse.

Slottet ligger godt, og fra pladsen syd for er man ved at svømme hen, hvad de talrige skilte dog nøgternt forhindrer, man må hverken gå eller stå her eller der. Det er der ikke noget at sige til, men tonen er uvant.

Her, hvor vi sidder, idet vi ikke lagde mærke til, hvad der stod på det skilt dérhenne, her har en dame siddet, som vi kender. De oplysninger, turisthåndbogen giver os om Leonora Christina, er nye. At hendes husbond, os elskelig hr. Corfitz Ulfeld, rejste fra Danmark, skyldtes, får vi at vide, chikanerier fra Frederik den Tredjes dronning. At hans hustru havnede i Blåtårn skyldtes forræderi, og det er jo, ret forstået, rigtigt. Derimod døde hun ikke på Frederiksborg, men i Maribo kloster.

Her residerede Leonora Christina. Denne Kristian den Fjerdes datter holdt efter Skånes afståelse hof på Malmøhus og diverte de svenske adels- og officersfruer med sin interesse for svenskekongens krigslykke. Fruen er sakrosankt i dansk bevidsthed, takket være det blændende skrevne selvforsvar »Jammersminde«, der har scoret alle mål for hende med nul til modparten. Denne modparts erindringer har vi ikke. Derimod har vi rigeligt med oplysninger, der stiller Fru Leonora i et interessant og fængslende, men knap så gammelrosa lys som det romantiske zahrtmannske. Hun var godt begavet, hurtig, beregnende og charmerende, hvad hun udmærket var klar over. Hun er betegnet som smuk, men portrætterne viser, at glosen den gang må have betydet noget andet. Hun var ærgerrig, og hun var hensynsløs, hun var sin fars datter, men også sin mors. Hun var stærk og stædig, usædvanlig og imponerende, en personlighed og et ansigt. Men også, når det passede hende, himmelsk infam.

Her på Bosjøkloster holdt hun til en tid, for hendes mand forrådte ikke sit land forgæves. At hans hustru skulle have været uvidende om hans geminger er vås, hun var ikke dum.

Nord for kirken standser vi ved noget andet. En kirkegård, romantisk og stemningsfuld, gravsten ved gravsten uden synlig orden, kun disse flade, oprejste cirkelsten, der rager op af det dybe græs under de almægtige træer.

»Nonnegrav« ved Bosjö kirke.

Der har været forvirring i opfattelsen, og den rækker næsten til dato. I den brochure, man får ved kirken, skriver Carl-Philip Bonde, at kirkegården er middelalderlig og at gravene er »troligen nunnegravar«. Selv Näsström kalder dem »medeltida gravstenar«. Samtaler med fornuftige mennesker har hidtil ikke kunnet rokke den tanke. Først udgaven af 1951 rejsehåndbogen slår bak.

Sagen er ganske klar. Den sten, der står helt fremme ved gangen, og som er lidt afvigende og af ældre type end de andre, er tydeligt dateret 1631. Går man stenene efter, ser man, at kun meget få af gravene er helt bevarede. Planen er en flad sten på jorden og en oprejst ved hoved- og fodende, men i reglen er den flade borte eller dog så dybt sunket, at en spids stok ikke kan nå den. Men går man de opstående sten efter og kradser en smule i deres tykke mosklædning, læser man med sikkerhed mindst 11 årstal, der — bortset fra den enlige ved gangen — ikke er ældre end 1732 og ikke yngre end 1830-erne. Omkring 35 sten har intet eller intet sikkert læseligt årstal. Elleve ligger og flyder enten knækkede eller hele ved diget, hvor der også er rester af to næsten ødelagte træ Kors. Et par af stenene bærer hjulkors som fra bronzealderen, men her ophøjede, ikke hugget ned i stenen. Hjul Korsformen lever også på Gotland til vor tid.

Denne kirkegård er altså ikke middelalderlig. Sten af samme art findes ved Hør kirke, og navnlig er der en rig samling på Stehag kirkegård tæt ved, hvor de er dateret indtil 1822. At en egn, der i utalte århundreder har eksporteret møllesten, specialiserer sig i gravmonumenter af samme stenart og i en form som møllestenhuggerne kunne klare, er forståeligt. At gravformen har levet i 700 år er morsomt og vistnok enestående, men dens forbindelse bagud til middel-

alder er heller ikke bevist. De barske stens anonyme karakter, kun de afdødes forbogstaver, minder om en række bornholmske små gravsten fra omtrent samme tid, men af langt ringere udførelse.

Kirkens tårn virker ældst af alle bygninger og truer med at ramle sammen. Det er helt nyt. Brunius 1858. De gotiske gavle er uheldige, så en reparation kan redde en smule.

Ringsjøen ligger foran os. Endnu. Projekter vil udnytte dens vandmasser til elektricitet. Forsvinder søen, er egnen stadig dejlig, men knap så himmelsk. Skåne har andre søer. Strøm er penge, penge er højere levestof, i alt fald til dem, der får pengene, og det tæller mere end æstetiske betragtninger over blåt vands betydning for følelseslivet. Ingeniører er storartede, og vi har fornøjelse af dem, men rigtige mennesker er de jo ikke.

Og husk, når De hører en koklokke klemte sit tørre dengdeng som en blikdåse, at det lyder svensk, men kun fordi koklokkerne i Danmark havnede på museet. Urytmisk og enstonigt lyder det endnu

»Nonnegrave« ved Bosjö kloster.

mellem enebær og vilde roser, gennem stilhed og syngende insekter, som det evige akkompagnement til al svælgen i tyttebær.

Mens vi er ved det landlige: spættekage, egentlig »spædekage« af ordet »at spæde«. Den laves nemlig ved, at man hælder dejgen på en pind, der stadig imens drejes foran ilden, så den ganske kage bliver gradvist gennembagt indefra. Når man er i Skåne, bør man smage den, men kun et meget lille stykke, tak.

LANDET mod nordvest er igen det grønne Skåne, godt at dyrke, men større i dragene end Sønderletten. Det er Sønderåsens nordrand, der skyder tæppet i ulave.

Åsen er delvis skovklædt, og bøgeskov er bedst i sommerregn, silende eller styrtebad, når det lune vand strigler ned gennem luften, der ånder af drikkende muld, så blomster og planter står øre og duftende af druk, det store orgie. Skoven er vågen og aktiv i regn, millioner af bittesmå pumper, der pumper vand gennem kølige stængler og kar. Granskoven i regn er en anden verden, en fortid af de nøgenfrøede, og her græder vejen blod, jordens jernindhold risler i gruset i dybrøde strimer, blod på en vej i endeløs regn.

Ved Stockmöllan, eller Stokkemølle, glider Rønneå gennem skoven som et maleri fra slutten af forrige århundrede, »Løvskov ved Viborg«. Men en sten siger, at for 250 år siden skete noget mindre idyllisk, men væsentligt her: »*På väg till sägern vid Hälsingborg gick här vid Stenbocksvadet, vid Hasslebro och vid Forestad den svenska armén över Rønne-å den 18. febr. 1710.*«

På vej til sejren. Slaget ved Helsingborg blev det afgørende punktum for danske forsøg på at befri Skåne. Et halvt århundrede tog det os at sluge pillen, men vi havde altid et stort halshul. Stenbock personligt fik vi snakket med endnu en gang, men 18. februar var sceneriet her i ådalen dramatisk. Der var mere vand i åen dengang, både fordi det var i februar, og fordi Skåne og Sjælland var mere vandrige. Skovhugst, landbrug og dræning, rensning og regulering af vandløb har udtørret landene, der dengang var drivvåde svampe. Det er kun få århundreder siden, man risikerede at drukne med he-

ste og vogn og det hele i åløbene på vej fra København til Korsør, i dag en vanskelig tanke.

Her rykkede Stenbock frem med den svenske hær, og hans chancer var større, jo hurtigere han var fremme. Her var dybt, her var strøm, og vandet var svinekoldt, men hæren gik over. Råb og skramlen, sprøjt og spark, eder og klaskende tøjleender, heste der skred og ryttere der faldt, officerer der vrælede som officerer gør, hvide skrigende hestegebis smækkede som rævesakse i den kolde luft, folkene i møllen fik en dag ud af det. Rytternes langskaftede sålelærstøvler blev spandfulde af vand, men der var hul i hælen, med prop, til samme brug. På sølevåde sadler, i pjaskvådt tøj gik den svenske hær fremover *på väg till segern*. Den var allerede vundet. Og så er man forresten ikke færdig med at skændes om, hvorvidt det nu også var her, han gik over åen.

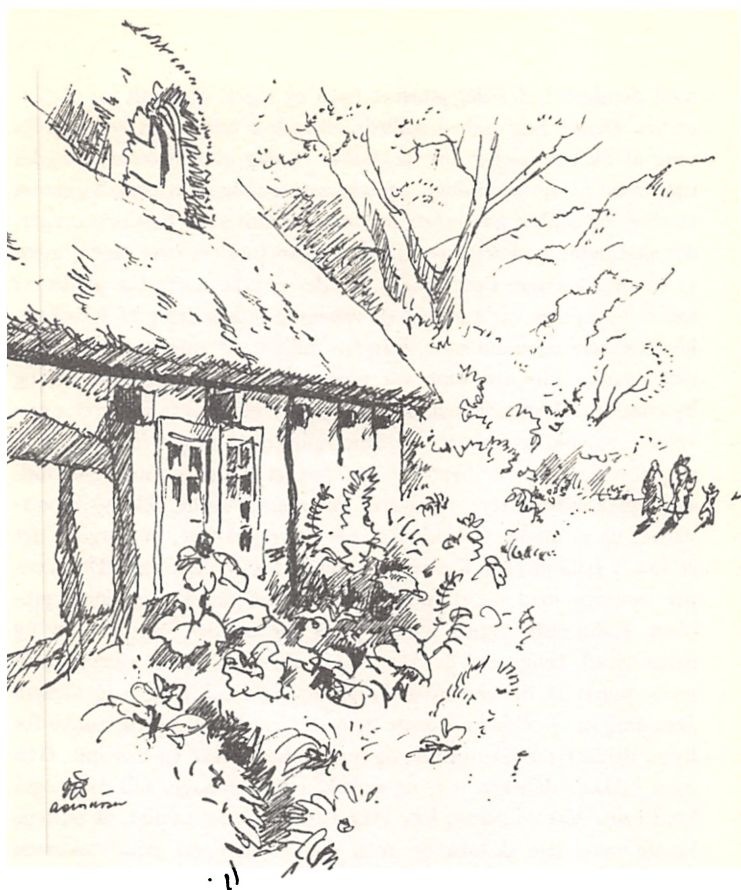
I dag er der ikke meget at se af Herrevads kloster. Lidt ruiner er gravet frem og har interesse for vor viden om dansk klosterarkitektur, og et museum med fund findes, men vi kan mindes, at med det kloster kom noget afgørende nyt til Danmark. Det er stiftet 1144, og det var ærkebisp Eskild, der tog initiativet. Fra det udgik siden som datterklostre Tvis, Holme og Løgum, og Herrevads var selv datterkloster af Citeaux. Fra Clairvaux grundlagdes Esrum med datterklostre i Vitskøl (ikke at forveksle med det skånske Vidskøvlø), Sorø og Ryd. Fra Vitskøl udgik siden klostret i Øm, og fra Sorø udgik Aas og Knardrup. Det lyder meget omstændeligt, men det er for at vise, at når det svenske Alvastra nævnes i den forbindelse, er det uden hjemmel, og når det påstås, at Herrevads er grundlagt fra Clairvaux, er det også galt.

Herrevads var et af centrene i Danmarks middelalderlige kultur, og tiden efter reformationen så poeten og historikeren Lyskander vanke her som elev. Han er i dag ikke estimeret, men man har været uretfærdig hård ved denne flittige forsker, der var præget af sin tids fejl, men ikke derfor så ringe som hævdedet. Hans enorme samling af noter gik tabt med universitetets brand, ellers ville de være kilde-skrifter, brugt med ærbødighed. Han endte som præst på Sjælland, men Skåne var hans fædreland, og vi kan her lade ham kvæde en vise:

Men tiden den er en underlig gæst,
 den lægger så meget i dvale,
 Når man vil agte og tænke det bedst,
 veed ingen derom at tale.
 Den glemmer så mangen båd' mægtig og klog,
 som meget godt gjorde i live,
 og tegner dem hen i glemmebog,
 mens ingen mand ville det skrive.
 Der findes i Rom mangt vunderspil,
 hiin' mægtig' paladser og store,
 men når man vil spørge og hører sig til,
 veed ingen mand, hvem dem gjorde.
 Så svinder hen verdens ære og navn,
 med rygte, gerning og møde,
 Når ingen det skriver og gør af savn
 før tiden har lagt det øde.

Tyge Brahe har været her jævnligt, for hans onkel Steen Bille residerede her, da den sidste messe var tonet bort, og den bevarede gravsten over den sidste katolske abbed kan igen minde os om, hvor fornuftigt klostrenes afløsning skete. Han sad uantastet som abbed til 1565, eller omkring 30 år efter reformationen. Ovennævnte Steen Bille grundlagde her den første papirmølle i Danmark. Siden 1637 har Klippans papirfabrik ligget, hvor den ligger i dag, og dens papir er stadig stemplet med bogstaverne for Herrevads Klosters Len, H. C. V. med krone, vistnok Danmarks ældste varemærke.

Tomarp er også i denne ende af Skåne det samme som Tommerup, og gården var kongsgård. Vi standser for at mindes en kendt skikkelse af den skånske adel, Ove Gjedde, der af Kristian den Fjerde blev sendt til Ostindien for at grundlægge det store handelsforetagende, der aldrig blev stort. En række gravsten et sted nede i randen af den indiske jungle bærer de halvt forvitrede navne på unge danske, der døde af tropesygdomme. Tranquebar ejede vi til 1845, og det var en senere ætling af Billerne, også Steen, der på det gamle »Galathea«s verdenstogt strøg flaget over både Tranquebar og Nikobarerne og andre bristede drømme her og på Guineakysten. Men i Tomarp residerede den vidtberejste Ove Gjedde.

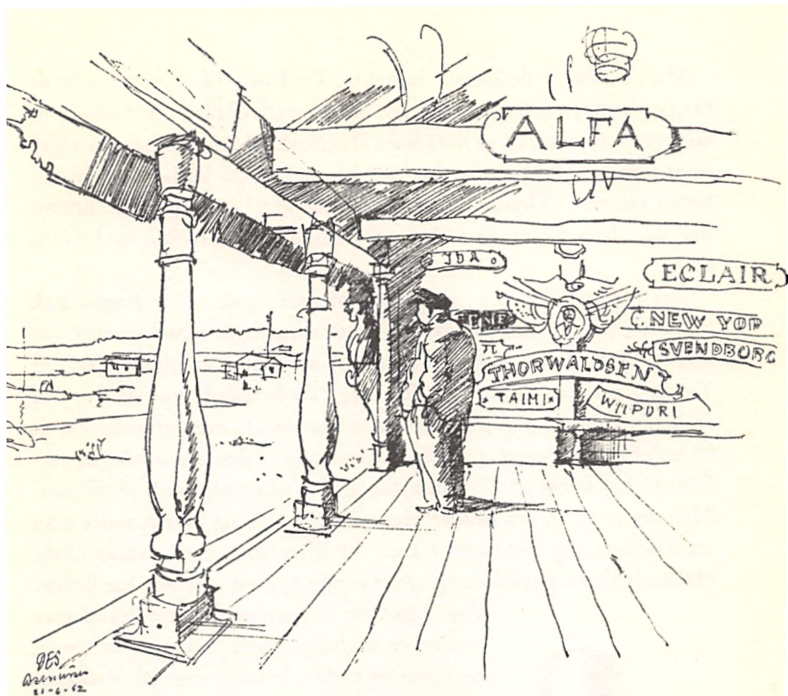

Arild.

ÄNGELHOLM, eller Engelholm, er egentlig anlagt af Christian den Anden, for han bød borgerne i det gamle Luntertun flytte længere op ad åen til det sted, hvor hovedvejen gik over, den gamle kongevej fra København gennem Halland til Norge, en af rigernes nervetråde. Byen blev 1565 brændt ned af svensken, og igen 1657 blev byen og hvert hus og hver borger plyndret til skjorten.

På den baggrund lyder det sært, at borgerne 1678 værger staden

mod danskerne, der dog stormer byen og tager sig betalt for ulejlig-
heden. Denne begivenhed spillede en rolle i lidt ældre svensk tolk-
ning af Skånes følelser for de danske. I dag at granske de afdødes
hjerter og nyrer er umuligt, og følelsesbetonede skøn over borgernes
motiver og tanker har ingen interesse, så lidt som bortforklaringer,
der skal redde national ære i land. Vi kan fundere over sagen, mens
vi vandrer gennem byens gader, for der er ikke stort at se af det, vi
søger. Til byerne var kommet en væsentlig indvandring af svenskere,
håndværkere og handlende, foruden militær og embedsmænd, fordi
den svenske administration var mere indviklet end den danske, og
byernes fri selvstændighed ikke så stor. I øvrigt var bystyret over-
vejende svensk, hvad man fra Stockholm drog meget fornuftig om-
sorg for. Endelig var byerne noget præget af et internationalt ind-
slag, tyske indvandrere, og byerne var mere levende, ikke så konser-
vative, og så møder vi i skånske byer det mærkelige, at borgere, der
er født i Jylland eller København, bliver loyale svenskere. Det hæn-
ger sammen med noget meget intimt i det danske nationale pro-
blem. Købstadsborgernes by var deres verden, den var deres liv og
deres trivsel, længere så de ikke, eller rettere, ud fra det snævre, men
reelle punkt så de verden omkring sig. Storpolitik og krig mellem
Danmark og Stockholm ragede dem en fjer. Der lå en hær uden for
byen, delvis tyske lejetropper, og man ønskede ikke en hær ind. Hvis
man lukkede dansken ind, og svensken kom tilbage, sad man også
kønt i det. Var en svensk hær rykket frem, er det muligt, at portene
havde været lige så lukkede, men det er yderligere tankevækkende
at se sagen andre steder. Da svenskerne lå for Kronborg, fik de effek-
tiv og begejstret hjælp til beskydning af slottet fra Helsingørs bor-
gere. Det var landsforræderi, men borgerne så det ikke på den måde.
Der var had mellem byen og slottet, og så hjalp man dem, der smed
kugler i hovedet på de storsnude soldater. Nu var der lejlighed til
at sige dem tak for kævestød og skaller i knejperne, og for at døtre
mistede dit og dat, fordi de ikke kunne stå for de drabelige kne-
belsbarter. Tak for slid og slæb med leveringer og voldarbejde og
kørsel. Det helt nære er motiv. Det store, lad de store om det. Sådan
ræsonnerer menigmand den dag i dag.

Fiskernes samlingssted i hytten ved Torekov havn — på væggene navnebrætter på skibe forlist ved Torekov eller Väderö.

Skälderviken er også en bydel, og gennem den når man frem til Bjäreland. Tværs over vigen ses Kullens blå profil, ikke bjerge, snarere Møens Klint set bagfra, tværs over Hjelm bugt. Golfo di Napoli, men dette er ikke middelhav med ligustere og sort sand, det er det yderste Thule, og sommerbyger går som grå slør over havet. Hallands ås rejser ryggen i nord, og landet under den vil lege Gudbrandsdal, men det bliver ved tilløbet. Gårdene er nybyggede, og her er meget lidt bindingsværk, men gravhøje alle vegne, her boede man tidligt på åsens lune sydflanke. Syd for vejen ligger Bjärelands skrånende slette, der dels er hævet havbund, dels aflejringer fra det smeltevandspøs, der stod nedover, da bræranden blinkede i solen over Hallands ås.

Man smiler til de danske høstakke. Carl den Elvte nåede ikke at tænke på alt. Det meste af Sverige bruger stativer til at tørre hø på, en skik, der i de sidste år er sivet ind i Danmark, så lang tid har det taget os at fatte, at det gode hø i en bunke pladask på jorden ikke er den bedste metode. Vi havde for meget hø, det bliver man doven af. Endnu har ikke hele Skåne lært den nordskandinaviske omhu med Guds gaver.

Det var ved Torekov, på spidsen af Bjäreland, at en dragon stak hånden frem, for her var det, at Tordenskjold gik i land og nær var blevet fanget. Det kan se mærkeligt ud, at visen angiver stranden ved Torekov som »svensk«, når den krig, Tordenskjold var med i, var erklæret, fordi vi hævdede, at Skåne var dansk, men grunden er, at linjen er fra den yngre, litterære oppudsning af den gamle vise, og forfatteren har tænkt på Tordenskjold og ikke på de nationale problemer. Men der er en ø, der hedder Hallands Væderö, og til den sejler man fra Torekov, for den ligger ret ud for Bjäreland. Dens danske navn, Hallands Vejrø, har ikke noget med »vejr« at gøre, men øen har heddet

Vejr, hvad det så betyder. En stor del af vore ønavne er ulæselige gåder, rester af et sprog, der tabte sig nede i de første rum på Nationalmuseet. Oversættelsen til »Väder« er altså ikke heldig og minder om lignende tyske misforståelser af dansk navnestof sydpå. Øen har intet med »vejr« at gøre og heller ikke noget med Halland, men den ligger ud for Hallands ås, og tilnavnet er sagtens givet for at skelne den fra andre danske øer med samme navn, Vejrø ved Samsø eller Vejrø i Smålandshavet. Det danske Vejrø er sagtens det samme som norsk Vær, en fremskudt ø ude i havet, og det rette navn er Samsø Vær, Hallands Vær. Hallands Wærø siger det sidste danske kort 1677.

Den er omkring 3 km lang, men alligevel en verden, som det kræver karakterstyrke at forlade. Den rummer det sidste stykke urskov,

Gallionsfigur, Torekov.

Hallands Väderö.

det vil sige skov, der har passet sig selv så længe skov har kunnet gro her. Ganske vist er her plantet lidt fyr, men den bliver igen fjernet. Skoven viser os skov på en Kattegatsø, som den var før 1500-tallet, sådan stod skoven på Anholt og Læsø, for Anholt, der i dag kan prale med en af Europas største ørkner, var engang skovdækket, og flåden havde skibsværft derude, navnlig på grund af det fortrinlige egetræ.

At vandre i Vejrøs skov er tidløst, det er stenalder og bronzealder, eller middelalder, hvad man vil. For botanikere, De véd, disse mennesker, der river blomster i stykker og siger navne, er øen en fabel. Den er frodig og sydlandsk, mulden er fed, klimaet må have

skjulte fortrin, og man går undrende frem i en verden, som man troede var forbeholdt conquistadorer, eller sørøvere på jagt efter en god ø at grave dublonerne ned i. Det kribler i kroppen af dreng, mens man går på opdagelse, og det veksler med skov og sand, klippesider i havet, sand igen, og græs og blomster. Fuglelivet er overvældende, og man sanser her skinbarligt renæssancens beretninger om vildtets mangfoldighed, Storebælt dækket af ænder, Øresund brolagt med svaner. Sæler stikker de våde hoveder op af det blanke vand, og har man een gang set det ske en sommeraften, mens man sidder og ser ud over den metalgyldne flade, tror man på havfolk. Sådant så hun ud, havpiggen Ibrandt, der forkyndte Kristian den Fjerdes fødsel for bonden Rasmus Glad på Samsø.

På Vejrø ligger en stenlægning, der skal være lavet som tidsfordriv af skibbrudne søfolk. Den hedder mærkeligt nok »Trelleborg«, og forklaringen lyder ikke meget trolig. Men i land må man. Også fordi øen er fredet, hus får man ikke lov at bygge. Herovre findes også den sidste rest af den gamle harestamme, der ellers overalt i vore dages Sverige er bukket under for indførte tyske. Dyreriget har trods alt sin historie, ikke ulig vor, selv om ingen slagmarker fra denne bitre kamp er mindet ved monumenter.

HHALLANDS ås er grænsen. Fra den ser man nord på over Halland, der var dansk fra riget samledes og til 1658. Også Halland er, ligesom Bleking, helt afskrevet, og kun få danske mindes det eller kan opfatte det som gammelt dansk land. Det er sagtens selve landskabet, som vi ikke har kunnet fastholde som hørende til, hvad vi føler som dansk. Men også Halland har sin historie. Også her ligger overalt hilsener til os, og den hallandske kirkekunst er måske fattigere bevaret end den skånske, men den ejer ting, der vider vor gamle horisont. Sankt Olaf i Sällstorp er mere norsk og engelsk i stilen end noget kirkeligt værk fra andet dansk område. Alterskabet fra Skummesløv, der nu er i Lund, er måske fra Bernt Notkes værksted.

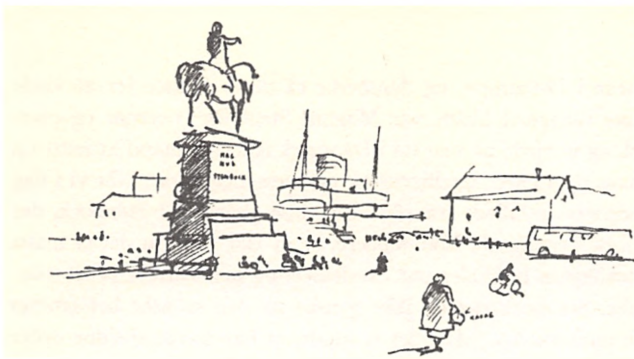
Hallands historie er bevæget, og Halland har båret grænsebyr-

Hallands Väderö med udsigt mod Hallands dsen.

derne længere og tungere end måske nogen anden del af riget. Det pinlige er, at indfald i Halland, med hærgninger, drab og plyndringer, åringers sult for bønderne og skovbygdens folk, ødelæggelse af byer og huse, alt hvad der er overgået Halland, det bliver i danske historieværker kun til det lakoniske: Halland blev hærget. Halland delte i een henseende skæbne med Sønderjylland: kongerne brugte dem begge som hertuglén til håbefulde sønner eller besværlige tronkrævere. Derved blev Hallands forbindelse med kronen løsere. At kongerne netop brugte landets yderprovinser så letsindigt har begge steder hævnnet sig, for tro hertugelige lensmænd er særsyn i Danmarkshistorien. Om de havde siddet i Vendsyssel, havde sagen været nemmere. Et par gange var Halland endog bortforlenet til svenskere, hvorved det naturligvis ikke blev svensk, men vasallens troskab mod Danmark heller ikke større. En afgørende forskel fra Skåne var den hallandske adels sammenblanding med svensk. Mens den skånske i hovedsagen var rent dansk til det sidste, var forholdene i Halland, så man får hovedpine af at finde ud af dem. Men hallandske steder har prentet sig i historien. Varberg, Halmstad, Laholm. Også Knærød, hvor blandt andet en af vor histories tåbeligste forestillinger fandt sted. Den 10. juli 1569 var Johan den Tredje kronet i Stockholm, og imens stak den danske flåde 30 skibe stærk i søen og gik til angreb, så da fredsunderhandlerne mødtes ved Knærød 29. juli, var stemningen ikke blid. Det var allerede fornærmende, at mens Johan sendte sin kansler og andre gode mænd, sendte Friedrich den Anden sin cancelliskriver og et par rigsråder. Ingen af parterne ville betræde fjendens land, og der var bygget to skanser af træstammer, hvoraf de kunne stikke hovedet op og se over til fjenden. I et par timer stod de her og hylede eder og grovheder i hovedet på hinanden. Da dette møde kan have en flygtig lighed med møder af dags dato, tilføjes, at det fandt sted i en barnlig og primitiv tid.

Palnatoke og Kullen: ikke eet ord.

Helsingborg.

HELSINGBORG er et af de skånske navne, vi endnu staver på dansk, byen ligger så nær og ses så klart, og det svenske *ä* falder akavet. Forstavelsen, som i Helsingør, Helsingfors, Helsingø og Hälsingland, gav i sin tid anledning til en smuk teori, som vi lader ligge. Et mystisk folk »Helsingerne« skulle have turneret i Skandinavien. Måske har de. Der er så meget, vi ikke véd.

Men nordøst for byen stod det slag, som Stenbock var på vej til at vinde. Slaget stod i — ja pardon, Helsingborg er plantet solidt i historien. Det første slag af interesse stod i 1362, hvor Hanseaterne angreb byen, der forsvarede af Peder Nielsøn Due. Men Valdemar Atterdag nåede frem, og tolv store krigskogger »fulde af mad og våben og adskillige slags tøj, som hører til kamp« gik tabt for Hansænen. Et nyt slag stod i selve byen, da Marcus Meier og hans Lybækkere under Grevfejden naivt marcherede op på torvet med ryggen til slottet og front mod den forventede fjende. Om natten lod slottets hovedsmand Tyge Krabbe kanonerne dundre, og Skåne var tabt for Grev Christoffer. Tyge Krabbe kan man se på hans liststen i Strøvelstorp kirke, krigskarll med frue. I øvrigt var her danehof i 1283 og møder igen i begyndelsen af 1300-tallet, byen blev belejret 1263, 1318, 1369, 1452, 1525, 1644, 1676, 1678 og 1709, så det ses, at få byer i de gamle danske lande har mage til fortid. Og her stod så 10. marts 1710 den afgørende kamp.

Det var den store nordiske krig. Carl den Tolvte var engageret

dybt nede i Østeuropa, og danskerne så deres chance for at vinde det tabte tilbage. I Skåne var Magnus Stenbock guvernør og overgeneral, og vi ejede på den tid i Danmark ikke een mand at sætte op mod hans dygtighed, intelligens og menneskelige karat. Når vi i dag ser Cederstrøms billede fra 1892 i Malmø rådhus, af Stenbock, der taler til de begejstrede Malmøboere, er vi klar over, at det er malet af heltekongens hofmaler par excellence, og helt korrekt er situationen ikke. Stenbock stolede ikke ganske på den skånske befolknings troskab mod Sverige. Men det er sandt, at han havde sjældne evner til at samle folk og få dem til at forstå, at nu var det alvor. Skåningene var denne gang nærmest passive over for den danske landgang. Der var skåninge i den svenske hær, for de blev ikke mere deporteret til Østersøprovinserne. Der var frivillige afdelinger fra selve gøngebyggerne, og selv om der også denne gang sporede en udstrakt velvilje over for de danske ved landgangen, så kan vi ikke bortforklare, at situationen var en anden end fyrré år tidligere, da skånske krig begyndte. De unge mænd, der nu stod over for den danske hær, havde ikke selv oplevet skånske krig, og i de fleste tilfælde var også deres forældre født, efter at Skåne var blevet svensk. Kun folk over de tres havde klare barndoms minder fra den danske tid, men så huskede de også to krige, der havde hærget landet forfærdende. Og de huskede, at sidste gang blev det nederlag for danskerne. Da den danske hær gik tilbage over Øresund, sad skåningene alene tilbage og måtte betale regningen, og det fristede ikke til gentagelse. Den svenske regering havde efter skånske krig lagt styret om. Byerne var blevet støttet og hjulpet på benene, og i länddistrikterne var de indkvarterede rytteres utrolige tid forbi, der var overalt fred og fremgang, og en krig var forstyrrelse. Der var danskvenlige skåninge, men deres tal lod sig ikke afgøre, og det betød intet.

Stenbocks hær var ussel. Fårepelse og hjemmetøj var lige så almindelige som uniformer, men til gengæld var den indfødt, det var svenskere nord fra, og skåninge, der sloges for deres hjems fred. Heroverfor stod den danske hær, der var bedre udrustet, men med tyske officerer, og den led afgørende af mangel på penge. Det skadede danskerne omgående, at der ikke var råd til at betale, hvad

man rekvirerede fra de skånske bønder. De fik at vide, at det skulle blive trukket fra i den krigsskat, der ville blive pålagt, når slaget var vundet, og naturligvis standsede alle frivillige tilførsler øjeblikkelig.

Den store danske felttogsplan brød sammen i starten. Meningen var, at de norske styrker skulle gå over grænsen nordpå og binde så mange svenske tropper, at Stenbock ikke kunne få undsætning, men det blev ikke til noget. Og mens Stenbock skrabede sammen, hvad han kunne, blev for eksempel et dansk regiment holdt tilbage på Sjælland, fordi det blå stof, der var skaffet til opslag og foer på uniformerne, var en tone for mørkt, og i København var maskerade-sæsonen lige begyndt.

Dansk fører var Kristian Ditlev Reventlow. Vejene var for opblødte til, at hæren straks kunne gå ind i landet, men kongen ville ikke give ham lov til at erobre Landskrona og Malmø, der ville have været glimrende som baser for hæren. Først i januar, da det blev frost, gik Reventlow østpå og rykkede gennem hele Skåne, mens Stenbock trak sig tilbage. Kristianstad faldt uden kamp, og i Bleking blev Karlshamn erobret, men Reventlow vovede med sine 6000 mand ikke at rykke yderligere de syv mil østpå til Karlskrona, hvor den svenske flåde lå indefrosset. Han gik tilbage til Kristianstad og hvilede i to uger, mens Stenbock brugte tiden til at samle tropper nordfra.

I slutningen af februar gik Reventlow tilbage til nord for Lund, og i en stærk stilling holdt han Stenbock afskåret fra Malmø, der skulle forsyne ham med artilleri, og fra hele Sydsåne, der kunne have forsynet hele den svenske hær med mad. Men så blev Reventlow lammet af gigt og måtte afgive kommandoen til den unge Jørgen Rantzau.

Man må her vide noget væsentligt for at forstå, hvad der skete. Jørgen Rantzau var personligt modig og nærmest dumdrstig, men han havde hovedet fyldt af et problem, der hverken vedkom krigen eller slaget: han stammede fra de Rantzauer, der havde hjulpet Oldenburgerne af andet hold med at undertvinge Danmark, men selv om han var Holstener, hørte han dog til den »gamle« adel, i modsætning til den nye indvandrede tyske, og siden Frederik den

Tredje havde indført enevælden, var den gamle adel systematisk blevet fejlet til side. Kongehuset nærrede en panisk rædsel for, at den gamle dansk-holstenske adel skulle lave revolte for at hævde sin gamle ret til magten i riget, og skønt der ikke havde været eet eneste tilløb, holdt kongernes angst sig usvækket og fik sit mærkeligste udtryk i de regeringsregler, som Frederik den Fjerde gav sin søn Kristian den Sjette. De er dateret 24. april 1723 og er forbavsende læsning. De går ud på, at mænd af den gamle danske adel skal holdes nede og ikke må få nogen betydende stilling i rigerne. I flåden havde Niels Juel hævdet den gamle adels ære, men det kneb. Det var Jørgen Rantzaus store tanke nu endelig at vise også i hæren, hvad den gamle adel duede til. Det lykkedes desværre.

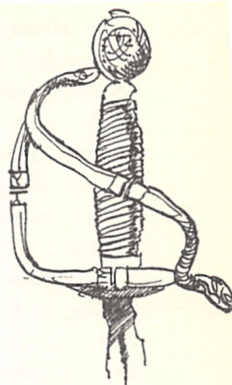
Han var utålmodig efter kamp og forlod den gode stilling ved Skarhult, hvorved Stenbock fik adgang til Malmø og hele Sydskåne. Den danske hær trak sig nordpå mod Helsingborg.

Jørgen Rantzau valgte en fortrinlig plads på højderne lige nordøst for byen, med begge fløjene støttet til moser og lavninger, og da Stenbock om morgenen den 10. marts dukkede frem af tågen, tog den svenske hær opstilling på højderne overfor, i en lige linje fra Pilshult til Brohus.

Svenskerne gik frem mod den danske venstre fløj, men blev slået hårdt tilbage af artilleriet. Og så gjorde Rantzau sit fejlgreb. Han var bange for at få den højre flanke omgået og forlod den glimrende stilling, fordi han ikke alene gik frem med højre fløj, men lod hærens centrum følge efter. Det blev kaos. Der kom uorden i planen, og artilleriet kunne ikke køre frem. Han førte selvytteriet med hensynløs og helt uimodståelig energi, men blev så hårdt modtaget, at det danske rytteri var afgørende svækket. Pludselig sprang rytteriet, at svenskerne havde omgået fronten og ville falde de danske i ryggen, og det hele endte i panik. Rantzau skød selv to danske dragoner og huggede en tredje ned, men flugten var ikke til at standse. Han gik selv igen frem med en lille trop. Han blev såret og måtte tage tøjlen i munden, men sprængte hen til fodfolket i centrum, hvor den danske hær blev svagt ledet og angrebet af Stenbock personligt. Kampen var hensynsløst desperat. Stenbocks

hest styrtede, men det standsede ham ikke. Det svenske artilleri fyrede ind i de danske tropper på ganske kort hold. Danckwarth stod fast med den danske garde. Hesten blev skudt under ham, og en kanonkugle knuste begge hans ben, »men alligevel beholdt denne jernmand herredømmet over smerterne. Idet han søgte at hæve sig på stumperne, opmuntrede han sine folk til at slå bravt fra sig, indtil han blev stødt ned af en svensk pikener.« På fem meters afstand fyrede de svenske kanoner ind i de danske rækker, men Dronningens regiment veg, og garden, der nægtede at overgive sig, trak sig langsomt tilbage sammen med hestgarden. En bataljon blev næsten udryddet, og en anden blev omringet og måtte overgive sig. Den venstre fløj af hæren, der også var gået ud af stilling for at hjælpe Rantzau, blev slået. Kampen havde varet i tre timer. Stenbocks sejr var dygtig og fuldstændig. De danske tab var 4500 døde, sårede og fangne, og Rantzau trak sig ind i Helsingborg. Stenbocks tab var 3000 mand og han vovede ikke et angreb på byen. Et par dage efter gik den danske hærs rester over til Helsingør. Efter endnu et blodbad: 5000 heste, som man ikke kunne føre med, blev stukket ned, og de store danske krigsforråd blev ødelagt. Over hele Sverige var lettelsen og jublen berettiget og ubeskrivelig.

*Officerssværd fra
slaget ved Helsingborg.*

Måns Stenbock han förda sina män udi fält,
som bockar begynte de stånga.
De slogo sjutusende Jutar ihjäl
och fångade grusligen många.

En lille oprejsning fik Frederik den Fjerde i maj 1713, da han personligt modtog Magnus Stenbocks kårde ved Tønningens overgivelse. Hvilket skete med stor artighed. På Rosenborg ses det selvportræt, Stenbock malede i fængslet, hvor han døde 1717. Men alt dette ændrede ikke, at ved Helsingborg vandt han for stedse Skåne for Sverige. Den danske indsats kunne hverken inspirere eller imponere Skånelandenes befolkning.

Som Helsingborg står i dag, er det dominerende punkt, som øjet straks søger, stadig det faste, mørke tårn »Kärnan«, eller »Kernen«, som det hedder på dansk. På det sted har der været borg siden midten af 1100-tallet, og den strategiske betydning af stedet ved Sundets smalleste sted er indlysende.

Hver stump middelalderligt borgbyggeri har interesse, fordi så lidt er bevaret af så meget. Så lidt, at det synes at forekomme selv fagmænd uinteressant.

Skribenten Fletcher Pratt giver sine amerikanske læsere den oplysning, at *Vauban* lærte sit berømte »andet system«, der omkalfatrede det europæiske fæstningsbyggeri, fordi han i Danmark havde set vore middelalderslotte, der dengang endnu var i behold. Det lyder smigrende, men bør nok undersøges nærmere. Rigtigt er det, at vore middelalderborge var mere imponerende anlæg end vi kan se i dag. Der er ikke mange stumper igen af Kalundborg, Riberhus, Søborg, Gurre, Københavns Slot, Vordingborg, og hvad de hedder. Nyborg og Erik af Pommerns Krogen er måske bedst bevaret, men det sidste står inde i Kronborgs mure, og dem ofrer vi næppe.

Det er grunden til, at når vi i dag står ved foden af Kernen i Helsingborg, bliver vi imponerede og tror, at det må have været enestående kolossalt, men vi tager fejl. Tårnet var centraltårn i en borgtype, der ikke var ualmindelig, og kolossen ser drabelig ud, men den måler ved roden 15 meter på hver led, og til sammenligning ser vi andre danske borgtårnes mål:

Gurre $15 \times 11\frac{1}{2}$ m, Blåtårn, København 16×16 m, Tårnberg, Korsør 8×8 m, Lilleborg, Bornholm 12×10 m, Kalø 12×12 m, Korsør tårn 9×9 m, Nyborg 16×16 m, Folen, Kalundborg 17×14 m.

Kernen i Helsingborg er et solidt tårn, men nærmest af gennemsnitsstørrelse.

Tårnets mure er restaurerede, men der er endnu liv i de dybrøde stenflader. Murtinderne foroven er uheldige, og man havde i dag hellere ejet den skrammede torso, der stod tilbage, kun sikret mod væde og frost. Der har foreligget planer til at give tårnet ved Korsør samme omgang, men man tør håbe, de er skrinlagt. Det skulle være for at henlede opmærksomheden på, at vi inden for grænserne har

et tårn af denne art, for selv om alle danske har set det, ved kun få, hvad det er.

Kernen i Helsingborg virker stærkest i sit indre. Det er ikke rummene som de var, de er tomme og nøgne, selv pudslaget er ødelagt, og alligevel ser man hen over de skrammede mure og oplever århundreder, fordi der intet er gjort for at jage dem bort. Bedst en regnvejrsdag, eller når man af anden grund har rummene for sig selv, for de tager tid, hvis man vil tage dem til sig. De er fra Erik af Pommerns tid, måske fra Valdemar Atterdags, men her var en af nøglerne til magten over Sundet, det forstod både Danmark og Hansesæderne. Hvordan var det lille mærkelige borgkapel udstyret?

Trappen er ny, men det var nødvendigt og forstyrret ikke meget, for det er rummene, hele det robuste tårns karakter smittet af ind efter, her boede ikke romantiske æsteter. Man går etage efter etage efter i alle finesser, og murene vidner om ændringer i tidens løb og en nøje beregnet udnyttelse af den trange plads i Kernens hule indre. Øverste etage er ny, bygget samtidig med udsigtsplatformen, og i øverste etage får man sin lammelse. Den er brugt til moderne toiletter. Det virker sindssygt, og det tør siges, at tårnets air afgår ved døden. Var dette ny rum optaget af en model af borgeren som helhed, af stik, kort og billeder, eventuelt af jordfund fra borgtomten, havde det været rimeligt, men offentligt lokum her! Hvem har fostret den tanke? Bli'r svensken så ræd ved synet af Kronborg? Hr. Riksantikvarie, gå hen i skammekrogen.

Man står på toppen af Kernen og læner sig til de forlorne skydeskår, der er lavet uden dybere forståelse af dette fortifikatoriske elements funktion. Der nede under os ligger byen Helsingborg, lige dérovre Kronborg og Helsingør, og vandet er Øresund.

Oppe under Kullens mørke krop snævrer Sundet ind som en ruse og presser skibsfarten ned gennem sin tragt mellem Helsingør og Kernens stejle skrænt. Her forbi skulle trafikken til og fra Østersøen, hvis man ikke vovede omvejen gennem Storebælts vanskelige strømme og uberegnelige løb, hvor kongens skibe for øvrigt også holdt vagt. Her var porten til og fra Rusland, Estland, Letland, Litauen, Østtyskland og Nordtyskland, Polen, Finland og Sverige. Erik

af Pommerns måde at gribe sagen på røber syn og initiativ. Told af hver skude, der passerede rigets strøm, betalt her, hvor muligheden for at knibe ud var den mindste. Vagtskibe lå altid rede, og fra begge kyster nåede kuglerne allerede dengang omtrent at spærre løbet. Erik af Pommern kendte menneskenes ulyst til at betale. Han kendte den personligt. Derfor udbyggede han Sundets forsvar strategisk, med støttepunkter i de to sundbyer her, i Landskrona, i Malmø og København, hvor han dels byggede, dels moderniserede ældre anlæg. Falsterbohus sluttede raden af militærposter, og Sundet var et vandløb mellem fæstninger. Derfor, og ikke af nogen anden grund, blev Sundtolden betalt. Hvorfor den blev betalt siden, da vi ikke mere herskede i Sundet, må Vorherre vide.

Øresund. Det er muligt at »iri sunt« er ægyptisk og betyder »drive handel«, men andre forklaringer er måske nok så rimelige. Det er et af den ældre svenske historieskrivnings kære argumenter, at med Skånes erobring fik Sverige »naturlige grænser«.

»Naturlige grænser« er noget, man snakker om, når det passer i ens eget, ellers er de lige så lette at bortargumentere. »Naturlige grænser« vil sige Europas forenede stater, for kun Island og Færøerne har dem, hvis man ikke vil kalde England og Skotland for eet rige, og det skal man ikke gøre i Edinburgh. Princippet »naturlige grænser« vil medføre, at de svenske skoler bør indføre eks-presundervisning i russisk, for på turen fra Moskva over Finland ned gennem Sverige er der ingen »naturlig grænse« før Øresund. Når Lundborg i sin elskelighed hævder, at 1658 fik Sverige de »af Gud bestemte grænser«, ligger sagen helt anderledes, for vi bøjer os for van Dyck. Men enhver har sine fortrin. Og når han tilføjer, at Skåne er intet mindre end hele den germanske kulturs vugge, er vi sønderknust over i otte hundrede år at have misforstået verdensplanen, og når professor Helge Nelson i *Svenska turistföreningens resehandbok*, bindet om Skåne, sjette oplag 1951, pagina 32, med faderligt løftet pegefinger forklarer os, at skåningen ikke alene har haft materiel, men også *stor åndelig gevinst* ud af sin ophøjelse til »svensk patriot« og selve det »att vara svensk«, så græder vi af taknemmelighed over, at denne lykke er timedes dog i det mindste en

tredjedel af vort åndeligt formørkede og underudviklede gamle fædreland.

Hvor mistet Skåne er for vor tanke forstår vi, når vi står her og har fornemmelsen af, at dette her er Sundet set fra den forkerte side. Intet sejlene flag, der ikke har passeret her. Intet sejlene flag af blot hundrede års ælde, der ikke blev strøget her. Så længe levede myten om Danmark som magt. Herovre fra ses Kronborgs grønne kanoner, nu kun sølle to batterier bestykket med Classen-kanoner i skrupforkert montering, og kun til at hoste salutter med. Her stod hollænderne forbi ned til slaget i Øresund. Her gled englænderne sydpå, tæt under land på Helsingborgsiden, så Kronborgs kugler knap rakte dem. Seks år efter stod kajerne og strandene på begge sider Sundet sorte af mennesker. En engelsk søofficer har berettet, at skønt tusinder af mennesker stod tæt ned til vandet så langt man så, hørtes ikke en lyd. Den dansk-norske flåde stod sidste gang Sundet ud. Derovre blev i 1859 for sidste gang flaget strøget på toldkammerets gamle bygning. Øresund, dejlige Øresund, strømmen af sild, skibe, penge og blod. I fem hundrede år persede vi penge ud af alverdens skipper her. I bytte gav vi Skåne, Halland, Bleking, Gotland og Øsel. Plus hvad vi gavmildt udleverede af norsk land. Hvor meget man så vil beregne de fem hundrede års toldindtægter til, var det en dårlig handel.

Dér nede ligger Hveen, og bag den de skovklædte kyster ved Rungsted, hvorfra skjaldens øjne

undrende haster
blandt skove af master
og forsker og kender
den fremmedes flag
og glemmer den hældende dag.

Og dybt i syd under horisonten, hyldet i sin fede sortbrune os, ligger København, Sundets dronning, *Metropolis et Portus celebratissima Daniæ*. Hun sveg sin sømand og blev gift med en mekaniker.

Et sidste blik ned over byen under os. Statuen omtrent ude ved færgeløbet er Magnus Stenbock til hest.

En svensk turist fra Örebro pegede ned på den vælige rytter og sagde lavmælt, at sådan set var det hele jo nu længe siden og ikke noget at tale om, men alligevel beundrede han danskerne for den stolte og overlegne måde de tog sagen på, jo, for nu nylig havde de døbt deres nye færge »Kärnan« med borgens svenske navn, og på en brochure, som selve de danske statsbaner havde udsendt som reklame for Skåne-rejser, havde de placeret på forsiden et billede af Stenbocks rytterstatue. Det havde rørt ham dybt.

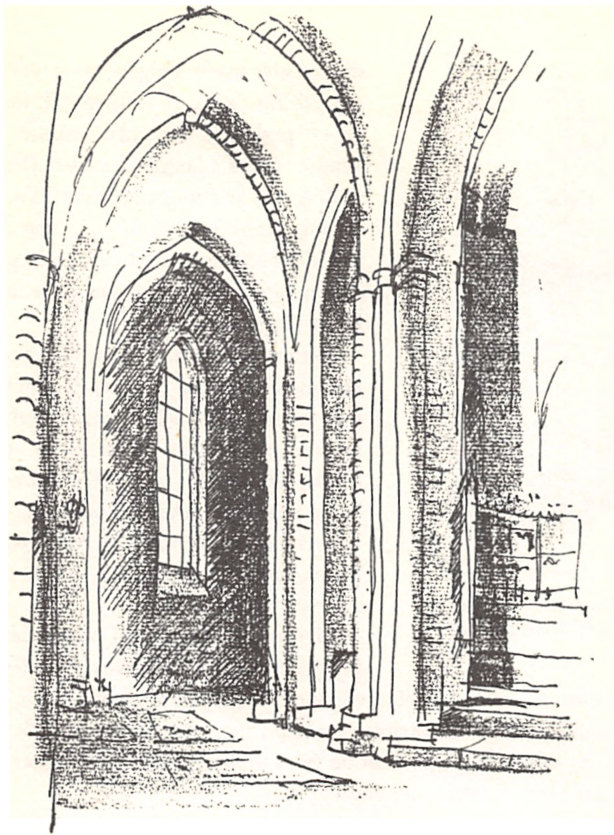
Vi ville ikke kalde en dansk båd på ruten Gråsten-Flensborg for »Schloss Duburg«. Når enkelte Helsingborgere har udtalt ængstelse for, at generalens statue og dens placering i næsen på ilandstigende sjællændere kunne virke sårende, kan man berolige dem. Ikke een procent af Danmarks befolkning aner hvem Stenbock var, og det er også forklaringen på hans gæsteoptræden som turistreklame: det er denne her staty fra Helsingborg, han må ha' været svensker af en slags. D.S.B.s dåbsafdelings begreber om »Kärnan«s oprindelse er muligvis lige så tågede som reklameafdelingens kendskab til Hr. Mons Stenbock. Man kunne have kaldt båden noget neutralt, »Mågen« for eksempel. For det ville man vel ikke ha' skrevet på svensk?

Nok herom, byen under os er værd at se efter i krogene.

Læg mærke til bindingsværket. Så har museet ting, man må kaste et blik på, blandt andet stumper af våben og hestetøj gravet op fra slagmarken, hvor Stenbock sejrede. Det er formodentlig fra gravene, og måske fra dalen, hvor isen brast over de frosne mosehuller, så soldaterne stod i isvand til livet og sloges. Sært stille ligger de rustne ting og tier om, hvem der tabte dem.

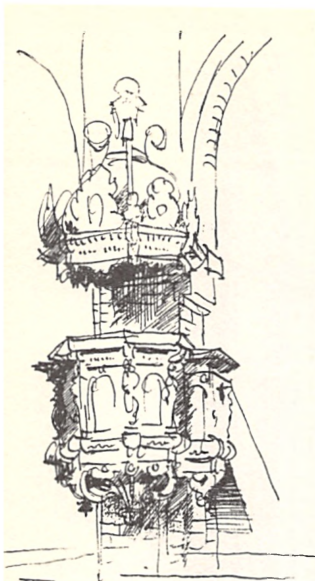
Mariakirken råber ikke om sin eksistens, men går man ind her, glemmes det ikke. Dens indre er et af de bedste danske kirkeinteriører, der findes. Betegnelsen dansk er ikke romantisk provokation, men saglig: få skånske kirker har bevaret deres indre så urørt gennem de tre hundrede år.

Murene står i rå sten, hvad de ikke gjorde altid, men der er en ærlighed i dem, dette er tilbage, og virkningen er fornem. Enkelte rå kampesten i de røde murflader virker måske mere raffineret på os, end de gamle sansede, men helheden er god.

Mariakirken i Helsingborg.

Se straks på første pille mod nord, lige for næsen, det naive, lille maleri, der agiterer for fattigbøssen, den rige mands bord. Og se så langs væggene og i gulvet epitafier og gravsten, strenge og gode portrætter, små sandstensepitafier over faldne krigere med deres hest, et af samme slags ses i Malmø, så det må være masseproduktion fra et værksted. Prædikestolen er med sine udskæringer og det indlagte arbejde en af de rigeste bevarede i nogen dansk kirke, et pragtværk af snedkerarbejde. Kirkens ligsten kan man med tålmo-

*Prædikestolen,
Mariakirken i Helsingborg.*

dighed give mæle. Følg for eksempel navnet Piil fra dansk op i svensk tid, for det er et puslespil, der med enkelte ubekendte lader sig lægge på stedet. Det slår gnister lige ved indgangsdøren. To rådmænd, Hans Lavridsøn og Søren Nielsøn, døde så sent som 1672 og 1674, har sten med dansk tekst, byens gode mænd holdt skansen.

Det må beklages, at man har spoleret koromgangen med et skur, der fungerer som sakristi og spærrer vejen. Det fornemme spil mellem mure, hvalv og arkader, som skulle give rumfornemmelsen liv og kulmination ved, at man efter sideskibets enstonige rytme drejede gennem korets buegang, er sprængt, tilmed på en smagløs måde.

Men se på hver side af alteret de slidpolerede riddere på deres gravsten, se den sorte sten ved døbefonten, mere bogtryk end stenhuggeri, kartouchen hentet fra et titelblads træsnit, men renæssance for alle pengene, og sliddet har gjort stof og form uefterligneligt. Den ligger over Kirsten Michelsdatter, der døde 1577.

Den store altertavle er smuk gotik, og dens fløjmalier er klare og velbevarede, en afdeling af vor kunsthistorie, der er ukendt for mange, gotikkens maleri. Derimod er stolestadernes billeder en ny misforståelse, der minder mest om russiske ikoner.

Før man går, ser man den lille tavle, der melder, at her spillede Buxtehude. Han var organist i denne kirke, men ved afståelsen gik han vestpå over Sundet og spillede videre i Olaikirken i Helsingør. Man husker, at den gamle herre var en af Bachs læremestre. Det er vanskeligt, mens man står her, at forstå det, når man husker hvor lille Helsingborg var den gang, at her sad denne tonetryller og slap luft ud i orglets piber. Hvor stor fryd har det været for de

kræmmere og fiskehandlere, officerer og knivsmede med fruer, der hver søndag søgte denne kirke?

Og så et lille indskud. Der graves uden for kirken, nye rør skal i jorden, men her graves i gammel grund. Hver skovfuld jord bliver fra dybet slået op i et tæt sold, to mand sigter jorden, og en tredje piller fra, de små stiltfærdige hilsener fra slægterne før os. Dybeste respekt for det bystyre, der ofrer en ekstra udgift på dette. Dybeste ærbødighed og misundelse. Triste beretninger i hundredetal om det modsatte fra København, Roskilde og utalte andre kulturlag i Danmark tier vi om.

DER er ikke langt fra Helsingborg til Råå, der egentlig er et fiskerleje. Byen indenfor hed Raus, det er udlagt: Rå-os, Rå-åens munding. Her fra kommer de berømte Råå-ål, eller hvis man foretrækker ældre dansk retskrivning: de berømte Raaaaal, et skønt bevis for det danske *aa*'s fortrin.

Her landsatte flåden den danske hær med Reventlow og Jørgen Rantzau i efteråret 1709. Og på samme sted var det samme sket en gang før, ved indledningen til skånske krig, men dengang var kongen ikke til bal på Kristiansborg, Kristian den Femte var den sidste danske konge, der personligt var i spidsen for sin hær.

29. juni 1675 gled den danske flåde sydfra langs kysten, og her ud for Råå lod den sejl og ankre falde. Skånske bønder roede ud og fortalte, at alt var fredeligt, ikke en svensk soldat i nærheden, og en så idyllisk landgang havde man ikke turdet vente, for det var togtets svage punkt at få landsat 15.000 mand og mere end halvt så mange heste, hvis svensken stod parat. »De danske lo alle sammen højt i vejret, der de hørte, at de svenske var borte, og at de, uden noget arbejde og uden nogen mands forlis, kunne få fodfæste på det skønne Skåne, som var den fornemste brud, her skulle danses om.« Kongen gik selv først i land, og beretningen er vidunderlig: »Ret som kongen stigede i land, løb skibsfolkene op i taklerne og råbte i munden på hverandre: Kongen tillykke, Kongen tillykke! Hans Majestæt vendte sig i største hast og blev underlig ved denne

store råben. Men omsider, der Kongen hørte, hvad det var, tog han også sin hat af og sprang nogle gange glad omkring.«

Man ser det for sig.

UDEN fortrydelse: Landskrona, eller Landskrone, er ikke nogen spændende by. Det vi søger har den ikke meget af, men vi kan dog se den markerede grundplan af den middelalderlige kirke, der blev revet ned for at give luft til fæstningsværkerne. Slottet er Erik af Pommern igen, men navnlig Kristian den Tredje. Otto Norns bog om Kristian den Tredjes borge giver besked, og det er heldigt, for der er adgang forbudt. Det tager så lang tid, inden man bliver smidt ud, at man når at se bygningerne udvendig. Noget slot er det ikke, men en udpræget fæstning, og det viser os renæssancens danske fæstningsbyggeri i solid saglighed. Det er nylig delvis restaureret, og de partier ser gode ud, men endnu er et par af de tunge tårne i en sørgelig forfatning, der dog lader sig redde.

Man undgår ikke byens kirke, svensk carolinsk stil, for den gør sig fast gældende i hele havnebilledet. Den er mere sluttet og skolet end så mange andre carolinske bygninger, der på os i reglen virker voldsomme. Dens indre er ødelagt og uden interesse, men det ydre er et vægtigt bidrag til den svenske kulturs bedste indslag. Den kan i klart vejr ses fra Strandmøllen på Sjælland.

Når man har beundret kirken er tiden inde, for bådens motor smælder, så facaderne spiller bordtennis med ekkoet, og man glider fra kaj. Ude fra søen ses ikke mere af fæstningen end fra land, de svære volde skjuler den, men øjnene søger også mod nordvest, hvor grønne og gule skrænter kalder. Vandet skvætter over lønningen, og Sundet pjasker krapse i den perlemorsslørede soldis, mens vi forlader Skåne, for det dér forude hører egentlig ikke med, men Carl den Tiende Gustav slog næven i bordet og brølede: »*Får jag inte Hveen, bryter jag freden!*«

Han fik Hveen. Og brød freden.

Hveen. Navnet er et af de dunkle i rækken af danske stednavne.

»Iu uatic« er ægyptisk og betyder »den enlige ø«, og det må vi af-
finde os med. Her foretrækkes at lade sagen stå hen.

For Sverige er Hveen et berømt sommersted, og der er kønt og
idyllisk, men vi ser øen uden den kontrast i hjertet, som svenske
skove og farver giver. For os er Hveen nydelig, men ikke overvæl-
dende, den ligner andre små danske øer. Måske en anelse kedelig,
selv om den afslører uventede detaljer, når man viger grundigt af
fra den beskedne hovedvej.

Når Carl Gustav partout ville have øen, var det af militære grunde.
Han turde ikke lade danskerne befæste den som en trusel mod det
nyvundne land og en ekstra spærring af Øresund og det nu svenske
løb østen om øen. Han var en mand uden den dybe indsigt i viden-
skaberne, og øens verdensry har næppe spillet ind i hans overvejel-
ser.

Hveen — Tyge Brahe, det ved en rimelig part af Danmarks ind-
vånere. Hvad han var og betød behøver vi ikke rejse til Hveen for
at finde ud af, men dette var hans kongerige i de lykkelige år. Fried-
rich den Anden, der var langt fra selv at være lærd, havde respekt
for lærdom, og på hans tid arbejdede en række mænd i Danmark
med et gryende åndsliv. Fremmest mellem dem var Tyge Brahe.
Kongens interesse for hans arbejde var mest det praktiske på tidens
grund, at en fyrste havde brug for en dygtig stjernetyder, der kunne
sige lidt om fremtiden. Tyge Brahe leverede de ønskede tydninger,
blandt andet det berømte horoskop for den nyfødte Kristian den
Fjerde, og det slog til på enkelte punkter, på andre ikke, som vente-
ligt var. Blandt andet mente Tyge Brahe at have læst i stjernerne,
at den nyfødte monark skulle blive kysk. Der har været støv i kikker-
ten. Bortset fra, at egentlige kikkerter havde Tyge Brahe ikke, og
det gør hans nøjagtige beregninger endnu mere imponerende.

Her, hvor vi følger vejen op mod den grønne øs midte, har den
berømte herre vandret adskillige gange mod dens højeste punkt,
hvor han byggede sit slot Uraniburgo eller Uraniaborg. Søger man
det, undgår man ikke at skuffes, for der er ikke andet end et hul
i jorden og rester af lave volde, delvis sløjfede. Vi står nede i hul-
let, omtrent hvor kældergulvet var. Det siger os ikke andet end

husets størrelse, og man bliver forbavset over, at det ikke var større. Et hus omtrent femten meter i kvadrat, med halvrunde udbygninger i nord og syd, er ikke, hvad man forstår ved et slot, snarere en stor villa. At huset var en fabel, ikke alene ved sine indviklede instrumenter og sit bibliotek, men også ved det raffinerede og kostbare udstyr og de mange luksuseffekter, af det får vi ikke skygge af fornemmelse, mens vi står i det bløde græs under træerne og ser på de par huller, hvor man kan skimte lidt smuldrende sten. At udenlandske gæster med ærefrygt trådte ind her, at Kristian den Fjerde som barnegæst blev vildt betaget, alt det kan vi læse, men ikke virkelig fatte.

Her boede manden. Her arbejdede han i sine tyve bedste år, fra han fik øen i forlening 1576 og til han måtte forlade sit lille rige i 1596. Friedrich den Anden overøste ham med velgerninger, flot i håndbevægelsen som han kunne være. Han fik indtægter af lenet her, af len i Norge, af Hellig Tre Kongers kapel i Roskilde, og desuden summer ved siden af. At hans adelskolleger så skævt til hans videnskabelige sysler, er ikke rigtigt. De rigsråder, der styrede landet, mens Kristian den Fjerde var barn, støttede Tyge Brahe med forståelse af hans arbejde, og de pålagde den unge prins at følge sin afdøde far, der havde bedt Tyge Brahe om at blive i Danmark.

Uraniborg var udmærket at bo i, men som observatorium tilfredsstillende det ikke, fordi instrumentstilladserne rystede i blæst og kun var af træ. Han byggede så lige sønden for Uraniborg sit underjordiske observatorium Stjerneborg. Det er just under udgravning anden gang og skal vistnok ikke igen tildækkes. Også her bliver man forbløffet over, hvor småt det hele er. Stjerneborg var kun delvis underjordisk, og det bestod af et centralrum og fem runde gruber med løse kobbertage. I de gruber stod instrumenterne på stenpiller. Den vestre grube er endnu næsten intakt med fire murede trin, der snævrer gruben ind som en tragt. I centrum står endnu stenpillen, og den er det stærkest virkende på hele øen. Den står urokket, og i dens overflade er dybe huller efter de nagler, der holdt instrumentet. Hullerne er sprængt, da det blev taget ned og pakket sammen. I det dér lille rum, med benene om den pille, sad han

om natten og kikkede, den mærkelige herre. Og hammeren slog de skår, da han gav ordre til afrejsen fra paradiset. Han har selv været til stede, for det er ikke ligegyldigt, hvordan en hammer svinges tæt ved et kostbart instrument. I centralrummet ser man endnu det murede gulv. Og ikke andet. Det var lille og lavloftet, med bord til spisning og skriveri, og med alkove, hvor han selv og hans hjælpere kunne vente på klar himmel eller bestemte stjernestillinger. Gennem lave døre og små tunneler er de kravlet ud til de åbne gruber, hvor de i indædt kamp med grundvand og nådeløs nattekulde har ført protokollerne à jour.

Vi véd, at han måtte forlade Danmark. Kristian den Fjerde var ikke helt sin fars søn, og Tyge Brahe var beundringsværdig, men nem var han ikke. Lenene blev forsømt. Bønderne blev behandlet hensynsløst, og presset, fordi arbejdet på øen krævede penge. Og han var ikke nogen smidig mand. Hellig Tre Kongers kapel skulle han holde i stand til gengæld for indtægterne, men det gjorde han ikke. Det mærkelige er, at kongen overlod det kapel, hvor hans egne forældre og bedsteforældre var gravlagt, til en lensmands omsorg. Det kneb med fyrlygten på Hveen, som Tyge skulle sørge for. Den fyrlygte var storpolitisk, for det var et af Danmarks meget spinkle argumenter for at kræve Sundtold, at kongen måtte have penge til at holde de danske farvande med fyr, og så var det ikke godt, at det første fyr man traf, et kvarters sejlads efter at være blevet plyndret, aldrig brændte. Den fyrlygte var så vigtig, at kongen selv burde sørge for den. Man argumenterede med Tyges privatliv. Han var gift med en uadelig pige, der hed Kristine, og som måske var præstedatter, måske bondepige fra Knudstrup i Skåne, og det voldte mange kvaler. Når det er påstået, at han levede udi hor og ugift med en pige på Hveen, er det galt. Han ægtede Kristine i 1573, tre år før han fik Hveen. Brylluppet var ikke kirkeligt, men efter gammel dansk skik, at gift var de, der for Gud og hver mand flyttede sammen og levede som rette ægtefolk, og når kvinden i tre år havde båret husets nøgler, var ægteskabet urokkeligt. Den lov, der skaffede kirken endelig ret til også at blande sig i bryllupper, kom først i 1582. Hveen blev taget fra ham, og han flyttede til

København, hvor han allerede havde et lille observatorium på byens vold, men kongen forbød ham at bruge det, og så var der ingen anden udvej end at rejse. 1597 forlod han Danmark og vendte aldrig tilbage. Med alt er historien dybt beskæmmende for kongen, men eftertiden har bidt sig så fast i Tyges afrejse, at man næsten har glemt hovedsagen: han lever kun fire ret indholdsløse år i det fremmede. Her på Hveen arbejder han i tyve gode år, her ligger hans storhed og hans livs arbejde.

Her står vi og fantaserer os rundt i et Uraniborg i den blå luft. Her ser rædselsfuldt ud. Pladsen er halvt bebygget for relativt nytligt. Skønt øen har masser af plads, har man plantet skolen pladask her. Den ny kirke ligger nordvest for volden og er en arkitektonisk fornærmelse. Een ting samler tanken: Ivar Johnsons statue af Tyge Brahe.

En fortættet, søjlemonumental kraft, der ikke er granit og ikke legeme, men ånd. Intens koncentration, en længsel opad, ud i rummet og bort fra kloden, eet med altet, og dog med anelsen af gysen ved rummets uendelighed og kulde, det til jorden bundne. Den svage foldning af kåbens kant, nattevinden, der gør granitten uden vægt, armenes spændte krumning, det grimme sokrateshoved forklaret ud over begrebet skønhed, den tænkende og drømmende menneskeheds længsel, han er ikke her, han er dér oppe.

Her lå Uraniborg midt i sin park, og her står statuen, men Tyge Brahes ånd er ikke bundet præcis til dette sted. Ude på en af øens banker havde monumentet stået friere og større end i dette roderi. En del turister var ikke nået ud til den så. Præcis dem, som det også kunne være ligeegyldigt med.

Øen i øvrigt? Sankt Ibbs kirke fik tårnet ødelagt af russere, for de ved, at russerne angreb øen i 1716 i krigen mod Sverige. Kirken er beskeden. Altertavlen stod her ikke, da Tyge Brahe var her, den er fra 1626, men på kirkestolene ses endnu hans adelige mærke. I øvrigt var han lidet interesseret i kirkegang, og man var rystet over, at han aldrig gik til alters.

Går man fra øens midte mod sydvest, kommer man til det sted, hvor hans papirmølle lå. Fra Danmarks prædikestole blev det med-

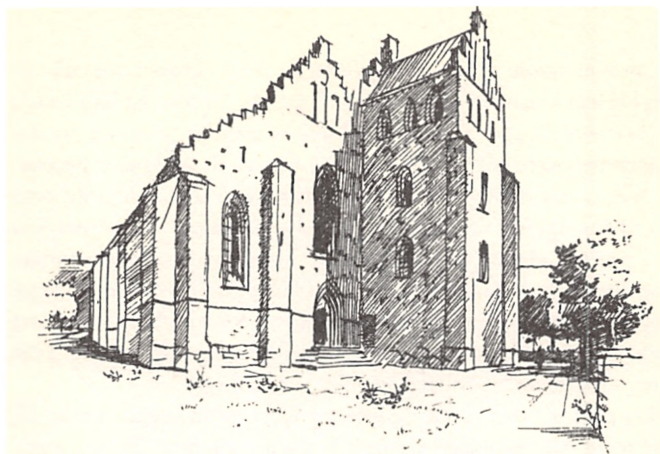
delt, at alle gamle klude skulle afleveres til hr. Tyges bude, når de kom, for han var kræsen med papir og lavede det selv, og han lavede også her ovre sit eget bogtrykkeri. Møllens rester er udgravet, og der er gjort morsomt rede for det i en lille bog af N. A. Møller Nicolaisen. Vi ser på stedet den kolossale dæmning, der stemmede øens ikke alt for rigelige vand op, og en del af fundene er i museet ved den ny kirke. Møllehjulets slidte lejer. Man kan høre lyden endnu, mens man lader hånden gå over de blankpolerede cirkelslid. Store rester af hjulet selv har gjort det muligt at beregne hele møllen ret tilforladeligt, og her lå et lille møllehus med en privat stue til Tyge Brahe, med stengulv og formodentlig nogen hygge.

Men man går øen rundt og leder og leder. Man lægger mærke til, at dette er ikke øisolation i dansk forstand, øer hvor liv og byggeskik er generationer bagude, de fleste af øens huse er ret ny, bortset fra en enkelt hyggelig sjællandsk bondegård, der omtrent er styrtet sammen. Men man søger forgæves rester af det kostbare hus, for her er jo næsten ingenting. En globe af sten, måske til kridtskitser på en kugleflade, måske engang malet med dekorationer af himmeltegn, står ene tilbage. Ganske få helt defekte stumper af sten ligger på museet, men ellers er her intet.

1623 betaler staten for 60,000 sten fra Uraniborg. 1645 får Jørgen Brahe lov at fjerne de sten med indskrift, »udskårne figurer eller karakterer«, som han kan finde. Hvor de så er henne nu — halvthundrede år efter Tyges død er alt borte. Jordfundne små typer er de sælsomt talende minder om Hr. Tyges engang så travle bogtrykkeri.

Vil man i øvrigt søge Tyge Brahe, er hans gravsten i Teinekirken i Praha. I Væsby kirke i Skåne findes gravstenen over hans søn Klaus, hans datter Kristinas er i Mariakirken i Helsingborg, og endelig kan man se hans forældres i Kågerød. At Oscar den Første engang har betrådt Hveen var indtil 1946 det eneste, man her på øen havde fundet det værd at erindre med et monument.

Alle Hveens gæster kan ikke møde med et solidt kendskab til Tyge Brahe, men uden lidt forudviden henter man intet ud over strandbad og frisk luft. For den, der har læst over på lektien, er her sådan set ikke meget at se, men alligevel en del. Selve øens terræn, de lokale

Mariakirken i Helsingborg.

forhold i detaljer, udbygger billedet og giver det liv og den solide grund, der gør det til virkelighed.

En del besøgende vil føle intenst, at mod den lille lerede og kønne, men ikke ualmindelige ø var det tænkende Europas øjne rettet i tyve år. Tyge Brahes placering var omtrent som Einsteins i dag, og deres skæbner har fælles træk, men Einstein siges dog at være et elskeligt menneske.

På denne ø blev i tyve år skrevet et kapitel af vor historie, der opvejer de fleste land- og søbataljer, for Tyge Brahe vejer på sin plads ene mand resten af Danmarks daværende befolkning op, ikke menneskeligt, men set af menneskeheden. Herovre faldt klokken i slag til et af de få øjeblikke, hvor der i Danmark blev skrevet verdenshistorie. Et stærkt og klart kapitel i legenden om menneskets vej frem. Da Friedrich den Anden var død, var Danmarks indsats i værket lig nul, ingen forstod, ingen støttede, ud over Tyge Brahes assistenter. Hvad her skete fik ingen direkte følger for Danmark, ingen lærlinge fortsatte her, der dannedes ingen skole, ikke en sjæl lod sig fange og inspirere. Et lys brændte og slukkedes. Kapitlet på Hveen blev skrevet af een mand. Af ham, som et svensk blad i jubilæumsbegejstring kaldte Sveriges største videnskabsmand. Selv om

vi i lun elskværdighed må fastholde, at erobringen først gælder fra 1658, at Tyge Brahe vistnok aldrig har sat sine ben i Sverige, og at hans følelser over for samme stat, for så vidt han havde tid til sligt, formodentlig har været syvårskrigenes gængse i Danmark, så er det ligegyldigt. At nationer tager store mænd til indtægt, praler med dem, føler vigtighed over deres indsats, dutter dem og snakker om vi og os og fædreland, er latterligt, hvilken stats borgere der så gør det. Tyge Brahes berømmelse er hverken Sveriges eller Danmarks. Hans fædreland var et andet, som kun relativt få har borgerskab i, et fædreland, der er hårdt truet i dag, men som vil leve tværs over alle synkende politiske systemers og staters blinde ynk. Et fædreland, der er i unåde både i øst og i vest, men som ikke behøver at vifte med flag for at huske sig selv: den menneskelige ånds og tænknings internationale.

Stille går man i båden og ser den lille smilende sommerø glide agterud i sin ensomhed i det aftenlyse sund. Vi har ingen lod eller del i hans ære som danskere. Måske som mennesker, hvis vi vil.

FRA Lundåkrabugten drejer vejen ind i landet, kønt og fredeligt land, hvor røde og blå traktorer lyser som legetøj. Ned over Dösjöbro, der er en bro over Saxå og ikke har noget med nogen »sjö« at gøre, det er bare en lille misforståelse af navnet Dysjebro.

Man passerer ikke Saxåen her uden at mindes, at »ved fastetid« 1181 stod slaget ved Dysjebro. Ved eller på, det var broen, der kæmpedes om. Grunden var bisp Absalons regimente i Skåne. Han var ikke velkommen, da han satte sig i ærkebispestolen som herre over de skånske lande, og hans administration gjorde ikke de fri bønder blidere. Smidighed var ikke den høje prælats vej frem. Saxe kan ikke fortælle os alt, og med flid gør han det heller ikke, men vi ser, at ret pludseligt har en forbavsende mængde af den gryende Valdemarstids nybagte stormænd, specielt sjællændere, fået godser i Skåne, bispens broder har flere gårde, hvordan han så har fået dem, og mellem herrekasten og de gamle frimænd er der ikke venskab. Absalon var selv godshandler i den store stil. Sorøabbeden (Sorø havde

pudsig nok en abbed af slægten Hvide) udtrykker det med et lunt blink i øjet: »Den ærværdige Fader Absalon foretog mange mageskifter mellem sig selv og Sorø kloster, såvel til gavn for klostret som til fordel for sig selv.« I Skåne indførte Absalon kirketienden, en skat på ti procent af al høstet afgrøde, for den tid en drøj skat, og man var endnu ikke blevet sløvet for overraskelser i den retning, så Skånebønderne ønskede ikke uden modstand at lade sig plyndre for korn. Af hvilken grund Absalons lille betalte kronikør kalder dem »sammenløbent pak«, hvad vi måske tør tage for den ærværdige ærkebiskops syn på befolkningen.

Allerede een gang havde der været opstand, og de fynske og jyske ledingsmænd, som kongen førte herover, holdt med skåningene, af hvilken grund kongen denne gang kun mødte med sjællændere og skånske hirdmænd. For Absalon selv, der ellers ikke var bange for at slås, og som til sin død gemte sine brynjer og økser som kære minder om brave dage, var pludselig blevet den fromme kirkemand, der ikke kunne befatte sig med voldsomheder, som det var mere praktisk at lade kongen selv tage risikoen for. Et oprør var ikke ufarligt, og Knud den Helliges eksempel, da han blev dræbt under forsøget på at kue Nørrejyderne, var alt for frisk i erindringen. En ærkebisp kan gøre sig tanker.

Da Valdemar kæmpede den afgørende kamp på Grade Hede, der skulle afgøre, om han eller Svend var konge over Danmark, var Absalon også blevet overfaldet af pludselig fredsommelighed. Han red hjem til sin mor og afventede resultatet.

Slaget ved broen kom til at stå om overgangen over åen, og kampen var hård og stod længe på, uden at nogen af parterne veg eller gik frem. Så fandt Valdemars ryttere et vadested længere oppe ad åen og kom bønderne i ryggen. Det blev afgørende, og kampens sidste akt var slagteri. Da Valdemar med det samme ville gøre op med en bondehær østpå i landet, var det, hvis man skal tro Saxe, Absalon der talte for sine kære skåninge. Kampen var unødvendig. Endnu to gange rejste skåningene sig til modstand, men deres front var afgørende svækket ved Dysjebro. Kampen er en udløber af uroen omkring rigets samling under en fast kongelig ledelse, og Dysjebro-

nederlaget er Skånebøndernes forbitrede kamp for deres frihed. Her blev de knækket af konge og kirke. Naturligvis i Guds navn. Saxe kalder udtrykkeligt bøndernes modstand for intet mindre end »hel- ligbrøde«, en gløse, der gennem tiderne har dækket lidt af hvert. Slaget ved Dysjebro. Den aften var der stille i skånske hjem, hvor mænd og sønner ikke kom. Og den aften strøg Ærkebisp Absalon fingrene gennem det tynde, rødblonde skæg, der nødtørftigt skjulte hans veludviklede overbid, som man kan beundre på hans sam- tidige portræt, kalkmalet i Stehag kirke ved Ringsjøn.

LOMMEBUGTEN skærer sig dybt ind nord for Malmø, og her siges det, at Egil Skallagrímson landede, da han erobrede byen Lund. Det er næppe troligt, at vi skal tage for tungt på den historie.

Malmø er derimod en realitet.

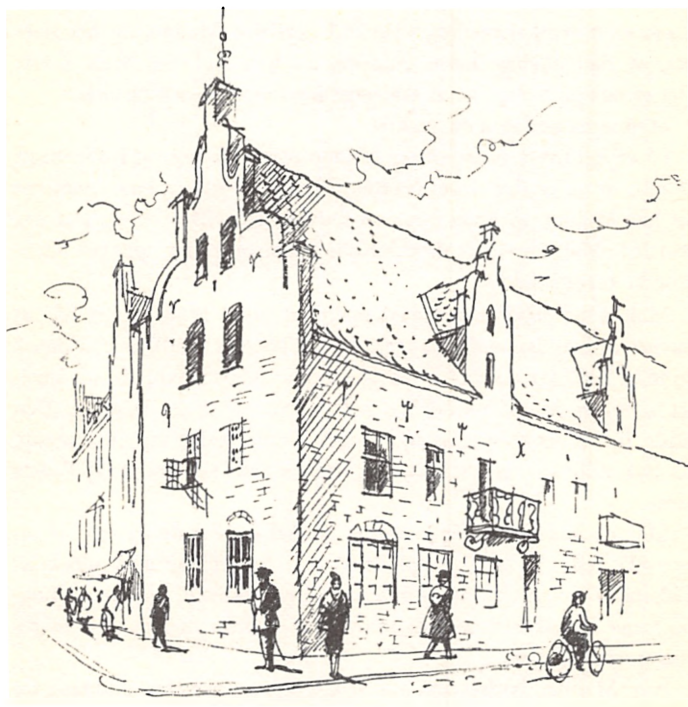
På en del nyere turistkort er Malmø tegnet så stor og København så lille, at de er lige store. Næsten. Malmø er størst. Mere nøgternt set har Malmø op imod 200.000 indvånere, hvilket vil sige, at der skal fem Malmøer til at dække København, men det opdager uden- landske turister ikke.

Malmø har ikke noget med malm at gøre. Man gætter på, at navnet er islandsk *malm-haugar*, og det betyder sandhøje, på dansk en mile, østdansk en mæl. Byen er, ligesom København, vistnok smel- tet sammen af to oprindelige byer, øvre og nedre Malmø. Den sidste lå ved stranden og hed noget så malerisk som Skvalperup, på tysk Ellbogen, og det var den, der samlede sig om Sankt Peders kirke.

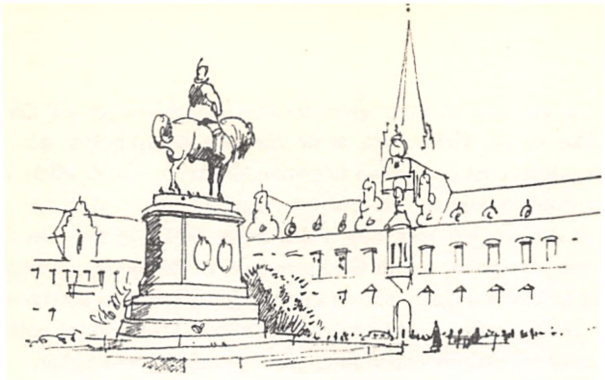
Malmøs ældste historie er meget dunkel og diskuteret, men vi ta- ger ikke fejl i at se dens opblomstring i forbindelse med sildemar- kederne. I øvrigt var den broderby til København, og byerne fulg- tes længe i konkurrencen om at udnytte de omtrent lige gode place- ringer ved Sundet.

Når Malmø, bortset fra alle nyere dyder, har stor interesse for os, er det, fordi den kan hjælpe med at svare på en del spørgsmål,

som det ældre Københavns forsvinden gør vigtige for os. Byerne lå hinanden så nær, og deres forbindelse var så intim, at deres præg blev næsten eet. Ganske vist har Malmøs store vækst i de sidste generationer tæret hårdt på den ældre arkitektur, og heller ikke her svælger vi i oplysninger, men det lidt, der er bevaret, er dog mere end vi har i København, og det kan sige os væsentlige ting, når vi i byen og på museet finder frem til det. Af ældre bygninger er der flere interessante. Noget helt mægtigt til »Flensburgska huset« har vi ikke bevaret i København, og Jørgen Kocks og Rosenvinges huse viser os også med ret stor sikkerhed hustyper, som København har mistet ved brande og bombardementet 1807. Det gamle rådhus, der

Flensburgska huset, Malmø.

Carl Gustav, Stortorget i Malmö.

stod færdigt 1546, ville have kunnet sige os noget vigtigt om danske rådhus, for vi har få af de gamle bevaret, og dem lader vi ramle sammen (Kalundborg), men desværre er tragedien også sket i Malmö på end mere tragisk vis. Helgo Zettervall var her.

To ting giver os nok at bestille i Malmö.

Sankt Petri kirke er bygget i begyndelsen af 1300-tallet, i hvad svenske eksperter hårdnakket kalder »baltisk« gotik. Lad gå, det er vore gotiske teglstenskirker også, tilmed i den samme afskygning som de skånske, hvordan man så vil bortforklare det.

Malmö Sankt Peder regnes for det fornemste teglgotiske monument i vore dages Sverige. Inden for det danske kulturområde har den hårde konkurrenter, men det, der ganske specielt kalder os til Malmö, er det forbavsende, at Malmö Sankt Peder er en så at sige tro kopi af Frue kirke i København. Eller gerne omvendt, hvis det foretrækkes. Det ser nemlig ud til, at de to kirker er bygget samtidig, og at det ikke er muligt at afgøre, hvilken der ligger en smule foran.

Overensstemmelsen er forbløffende. Ser vi det mere konkret, er de to grundplaner så at sige identiske. Midtskib og sideskibe, pillernes type og placering, og den komplicerede og særprægede korafslutning med fem tresidede kapeller liggende i en halvcirkel er praktisk talt den samme i de to kirker. Endda så vidt, hvad de sparsomme underjordiske rester i København viser, at korkransens stærke skævhed, en forskydning mod syd, er den samme begge steder. Dette med skævheder netop i koret, og ofte netop mod syd, er et mærkeligt ka-

pitel, for der kan til tider gives fornuftige forklaringer på det, til tider ikke, og det virker sært, at de ellers habile arkitekter ikke har kunnet udstikke en grundplan nogenlunde præcis, når de ellers med virtuos bravour klarede de dristigste konstruktioner. Man har den teori, at det er gjort med vilje i den naive tanke, at det viste bygmesterens ydmyghed, at kun Gud formår det fuldkomne, og desuden gav det kirkens korsform den samme hældning som den korsfæstedes hoved. Det er muligt. I alt fald ser det tankevækkende ud, at nøjagtig den samme ufuldkommenhed foreligger i to nøjagtig ens kirker.

Det er ikke alene grundplanen, der næsten stemmer. Også målene stemmer stort set overens. I Frue Kirke var sideskibene 9 alen brede og midtskibet 16 alen, og målene i Malmø er præcis de samme. Så var Frue kirke ganske vist 110 alen lang mod Malmøs 106, men det hænger vistnok sammen med, at de to kirkers vestlige afslutning ikke blev ens. Frue kirke stod uden tårn, mens Malmøkirken fik tårn over vestenden, altså ikke føjet til vestgavlen. Endelig var så vidt vi véd Frue kirkes mure noget lavere end de malmøske. I eet træk er der desværre uvished. Malmøkirken har som støtte for koret de såkaldte sprængbuer, frit byggede stræbebuer hen over koromgangens tag, og det er ikke sikkert, at den københavnske kirke har haft dem. De ses i alt fald ikke på det berømte stik fra 1611, men man vil dog tro, at netop de to kirkers kor var ens også i ydre. De buer slog aldrig an hos os, og de findes i dag på dansk område kun i Haderslev.

København mistede sin hovedkirke. Den brændte i 1728 og blev bombet i 1807, og Frederik den Sjette overlod C. F. Hansen at gøre kål på resten. Det er derfor en oplevelse at træde ind i kirken i Malmø og vide, at dette rum, så nøje som det kan forlanges, er det samme som Københavns gamle gotiske hovedkirkes. Omtrent sådan så Frue Kirke i København ud før dens trefoldige endeligt. Med et suk konstaterer man, at også her i Malmø var skæbnen ude. Rummet blev restaureret i begyndelsen af vort århundrede, og alle piller, murflader og hvalv dræbtes af pynteligt og pertentligt murmesterpuds. Rummet står uden liv og er en korrekt model af det gotiske kirkerum. Når det en gang bliver banket rent, bliver det en oplevelse og en gave ikke alene til Malmøboerne, men også til os. Kirkens ydre

St. Petri kirke, Malmö.

taler, når det engang får tårn og spir frelst. Skal det ske, så se i Nyborg Danmarks bedste gotiske spir. I Aarhus skruede de det $22\frac{1}{2}$ grad forkert på.

Kun eet sted er der levende. Ved tårnets nordside ligger Kræmmerkapellet. Har man set »musiksalen« i Karmeliterklostret i Helsingør, véd man omtrent, i hvad stil kapellets kalkmalerier er, og selv om tid og støv har sløret farverne, kan man næppe forlange en bedre bevaring af den store sluttede dekoration. Dette rum er det interessanteste i hele kirken, i alt fald indtil kirken bliver sat i stand. Og her ligger en god samling ligsten i gulvet. Ingen af dem ligger

på deres plads, de er stuvet sammen her ved restaureringen 1904—08, for det gik sælsomt til.

At gravsten gik tabt i ældre tid, da gravpladserne i kirken endnu handledes og gamle sten lod sig benytte igen, er der intet at sige til, vi gør det samme i dag. Men 1858 var der over 500 gravsten bevarede her. Da restaureringen satte ind, var tallet — på halvtreds år — reduceret til omkring 200. Og så bliver sagen uklar. En del af dem synes at have ligget under gulvet, der var blevet forhøjet, idet man på et tidspunkt har lagt nyt gulv oven på det gamle. Men tror man, at restaurationen nu reddede, hvad reddes kunne, tager man fejl.

»Dessa kvarvarande stenar blefvo, så godt sig under det pågående forcerade golfomläggningsarbetet göra lät, uppmätta och kartlagda och deras inskrifter upptecknade. De i konst- eller personhistoriskt afseende intressantaste stenarne blefvo upptagna och inlagda, några i koromgångens, andra i Krämarekapellets golf. Af en del icke bestämbara stenar och fragment, som på grund af byggnadsarbeten måste upptagas, blefvo de mest intressanta förda till Malmö museum, de öfriga nedgräfdade på kyrkogården på kyrkans norra sida. Någon djupgrävning för grafundersökning inom kyrkans område företogs ej.»

Dette er ikke injurier imod arkitekten. Det er ham selv, der har skrevet det.

Det lyder delvis meget pænt. Men hvorfor var gulvlægningsarbejdet så forceret, at en ordentlig undersøgelse ikke kunne finde sted? Hvem havde ansvaret for det? Hvem foretog skøn over stenenes kunstneriske og personalhistoriske betydning? Ud fra hvilke kriterier? Kan man garantere, at de ikke bestemmelige sten ikke ved et grundigere arbejde lod sig bestemme og så måske var interessante? Selv halvt udslidte sten ville have givet kirkegulvet en karakter, det nu hårdt savner. Kan det garanteres, at sten, der i 1908 skønnedes uinteressante, ikke i dag, hvor vi er kommet et stykke videre i studierne, kunne have sagt noget væsentligt om stenmestrenes værksteder? Og for os afgørende: blev dette materiale, før det skjultes af nyt gulv eller forsvandt, sammenlignet med tilsvarende materiale vestensunds, til belysning af værkstedernes samarbejde på Sundets to sider? Disse sten kunne måske have belyst det københavnske materiale,

der i dag er uhyre sparsomt. Og så fryder man sig naturligvis over den magiske gravlæggelse af stenene, der vil være en pudsig fodnote i værket om vor tids etnologi, og de sten lader sig formodentlig en fornuftig gang grave op igen og undersøge. Det er, når man kaster et blik på det relativt beskedne antal sten, der i dag findes i kirken og på Malmø museum, man får sine tvivl om fremfærdens forsvarlighed.

Man redder sit humør ved at gennemgå kirkens samling af fornemme epitafier, hovedsagelig fra den senere danske tid. Gode borgere fra Malmøs velmagtsdage. Man ser dem eet efter eet og lader dem fortælle deres selvsikre historier om velbjerget fremgang i denne verden og håb om anerkendelse i den næste. En lille fornemmelse af, hvad der gik tabt med den københavnske broderkirke, der skal have været aldeles proppet med epitafier og gravmæler. Og man standser ved Claus Mortensøn Tøndebinders gravsten foran alteret, en velbevaret og sjældnen sten med nedfældede bronzebogstaver. Malmøs historie.

Malmøs historie får først dramatik i det sidste halvandet hundrede år før afståelsen. Solidt står byen plantet sammen med København i deres urokkelige troskab mod Kristiern den Anden. Det er pudsigt, når henses til, at byen i dag er svensk, og til Christiernes dispositioner i Stockholm. Men det var hovedsagelig adelsmænd, der tabte hovedet, så Malmøs og Københavns borgere har ikke følt sig rystet. I øvrigt uddeles tyrannavnet efter særegne linjer. Både Friedrich den Første og Kristiern den Tredje slagtede flere mennesker ved deres undertvingelse af Danmark, end Christiern den Anden nogen sinde nåede, men deres ofre var borgerlige og bønder, og mindet lader som ingenting. København og Malmø med deres to borgmestre Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kock, en nævneværdig scene i Danmarks historie. København måtte gennem to lange belejringer, og Kong Christiernes personlige ven borgmester Ambrosius hængte sig. Jørgen Kock klarede sig igennem med smidighed, men det skal ikke bebrejdes ham. To stærke og fængslende mænd, men såre forskellige.

Malmø spillede en stor rolle i de tre krige, der fortes om Skånelandenes skæbne. At have Malmø inde betød noget væsentligt, og Malmøs befolkning var dansk i 1659, dansk i 1675, og måske ikke ud-

præget svensk i 1709, men Stenbock var en dygtig mand. Malmø borgere forholdt sig passive.

Det gjorde de ikke i 1658. En historie er gledet i glemsel, om mennesker der satte alt ind og tabte, endog eftermælet. Hvad var da Malmø sammensværgelsen? Knud Fabricius har fortalt os det.

Vi nævnte straks, da vi lagde ud fra Limhavn, at her boede Bartholomæus Mikkelsen i 1658, og han var ingen ringe mand. Han var velhavende og besvogret med biskop Svane og Hans Nansen i København, og selv om Ulfeld senere prøvede at sværte ham, er det givet, at han havde særdeles gode forbindelser. Efter at kong Carl Gustav havde fået den skånske hylgning i Malmø, som han forlangte, var århundreders forbindelse med Sjælland afbrudt. Mange adelsmænd var strandet vestensunds og skilt fra deres familier, og mange af dem havde godser på begge sider af vandet, så det var ubehageligt. Hvor indviklet adelsgods kunne være fordelt, kan vi se med salig Jens Klavnsøn Bille, der havde ejet Billesholm og Ljungsgård i Skåne, Hvidkilde på Fyn, Vrejlev og Rønnovsholm i Vendsyssel og vistnok også Gammelkøgegård på Sjælland. Resultatet af den vanskelige situation blev illegal trafik over Sundet, med illegal anløbsplads ved Bartholomæus Mikkelsens Limhavngård syd for Malmø.

Situationen blev akut ved Carl Gustavs fredsbrud og krigens pludselige fornyelse. I Malmø var stemningen for de danske, og Bartholomæus Mikkelsen skrev, at »hver redelig dansk undrer sig storligen over, at der ingen både kommer over fra Dragør for at hente nogen tækkelig kundskab«. Samtidig udkastede han første gang over for Gersdorf i København planen om at overrumple svenskerne og tage magten i Malmø, men Gersdorf var lunken, så det gik foreløbig i stå. Danskerne plan var at rejse en opstand i Bleking for at få trukket svenske tropper væk fra København, men svenskerne var herrer i Sundet, og en overføring af danske tropper var umulig.

I stedet blev Frederik den Tredjes livknægt Ludvig Stats betroet til at organisere snaphanerne i Østskåne. Han var ikke nogen sart natur, men han havde glimrende forbindelser, ikke mindst på de adelige gårde. Bollerupfogeden Peder Nielsøn blev budstikke mellem Stats og Mikkelsen, der holdt forbindelsen med København. Stats fik hem-

melig bestalling som dansk major, og han opererede navnlig med at få kontakt med fogederne, der blev indviet og lovede ham troskab. Overalt sikrede han sig folk, i Ystad købmand Hans Kofod, i Lund Bjørn Jacobsen, i Kristianstad befalingsmanden Kristen Lund. Stats red Østskåne rundt som jæger og klarede sig med koldblodig frækhed gennem de mærkeligste situationer. Skytter og bøssesmede fiskede han som underbefalingsmænd, og de menige ville han skaffe sig fra Gøngeherrederne og Bleking.

Imens arbejdede Mikkelsen for angrebet på Malmø og meddelte København, at een gunstig lejlighed allerede var forspildt, hvor 500 mand kunne have taget slottet uden besvær. I øvrigt arbejdede han på at skaffe folk inden for Malmøs mure. I tolderer Niels Pedersens kælder samledes gruppen, købmand Joakim Brun, Fadder Davidsen, Kjeld Kjeldsen, Herløv Sørensen, og den ensomme mand, der blev udvalgt til aktiv leder, den intelligente og indesluttede Johan Jørgensen. Mand efter mand kom til. Man gik i lag med den ene borgmester og vandt ham. Adelsmanden Ove Thott var endnu ung og energisk og gik med i rækken. Det var ham, der standsede et meget kluntet københavnsk forsøg på at købe den svenske kommandant til forræderi. Dragonkaptajn Mikkelt Skov kom nu over Sundet som spion for at få besked med fæstningsværkerne, og han slap ud og hjem forklædt som bonde. Præsterne i Bunkelod og Fossjø var indviede, og hos den første fik Mikkelt Skov forbindelse med bevægelsen i landsbygden. Resultatet blev en plan om angreb på slottet i Malmø baseret på venner i byen, en stærk dansk landgangsstyrke, og angrebet rettet mod den svage Strandport.

Det er ubegribeligt, at svenskerne intet opdagede. Det halve Malmø siges at have været indviet, og selv om det er meget sagt, var planen kendt i store kredse. Den diskuteredes i hjemmene, på gaderne og i værtshusene, »og når nogen uforvarende kommer ind til dem, får de hastigt kort i hænderne, skønt man siger, at en del af dem ikke er synderligt vante til at håndtere dem.«

I mellemtiden var den hollandske flåde kommet til København, og stillingen var nu en anden i Sundet. Mikkelsen foreslog natten mellem 9. og 10. december. Den svenske besætning på slottet var kun 50

heste og 200 fodfolk, og strandvagterne var inddraget på grund af vinteren. Først den 12. kom der bud, at 5 store skuder var gjort klar i København. Der blev lovet 1500 mand, der hurtigt blev reduceret til 800, men man skulle have en lygte parat om natten og et lagen om dagen, så der var noget at sejle efter. Natten mellem 18. og 19. skulle det gå løs, og spændingen i Malmø var ved at knække sammen, det gjaldt liv og ejendom, om sagen slog fejl. Johan Jørgensen gjorde på sit værelse sine fire bøsser klar og lod sin tjener bære dem i en sæk. Man samledes på Kjeld Kjeldsens loft, og ialt har der knap været hundrede aktive, men de regnede med almindelig deltagelse, når actionen løb af. Gennem et hul i taget holdt en kavalerist udkik for at se, hvornår det var tid. Natten sneglede sig hen time efter time, og intet skete. Det endte med fortvivlelse, og »alle sammen forbandede de de danske, at de så skammeligt havde dem fixeret, og ere i højeste fare for, at dette kan ikke forties.«

Bud og søforklaring kom næste dag, nordgående is i Sundet havde gjort sejladsen umulig, masser af trøst og opmuntring fulgte med samme post, men Mikkelsen var ikke dum.

Nye budskaber indløb. Trondhjem var frit, Bornholm havde slået sig løs, Brandenburgerne havde smidt svensken ud af Sønderborg. Stats breve var nærmest kåde, for Stats sad i København og skrev nu, han skulle føre togtet, måske fordi ingen højere ønskede ansvaret for et foretagende, som man behandlede så valent. Mikkelsen fik brev, at Stats håbede »at stå hos Eder med 1000 slyngler til mig.« Anden gang gik Malmøboerne i stilling. Anden juledags aften var sat for det nye forsøg. Denne gang ventede de sammensvorne ved Mikkelsens gård i Limhavn. Ventede time efter time på de danske skibe, der nu så bestemt var lovet. De ventede natten igennem, til det grå dagslys stjal deres sidste tro. Intet kom. Skipperen havde sat hele undsætningen på grund ved Saltholm.

Mikkelsen blev rasende. Og noget forbløffet. Fra København — ja man stirrer en smule, men fra København kom der besked, at man anså Mikkelsen for upålidelig. Hans rapporter lod meget tilbage at ønske, hans breve var ikke tillidvækkende, etc. etc. Det er forstemmende at måtte referere dette stykke dansk administration. I Malmø

var stemningen fortvivlet. Man svingede imellem at lade planen løbe af stabelen for egen regning og at opgive det hele.

I over tre måneder lykkedes det alligevel at holde alt skjult, men så gik det galt. Forræderen var Bartholomæus Mikkelsens egen svoger, den tyske student Johan Stemann, der indgav en detaljeret beretning til de svenske. Hans grund til forræderiet kendes ikke.

Fængslinger og forhør begyndte, og de forbløffede svenskere så sagen svulme over alle bredder. I første omgang koncentrerede man sig om 47 personer.

Processen endte med en række dødsdomme, men den endelige afgørelse faldt på retterstedet. Bartholomæus Mikkelsen førtes frem på torvet foran rådhuset. Hele Malmø var nærværende. Han spurgte, om der var nåde, men fik svaret nej og strakte roligt hals for bød lens sværd. Johan Jørgensen var nummer to. Bøden kludrede, så han fik en modbydelig og smertefuld død, »hvilket vi her på steden anså med allerstørste vemodelighed«. Joakim Brun gik roligt i døden, men en tilsku er stak af med hans hoved, så det ikke kom på stage ved byporten.

Overraskelsen var, at resten blev frikendt mod svære bøder. En del af dem tog sig over til København, hvor de beløn nedes — det skal dog for en gangs skyld siges — med al rimelighed for deres indsats. Wildfang blev borgmester i Helsingør, Magister Hans blev præst i Slagelse o.s.v. Men Ove Thott måtte af med *Månstørps gavlar*.

Processens mørke punkt er, at mens de sammensvorne sad fængslede, og før undersøgelse og dom var afsluttet, havde Carl Gustav allerede konfiskeret deres ejendom og disponeret over den, og det ser ikke pynteligt ud.

At svenskerne efter den historie blev hysterisk mistænksomme over for Malmø s borgere er rimeligt, men der var ingen grund til det. Een gang til ønskede ingen at stirre forgæves over Sundet efter skib for at blive svigtet og risikere hovedet på Malmø torv.

Hvad sammensværgelsen ville have betydet, og om den i det hele taget ville have fået nogen indflydelse på Skånes skæbne, selv om den var lykkedes, er en helt anden sag. Vi kan dog tjene de mænd, og ikke mindst deres hustruer, i at huske dem for deres nattevagt.

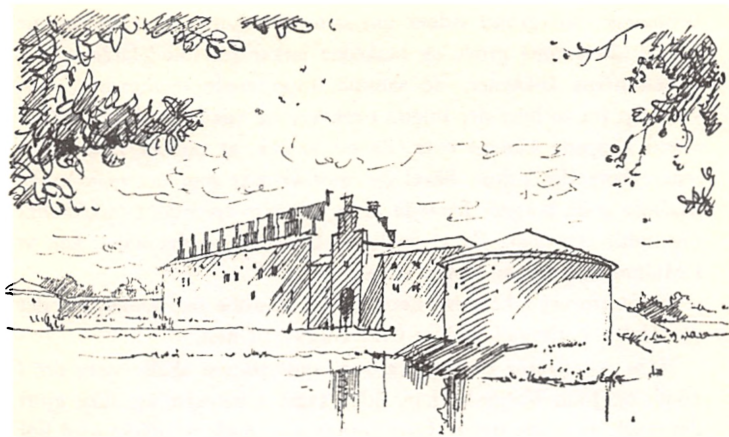
LÆSERE af Troels Lunds daglige liv i Norden har beskæftiget sig med adskillige oplysninger af Malmøhus lens regnskaber, til belysning ikke mindst af det daglige liv på slottet, og de er fornøjelige.

Malmøhus er vistnok grundlagt af Erik af Pommern, der dog fik udrettet en del, inden han pensionerede sig selv som sørøver i Visby. Hvad man kan sige om ham, og der kan siges et og andet, kedelig var han ikke.

Hans byggeri her ses endnu på slottets facade som et murparti, der er sribet af kridtstensbælter, altså hvad vi kender fra talrige sjællandske kirker og kirketårne, og for eksempel fra kirken og byporten i Stege, og det er rimeligt at finde den samme teknik her i det skånske kridtområde. Hovedæren for det senere Malmøhus tilfalder Kristian den Tredje, og også her henvises til Otto Norns bog om de slotte, som Kristian den Tredje tog sig af.

Malmøhus havde en lige så trist alderdom som Kronborg og Nyborg slot, men også i Malmøhus er bedre dage indtruffet. Slottet er restaureret, og det er stort set nænsomt gjort. Man kan diskutere, hvor meget af det forsvundne der bør genskabes, her er så vidt ses ingen ulykker sket. At det tomme rum over porten indtil denne restaurering skulle have indeholdt en dansk stentavle, der blev fjernet, er ikke troligt.

Hvad man uforbeholdent hilser med glæde er den måde, hele anlægget er behandlet på. Voldgravene intakte, voldene sat i stand, kun de tunge, runde batterier er endnu klattet til med lyserødt puds, men man tør formode, at de skal renses, så deres gode røde mure, der nu kun skimtes, får lov at være sig selv. Men problemet var at indrette dette kompleks til museum uden at ødelægge slotsbygningen og uden at skade den ved tilbygninger. Det er lykkedes. Der er bygget inden for voldene, hvor egentlig kun slottets hovedfløj stod tilbage, og man har opført en museumsbygning, så slotsgården igen er lukket. Det har været et spørgsmål om takt og smag, om kultur og om det at være arkitekt. Museet er bygget i røde sten, men i vor tids stil. Her er ikke gjort forlorne forsøg med skydeskår og kruseduller og blyruder for at »stå til« det ægte. Museumsbygningerne er sig selv, vor tids sprog ærligt og klart, det er en god

Malmøhus.

bygning, og man ser med respekt og med glæde det, her er gjort.

Slotsbygningen virker ikke stor. Kommer man fra Nyborg, virker den lille, og man glemmer, at Københavns slot måske, trods sin vrimmel af indviklede rum og gange og trapper, har virket endnu beskednere. Her forstår man noget, man ikke har tænkt over før: hvor meget danehofsloftet i Nyborg må have betydet blandt rigets borge.

Slottet i Malmø er lige så vel bevaret, og det er et vigtigt led i vor viden om dansk slotsbyggeri, en barsk og spartansk stil, rå og tung må den have virket på europæisk baggrund, det høje Nord med hårde sæder mod Frankrigs, Englands og Tysklands borge. De skrammede sale og rum er nødtørfigt og sobert sat i stand, og de gamle kongelige kontrafejer, der blev i Skåne, tager sig ud på de grove pudsvægge.

Går man herfra over i museet, hvad man ikke kan undlade, er det en anden verden. Et museum, som ingen dansk købstad har tilløb til. Det er et museum, som det er en fornøjelse at se. Det er stort, og det er stiligt, og her er mange mange ting at komme igennem, også mange ting, der sender os hilsner fra før 1658. Jordfundene fra Malmø — de er p. t. ovre på slottet — siger os, at Malmøs og Kø-

benhavns undergrund vidner om samme kultur, det er de samme kakler, de samme grove og beskedne lerkar fra middelalderens og renæssancens køkkener, de samme importerede dagligvarer, som venteligt fra to byer der fulgtes i erhverv og vilkår, til Carl Gustavs sværd klippede trådene over. Så ser vi nok, at museet viser os en senere borgerlig kultur. Såvel det gustavianske som det oscarianske Malmøs gode borgere hentede deres saloners inventar i Stockholm. Og indtil vi engang får et zoologisk museum i København, kan vi i Malmø se, hvordan sådan eet ser ud.

På Stortorvet i Malmø, hvor Jørgen Krabbe led døden, gid det var Helgo Zettervall, holder Carl Gustav til hest.

Hans rytterstatue er pompøs, som rytterstatuer skulle være det i 1896, og John Börjesson har, tiden taget i betragtning, ikke gjort det ringe. Det dér, det er Carl Gustav som også vi, måske med lidt munter malice, ser ham. Hårdt pumpet og blodskudt, for højt blodtryk. Herregud, det nederlag det unge menneske led, da han vendte hjem fra Tyskland til sin ungdomselskede Christina, Gustaf Adolfs datter, og fætter og kusine stirrede lige forbløffede på hinanden. Af den lille uregerlige pige var blevet en belæst, intelligent og humanistisk dybt interesseret dame, og af den sværmeriske yngling var gjort en førladen landsknægt, med mave, blod i støvlerne og svenska folkets underbara öden i hele hovedet. Hun løftede hænderne, vorherre bevares, og han krøb forgæves stuen rundt på knæ. Sligt går indad, og da man ikke kan flække hovedet på sin elskede, kan man gøre det på polakker og danskere. Han brugte resten af sit liv til at bevidne sin ustyrlige manddom.

Att härar utan skepp
igenom hafvet föra
dett kunde Moses blott
och vor Carl Gustaf göra!

Al respekt. Hans overgang over isen beundrer vi, med rimeligt forbehold. Hans knægtes opførsel beundrer vi knap så meget. Hans egne dispositioner heller ikke i detaljen.

Hans fredsbrud konstaterer vi, og vi smiler venligt, når det bort-

forklares. For denne bortforklaring glemmer, at Carl Gustav meget naturligt var — Carl Gustav. Hans fredsbrud er forståeligt og en ikke tåbelig disposition. Militært, politisk og — landsknægtmæssigt set.

Vi er ikke vrede på den lille tykke herre, der sidder dér oppe og skræver over sin hest, *wo sollen wir soldaten tanzen?*

Dybere beklager vi, at han ikke havde den helt fortræffelige disciplin i sin hær, og endnu dybere, at han heller ikke havde krammet på sin kone.

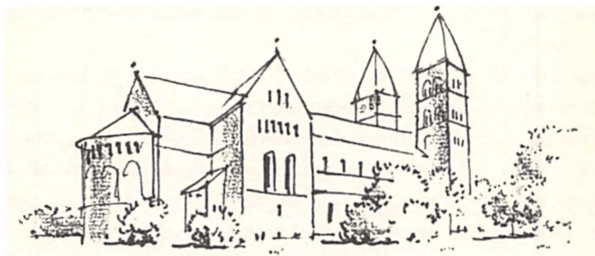
Mens han lå i Brønshøj og skød med Kronborgs kanoner ind over København, residerede hun i Nordsjælland med lidt mærkelige turistmanerer. Hun boede fortrinsvis på Frederiksborg, men besøgte Kronborg, Roskilde og andre interessante steder. Overalt, hvor hun kom, pegede hun op og ned og lod fjerne, hvad der passede hende. Malerier og tæpper, sølvtøj, møbler og springvand.

Fra Roskilde domkirkes højkor fjernede hun salig dronning Margrethes kjole, samt en vadmelspane og den slibesten, som kong Albrecht sendte hende. De tre ting er endnu i dag i Uppsala. Fra Frederiksborg og fra Kronborg stjal hun de kostbare fontæner. Måske har det glædet Hillerøds borgere, at de ikke mere en gang om måneden skulle møde for at vaske van Vriess' berømte springvandsfigurer med eddike. I dag står skulpturerne i Drottningholm slotspark, og vi nøjes med afstøbninger.

I Stockholm nationalmuseum standser vi ved Friedrich den Andens vævede bordhimmel, der hørte til Hans Kniepers store gobelinserie af de danske konger. Den bordhimmel er det kostbareste vævearbejde, der er udført i Norden. Derimod var det vist nok Carl Gustav selv, der huggede de mange bøger, hvor iblandt en del islandske håndskrifter, som Island mærkeligt nok ikke har snakket om i Stockholm. Men her ud over gik utalte malerier og inventarstykker over Sundet. Vi respekterer ikke denne dame, og vi beklager, at hun tog herved for i ly af sin lille ugemytlige, men viljefaste gemal at afsløre sig som en parvenu. Tabet af Skåne, Halland og Bleking har vi for længst erkendt, og det er ikke mere noget hverken nationalt, folkeligt eller politisk problem Danmark og Sve-

rige imellem. Men med hensyn til tyvekosterne, — nå ja, de fjernede malerier kan vi idag beundre trindt omkring, Skokloster, Vidskövle, Maltesholm, Kesäter, Drottningholm, Östra Ryd kirke og så fremdeles.

Den lille herre på den store hest og med fredsduer på hatten var os et dyrt bekendtskab. Men han var dog et ansigt. Hans kone? Tier vi om.

Domkirken i Lund.

LUND. Skånes hellige hjerte.

Romantikerne opfattede det umiddelbart som »offerlund«, og det skal man måske være forsigtig med, men mange skånske stednavne lugter karsk af ram hedenskab, fra byer og steder, der er viet Tor og Balder til herredsnavnene Onsó, Luggude og Harjager.

Det skånske stednavnestof har vi strejft undervejs. Det er en lang afhandling for sig, men lyt til det langs de skånske veje. Det er dansk, og deri er intet mirakel. Måske har de skånske navne mest tilknytning til Sjælland, men de er eet med hele det danske navnestof, og det er ikke mange navne fra de skånske lande, man ikke finder gentaget eet eller mange steder vestensunds. Alligevel har navnene et særpræg af to grunde: for det første er de skånske lande ikke Sjælland, og for det andet satte i det øvrige Danmark cancellisternes og navnlig generalstabens og Geodætisk Instituts ensrettende voldtægt af det danske navnestof først ind, da de skånske lande var uden for rækkevidde. Det blev af svenske myndigheder i nogen grad forsvensket og oversat til svensk, men i overvældende

grad fik navnene deres form af Skånelandenes egne dialekter, og derfor er det østensundske navnestof i dag i mange henseender klarere og mere ægte end andre steder inden for gammel-dansk navneområde.

Endnu, som i middelalderen, behersker Lund sletten med sine to solide tårne. De er i klart vejr synlige fra København. Det var ikke fra første færd givet, at Lund skulle være Skånes hovedstad, for den blev hårdt trængt af Dalby. Kirken dér er stærkt medtaget, og kun omtrent halvdelen står tilbage, men Dalby kirkes torso er til gengæld et af de vigtige værker i dansk romansk arkitektur, og selv sølet over med risvælling er den bedre bevaret end domkirken i Lund.

Men det siger noget om Lunds placering i dansk historie, at man efter registret i »Danmarks Riges Historie« skal slå op 84 forskellige steder for at læse, hvad der er sket af interesse i Lund. »Schultzs Danmarkshistorie« har barberet den ældre historie radikalt, men kan kun reducere tallet til 78, og gamle Niels Bagges historie, der er et bind mindre, men som til gengæld er det sidste værk, der *fortæller* vor historie, skal granskes 81 steder, hvis man vil have det hele med.

Sjælland havde allerede inden 1658 listet rigets centrum til sig, men i Skåne og netop i Lund er vægtige kapitler af Danmarks historie skrevet. Derimod overser man ofte, at placeringen af ærkebispedømmet i Skåne er een af de faktorer, der hjalp os af med landsdelene. Det var taktisk en fejl af den danske krone at bruge Sønderjylland og Halland, to grænseprovinser, som len til mere eller mindre vellykkede arvinger, og fejlen kostede os begge provinser. Det var lige så forkeret, at ærkebispedømmet blev rejst i en grænseprovins. Havde Odense eller Roskilde været ærkesæde, var måske ingen ulykke sket. Nu blev de skånske lande bispens område, hvor kronens indflydelse var ringere. Landet styredes af bispem, befolkningen sorterede under bispem og blev løst fra det øvrige land. Denne isolation, som de hundrede år fra reformationen til afståelsen ikke var nok til at udlette, blev et vægtigt led i den kæde af danske fejl, der spillede de skånske lande over på svenske hænder.

Lund var staden, hvor Eskild og Anders Sunesøn residerede, Jens

Grand og Jacob Erlandsøn, byen hvor man stegte konger på Laurentii gloende rist.

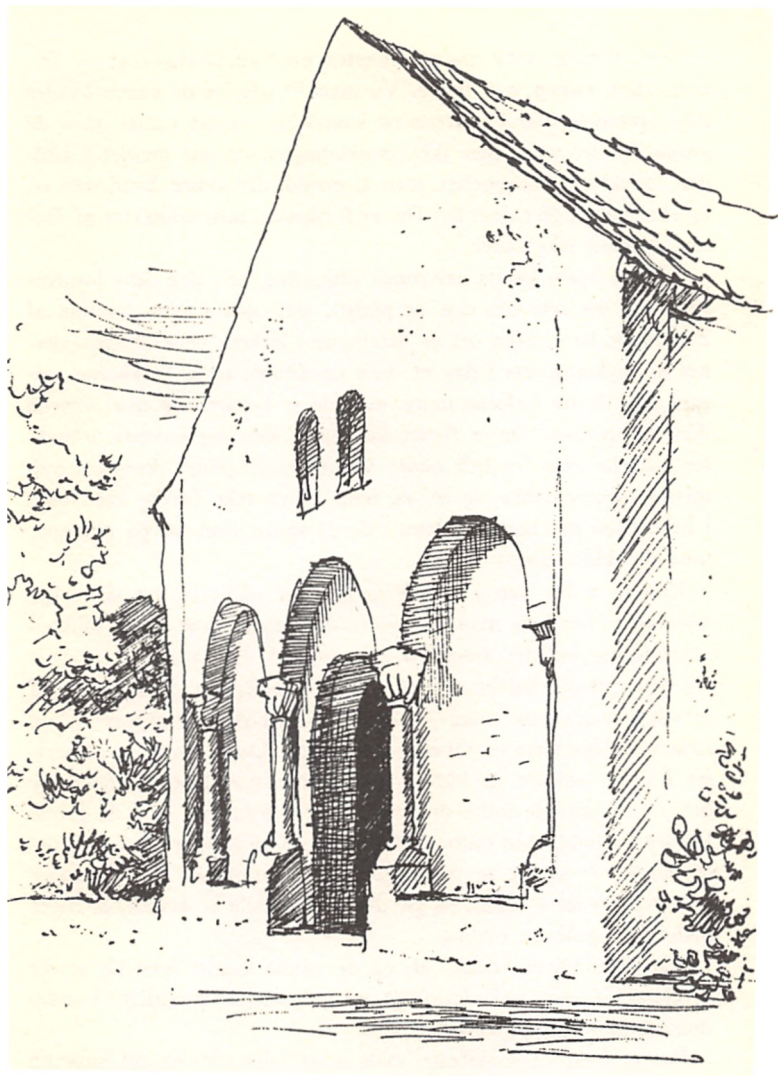
I dag en by med officielle huse og embedsmænd, stadig centrum for de skånske lande, men mere dæmpet. De økonomiske fremstøder ikke herfra. Men i Lund ligger universitetet, og det er Carl den Elvtes værk. Han forstod, eller man fik ham til at fatte, at de unge dygtige skåninge ikke kunne rejse til København for at studere, hvis landet skulle vindes nationalt for Sverige. Rejsen til Uppsala var dyr, og opholdet så langt fra hjemmet var så kostbart, at skåningene i det havde en undskyldning for at lade sønnerne rejse den gamle og vante vej over Sundet til Københavns universitet. Derfor fik Skånelandene deres egen lærestol, der har holdt sig ved magt til i dag. Køn er den ikke, arkitektonisk set, men deri ligner den sin københavnske rival og broder. Morsomt nok har de begge holdt stillingen som gamle latinskoler, placeret nord for deres domkirker.

Middelalderhuse er der rester af flere steder i byen, og en enkelt klosterkirke er bevaret, men hårdt behandlet. Museet, der kaldes »Kulturen«, er meget omfattende, og vil man vide noget om skånsk kultur, må man dvæle adskillige timer her.

Men billedet bør stjæles af domkirken. Det største, og måske oprindelig det bedste, i alt fald det rigeste romanske bygværk fra dansk middelalder. Og så skulle det uundgåelige ske: Helgo Zettervall var her.

Vi, der rev Viborg domkirke ned til grunden og byggede den modelkarton, der overtog den gamle kirkes navn, taler lavmælt her. Det er blot mere tragisk, at det begge steder skulle gå galt.

Lundedomens restaurering var »radikal«, deri har håndbøgerne ret. Tårnene, der i dag karakteriserer kirken, er ny fra grunden til fløjknasten, og de er tegnebord og ikke arkitektur. Derimod er deres proportioner sagtens nogenlunde rigtige, og det er den afgørende forskel fra Viborg, hvor tårnenes forhold til kirken er latterligt, fordi arkitekten ville have dem til at lege Zettervalls tårne i Lund, i stedet for at finde frem til, hvordan de på deres påfaldende små baser kan have været komponeret, så de i forhold til kirken var til at holde ud at se på, for det var de jo nok oprindelig.

Dalby kirke.

Lundedomens ydre mure er næsten over alt »fornye«^{de}, og dermed afgik kirken ved døden. Vil man hævde, at de gamle kvadre ikke oprindelig var forvitrede og kantstødte, er det rigtigt, men de gamle kvadre var heller ikke maskinhugne, de var mejslet i hånden, smukt og omhyggeligt, men af mænd, der vidste, hvad sten er, og som kunne give dem liv. Det er forskellen, som arkitekter af Zettervall-typen ikke fatter.

Kirkens apsis, korets halvrunde afslutning, er i dag dens fornemste parti, for selv om den er pudset, slap den næsten levende af Zettervalls favn. Men det er detaljerne i kirkens ydre, sideportalerens udsmykning, der i dag er dens værdifulde træk. Stykkerne ømmer sig i de ny forlorne mure, men de er bevaret, og man vovede ikke at »pudse«. De er flyttet lidt rundt som det passede arkitekten, enkelte dele fra helt andre bygninger er puttet skønsomt ind, men stykkerne lader sig se, og man bliver ikke færdig med dem i hast. Man må betragte dem, i de ny mure, som sat på museum, men de sidder dog.

Kirkens indre slap i mange henseender nådigere, og så er her halvmørkt. For hvis man vil opleve den scene, hvor dansk middelalderhistorie spillede dramatisk og rigt, må man prøve at se bort fra kirkegulvets halvblanke toiletfliser, vinduernes glasmalerier af tarvelig kvalitet og smag — enkelte i østkirken fraregnet — og kirkehvalvenes tørre og tåbelige dekoration. Dertil kommer, at bortset fra, at enkelte af kirkens mure, som tværskibets sydgavl, er helt ny, så står de indre mure og piller ganske vist med de gamle kvadre i behold, men murene er spartlet ud og »gået efter«, så fladevirkningen er sippet og pynteligt slikt. Skrammer, slid og sekler er borte, alt ægte skjult, og på den glatte flade er kvadrenes fuger malet med gråbrun maling.

Når dette bliver kradset af, og de gamle kvadre igen får styrke og klang, vil noget u håndgribeligt, men afgørende væsentligt i Lundedomens indre være genfødt.

Det er først i tværskibene, man svagt føler sten og tid omkring sig, fordi sidealter-nichernes rige indramning af stenhuggeri giver en ægte klang i rummet, og disse niche-portaler er i deres barbari-

ske rigdom helt hedenske, endnu rigere, når tanken går til de spartanske tilløb i Ribe, men dette er tempel. Den ene af portalerne skal oprindeligt have været kirkens vestdør, før tårnenes tid. Man stryger hastigt af tanken den vestportal, kirken har i dag, uægte, misforstået, afslørende for den ferme modearkitekt.

Hvad vi i Lundedomen ser af stenhuggeri i rig og stilsikker, delikat teknik, er ikke, hvad man i dag opfatter som dansk romansk middelalder, men det er os, der tager fejl. De fleste af os har meget vage begreber om den danske romanske skulptur, for den skal ses ude omkring i landet, der er intet gjort for at publicere den for godtfolk, og på Nationalmuseet er den praktisk taget ikke repræsenteret. Vi må her i Lund forstå, at den danske romanske skulptur er to ting: det hjemlige arbejde i de mange sognekirker, og så det importerede internationale i de rige kapitelkatedraler, og hvor man ellers havde penge. Det lundske stenhuggeri er ikke dansk i snæver forstand, det er importvare, som Uppsala-domen er fransk og Trondheim-kirken er fransk-engelsk. Man var den gang international, når pengene var til stede. Det var de, hvor bisper byggede. I Lund er tonen tysk, byzantinsk og lombardisk og måske meget mere, for Europa var den gang internationalt i en grad, der kan få os til at rødme. Stilarter blandes og befrugtes og spredes fra arbejdsplads til arbejdsplads med evigt vandrende stenmestre og arbejdere. Deraf friheden i detaljen, rigdommen i helheden, værkeres liv. Man har i Lund kunnet bestemme et antal stenmestre, der byggede og udbedrede gennem århundreder, men det tager tid at gennemgå, hvad huset formår. Man må søge faglitteraturen.

Kirkens indre rum præges i dag af den brede trappe fra skibet til den gamle højkirke i kor og tværskib, men trappen er helt ny. Den øvre kirke var lukket for lægfolk, der havde det egentlige kirkeskib og et lægmandsalter ved spærremuren at trøste sig med. Østpartiet var reserveret domkapitlet. Endnu eksisterer hovedparten af korstolene, men stuvet sammen, galt placeret, og skjult i evigt mørke. De hører til kirkens rigeste skatte, og hvis man er for dum til at fatte, hvad en udspændt snor betyder, kan man fordybe sig i stole-ryggenes, plankernes, skamlers og pultes og armlæns frodige snit-

værk, rigere og dygtigere end på korstolene i Roskilde og Ringsted, men af samme karakter.

Her oppe i kirkens allerhelligste stod og står højalteret, hvor kirkens store messer celebreredes. Men samtidig var koret mødesal for domkapitlet og lejlighedsvis i hele rigets anliggender. De store kirkers højkor var datidens mødesale. Vi hører gang på gang om rigsmøder i de kirkelige kor, og det er et mødelokale af den art, der lever videre i indretningen af det engelske underhus. I Roskilde er rester af arrangementet bevaret, men forstyrret af alterets fejlplacering. I Lund er inventaret proppet af vejen, så kun det tomme rum er igen fra den bevægede dag, da Eskild nedlagde sin krumstav og sin ærkebiskoppelige værdighed på højalteret i februar 1177.

Her i dette rum begyndte det med, at Valdemar og Absalon kom til Lund og prins Knud blev gift. Men så tog Eskild kongen af sides og nedlagde sit høje embede. Som pavelig legat havde han ret til at udpege sin efterfølger, og kongen blev en smule nervøs, men på mødet i koret udpegede den ærværdige gamling til alles fryd kongens hjertensven Absalon, bisp af Roskilde, der overrumplet og beskedent nægtede at modtage det høje embede. Kannikerne stormede til for at trække ham hen i ærkesædet, men den Guds mand og vundernes skræk strittede så drabeligt imod, at kannikerne gik på halen, og kirken genlød af bulder. Kongen bad ham føje sig, men hans ydmyghed var ubøjelig, han skød sin sag ind under paven. Først da der kom befaling fra den hellige fader i Rom, adlød Absalon ærbødigt.

Sådan lyder Saxes smukke fremstilling, der formodentlig er diktet af Absalon.

Sandheden er vist lidt anderledes: forholdet mellem Valdemar og den begavede og myndige Eskild var så nær krig, som fredelig tilstand kan være. Eskild og hele hans slægt var modstandere af det ny styre og af Hvidernes succes ved at holde sig nær til den nytømrede trone. Nu var Eskild gammel, og han så spillet tabt. Han nedlagde sit embede, sagtens efter kraftig henstilling fra kongen, der formodentlig ikke er kommet til Lund uden militær eskorte. Som sidste modtræk prøvede Eskild at indsætte sin frænde Asser

som efterfølger, men enten har kongen tvunget ham til at tage udnævnelsen tilbage, eller han har i sidste øjeblik selv fundet det nytteløst at fremsætte den. Problemet er, hvad der så egentlig skete her i kirkens højkor ved det afgørende møde. Det ser nemlig ud til, at Absalons vægning ved at tage imod udnævnelsen også er kommet bag på kongen. For naturligvis var hans valg aftalt dem imellem. Absalon har støttet sig til kongen så langt frem, men i det psykologiske øjeblik springer han fra og spiller selv sine kort med blind makker. Hans plan er klar og tindrende fræk: han drømmer ikke om at gå glip af ærkesædet i Lund, men han vil derudover kræve det uhørte at få lov til at beholde sin bispestol i Roskilde. Hvis det spil lykkes, sidder han som hersker over Sjælland, Låland, Falster, Møen, alt med omliggende øer, Bornholm, Skåne, Halland, Bleking og med krav på primatet over kirkerne i Sverige og Norge. Det er en stor kamel, han sætter kongen til at sluge. Kan kongen få ham overtalt til blot symbolsk at dyppe bagen i ærkesædet, så har han modtaget valget, og så kan man altid se på det med bispesædet i Roskilde. Derfor sætter Absalon sig til modværge af alle kræfter. Truslen er, at får han ikke sin vilje, kan kongen få Eskilds frænde Asser at trækkes med i Lund. Og samtidig er naturligvis de stærke Hvider ikke mere tronens venner. Absalon véd, at det spil vover kongen ikke. Han handler hurtigt og klart. Han sender sin svorne ven, den kloge abbed Vilhelm af Æbelholt, direkte til Rom, hvor abbeden behændigt klarer Absalons sag toldfrit igennem. Han vender hjem med udnævnelsen til ærkebisp og den uhørte tilladelse til, at ærkebispen beholder Roskilde bispestol. Absalons første embedshandling i Lund er at smide Asser på porten, han må forsvinde sydpå i det tyske som landflygtig. Så tager man fat på den skånske jord. Og på de skånske bønder. Det dunkle kapitel, der hviler på, at Absalon og hans venner i det sydlige udland har lært ridderes syn på menigmand. Men hele dette spændte afsnit af Skånes og Danmarks historie har sit dramatiske højdepunkt i den fortættede scene her i Lundekirkens højkor.

Derimod tager vi forsigtigere på legenden om, at Svend Grade skulle have fanget Eskild og hængt ham op under korhvalvet i en

kurv. Historien er ung og muligvis løgn. I både den og i Absalons meriter er de smukke korstole uskyldige. De er først snedkret over hundrede år senere. Skovgårds gode apsismosaik er jo helt ny.

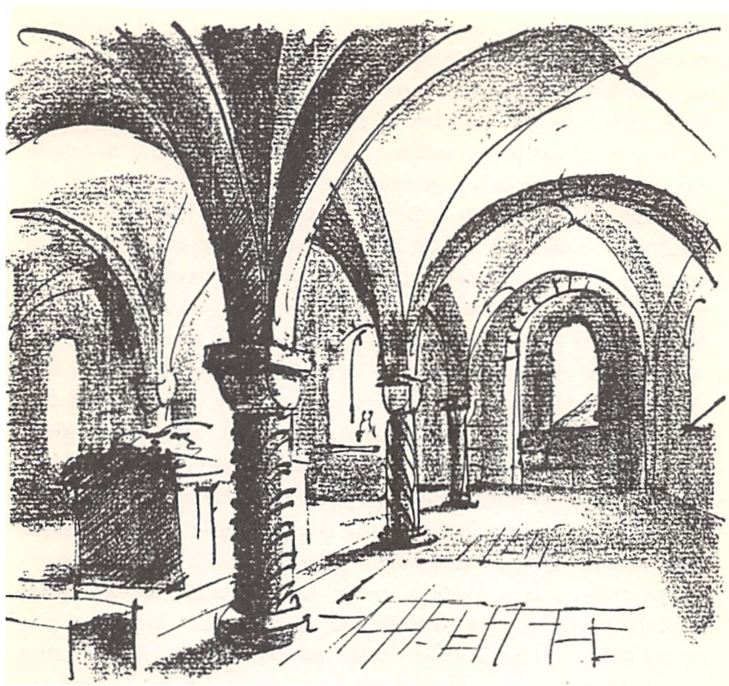
Tidligt om morgenen 9. april 1294 kom Erik Menveds bror Kristoffer til Lund og fængslede ærkebisp Jens Grand og førte ham ud af byen til Sankt Libers høj, hvor bispen måtte vente, mens Kristoffer selv drog ind til kirken igen og her i højkoret personligt fængslede domprovst Jacob Lange, der lå og læste morgenbønnen. Den morgen satte spor i rigens annaler.

Jacob Erlandsøn blev ikke fanget her, men på sin gård uden for byen. Begge fængslinger var politisk rigtige, men tiden var ikke moden til høst.

Sidder man i højkorets dunkelhed, glider et mysteriespil af skikkelser op imod alterets guld, der gløder i kirkens skumring: juledag 1202 krones Valdemar Sejr af ærkebisp Anders Sunesøn. Valdemarstiden går mod sin kulmination. Tredive år efter er den aldrende konge til stede pinsedag 1232, mens ærkebisp Uffe kroner hans søn Erik. Valdemars ældste søn døde ved vådeskuddet på Rønæs, og hans unge hustru var død i barnsnød. Den Erik, der nu fik Danmarks krone, var 16 år. Allerede atten år efter måtte den samme ærkebisp Uffe sætte kronen på hans afløseres hoved. Kong Abel og hans dronning Metchilde stod for alteret, selv om alverden mistænkte ham for at have ladet broderen Erik myrde. To år efter blev kronen rakt videre til Valdemar Sejrs tredje søn, men ti dage før var ærkebisp Uffe selv død, så Eskild af Slesvig satte som kirkens ældste bisp kronen om tindingen på den kong Kristoffer, der skulle finde døden i kirkens altervin hos abbed Arnfast i Ribe. Skæbne efter skæbne, mennesker og riger. Fra denne kirke førtes i århundreder kampen om magten i Danmark. Her i Lund ligger adskillige nøgler til forståelsen af den danske middelalders saga.

Sælsomst og stærkest virker kirkens krypt. Den er langt større end krypten i Viborg. Krypten i Odense er hovedsagelig lavet ved restaureringen.

Sagen med jætten Finn er hurtigt overset, men det er kryptens rum, der virker så stærkt. For det første, fordi det er ægte og næ-

Krypten, Lunds domkirke.

sten urørt. Men også fordi vi ikke i det nuværende Danmark ejer noget rum fra vor tidlige middelalder så helt bevaret, så fornemt velstøbt, og med en så rungende styrke. Kryptens plan er næsten den samme som krypten i Speier, men der er alligevel normannisk klang i rummets tunge bueslag og i søjlernes lille hilsen fra de store brødre i Durham.

Dette rum er rejsen til Skåne værd. Vinduernes triste ruder er den synligste tragedie.

I kryptens kor står ærkebisp Birger Gunnarsøns gravmonument og er enestående i dansk kunsthistorie. Sarkofagen er, hvad man kalder en »tumbagrav«, en stor stensarkofag med en hvilende figur

ovenpå, her hugget i eet med låget. Af den slags har vi aldrig ejet noget, der kunne måle sig med de geledder, som tyske, franske og engelske katedraler møder med. Vi har i Sorø Kristoffer den Andens, eller rettere vi har den ikke. Kun stumper af udsmykningen er bevaret og sat på en forlorn ny sarkofag af forkerte dimensioner. Valdemar Atterdags stenkiste er næsten bevaret, men al udsmykning og sarkofagens hvilende figur er borte. Hans søn junker Kristoffers tumbagrav i Roskilde er svindel. Alabastfiguren lå i en trækasse på kirkens galleri, graven var vist nok aldrig blevet gjort færdig. Nu hviler udsmykningen på en forlorn sarkofag et helt tilfældigt sted i kirken. Margrethes monument har stenkisten hel, hovedparten af dronningeskikkelsen også, kun fødder, konsol og baldakin, samt alle kistens sideudsmykninger er ny. Men i Lund står Birger Gunnarsøns sarkofag praktisk taget urørt. Den er ikke alene et supplement til vor viden om danske middelalder-gravkister af den art, den er den eneste hæderligt bevarede og førende i rækken.

Een kiste til er sat her, smuk og ikke helt billig, men fra senere tid. Hæderen er givet den døde med rette. Ingen har lettet svenskerne erobringen af Skåne så meget som den sidste danske biskop i Lund, Peder Vinstrup. Svenske har ment, at hans fornemme placering måske kunne krænke danske følelser. Næppe. Spørg tusind danske hvem han var, de aner det ikke. Måske den eneste form for eftermæle, overløberen trods alt ikke havde ventet.

I øvrigt dominerer ærkebispegravene ikke kirken. En bispegrav finder man i tværskibets nordgavl. Her hviler Anders Sunesøn. Graven blev åbnet 1833, og man fandt hans skelet, rester af bispekåben, hans bispehue og krumstav, en kniv og andre småting. Som vi allerede har nævnt, gav undersøgelsen ikke videnskabeligt brugbar besked om hans sygdom.

En stenmester fra ret sen tid møder vi i kirkens krypt: Adam van Düren. Han er samtidig med kong Hans og Christiern den Anden, omtrent samtidig med de to andre mestre, der sætter deres store segl på den danske middelalders og katolicismes slutning, Claus Berg i Odense og Hans Brüggemann i Husum, derimod er han ældre end Bernt Notke. Alligevel er det ham, han ligner i at arbejde

både i Danmark og Sverige, måske som en følge af unionen, selv om den ikke var rosenrød. Bernt Notke leverede arbejder i Danmark til for eksempel Aarhus og Halland, og så præsterede han et af sine hovedværker i Stockholm, hvor han skar Sankt Jørgen-gruppen til minde om den svenske sejr over danskerne på Brunkebjerg. Også Adam van Düren arbejdede både dér og her, men hans hovedarbejde falder i Danmark, både privat, som vi kan se det på Glimmingehus, og officielt for kongen, hvad vi ser af den endnu bevarede bislagsten fra København slot med kong Hans' portræt, og endelig for ærkebispens her i Lund. En firkantet stenkarm om kryptens gamle helligbrønd har relieffer, groft skårne og friske, en uforfinet verdslig kunst. Et af reliefferne forestiller en konge, næsten karikaturagtigt saftig i trækkene, og hvis det ikke skal forestille kong Hans, er ligheden dog påfaldende. En grov spøg af den art ville ikke genere van Düren, for hans burlleske og noget beske lune er respektløst, aldrig så plumpt, som samtidige tyske præstationer, men heller ikke så kaloriefattigt som det, eftertiden kalder kirkelig kunst. Hans mejsel spores mange steder i kirken, ofte med indskrifter, der kun kan være hans eget påhit, en mesterens personlige snakken med, der varsler renæssancen, og derfor kan man de mærkeligste steder i kirken læse ordsprog og udbrud af en noget naiv, men uimponeret bitterhed, der måske er ægte, måske kun facon, man gør klogt i ikke at overfortolke sagen. Kun eet sted standser man og fornemmer, at her spøges ikke. Indskriften mejsledes udvendig på soklen, og den fortæller, at mens mester van Düren arbejdede på Lundedomen, og

Da man skrev år 1525 fredag efter Sankt Marcus' dag, skete ved Lund en stor jammer, der blev over 1500 skudt til døde og slagne, det monne de skånke enker vel klage over.

29. april 1525 — samme år som slaget ved Pavia — stod uden for Lund et afgørende slag om Christiern den Andens skæbne. Søren Norby gik i marken for sin konge, og han havde i starten held med sig. Men så spredte han sine styrker for meget, een part blev i Åhus, selv gik han med en anden part til Landskrone, mens resten lejrede ved Lund. Her kom Friedrich den Førstes holstenske gene-

ral Johann Rantzau over dem sammen med Tyge Krabbes rytteri. Søren Norbys skånske bønder kæmpede som djævle, men på gammel nordisk vis med en vognborg som centrum. Den blev sprængt af rytteriet, og bønderne blev hugget ned bagfra i flugten. Så rykkede Johann Rantzau og Tyge Krabbe ind i Lund og fortsatte blodbadet. Jagten gik overalt, og til hest trængte tyskerne ind i domkirken, hvor omkring tres borgere blev slået ved selve højalteret. En fantastisk scene, både for syn og høreelse.

Endnu en gang svang holstenerne sværdet over de skånske bønder, så blev Rantzau-knægtenes tøjlesløse blodorgier standset af den skånske adel. Bønderne måtte selv dræbe deres førere. Hvis nogen kneb ud, »hans hus skulle de tilnagle og opbrænde med hustru, hus, hjem og børn«. Søren Norbys eventyrlige saga gik videre over Sølvesborg og gennem Europa og endtes af en kugle under Firenzes belejring. Dér nede i en klosterkirke hviler den ukueligt trofaste. Men Rantzaus skånske bondekrig er den blodigste bondefejde i Danmarks historie. Her lærte de danske bønder, hvad Oldenburgerne og deres tyske venner mente om bønder. Det var den tyske feudalisme, der endeligt skyllede ind over grænserne, for ikke at skylle endeligt ud igen før 1849, det var jyske, sjællandske og skånske lov og Danmarks magna charta, håndfæstningen af 1282, der blev nedsolet i blod. De danske bønders og de danske fri mænds dødssaga. Her ved Lund. Det monne de skånske enker vel klage over. For det var den jyske adel, der atter kaldte holstenere og Oldenburgerne gæstfrit ind over grænsen. For studehandelens skyld.

Laurbærkroning af danske digterkonger, såvel som emnet kunsture, forbigås i absolut tavshed.

Men Lunds domkirke var og er, trods Helgo Zettervall, Skånes og den danske middelalders hellige hjerte. For det var virkelighed og mennesker en gang, ikke bare noget, der står at læse i bøger.

GAR man nordpå ad vejen fra Lund, kommer man en lille kilometer uden for den egentlige by til Sliparebacken. Engang hed den Sankt Liborii eller Sankt Libers høj.

En lille bakkeknold øverst på den brede banke, omtrent på størrelse med en gravhøj, hvad den måske er, men flad for oven som tomme gravhøje og tinghøje. I øvrigt gør den indtryk af at være »gjort i stand« fornylig, så man skal ikke diskutere dens form. På den blev de danske konger kåret af Skånes bønder. Som den i dag ligger i en pæn lille park, nægter den plat at tage mæle, men her skal Skånes landsting have været. Konge efter konge, fra rigets grundlæggelse til landets afståelse, har stået på denne lille banke og set ud over tingfolkene. Konge efter konge, fulde af planer og håb, og så pludselig en pige på 22 år med en lille dreng ved hånden, Margrethe Valdemarsdatter. Unionen. Og siden tysktalende mænd sydfra, men selv de mest hovne, herop måtte de for at kunne kaldes konger af Danmark. Her skete det. Nu er intet at se. Historie er den sælsomste form for ugribelig virkelighed, og vi er ikke klogere end de buskmænd i Sydafrika, der slutter deres dødshymne med det stille: hvor er de døde? Vinden, der farer forbi, véd det måske — —.

Tæt ved tinghøjen står et monument. Stort og meget mælende, i denkmal-stil, krigssymbolik og kirkelige insignier i tankevækkende sammensmeltning. En granitobelisk i stor gestalt, kanoner i mange modeller, men ikke een, der har noget med sagen at gøre. Otte af dem er stemplet 1741-89, de fire højt til vejrs bærer Carl den Elvtes navn, men er alle stemplet 1693-95, altså efter begivenheden. Hvad skal alt dette? Jo, forsonede efterkommere rejste mindet. Om de havde gjort det mere diskret, havde det virket mere overbevisende. Eller om de havde bygget et tårn, så man kunne overse terrænet, for det kan man nu kun uden for snaphanesæsonen, altså når træer og buske står bladløse. Men så tegner sagen sig også klart. Her stod slaget ved Lund 1776.

Den danske hær lå lejret omtrent ved Skalshøj. Svenskelejren var nord for Kævlings å. Hærene havde længe ligget stille, og situationen var gunstig for danskerne. Vor hær var omkring 11.000 mand og vel forsynet, mens Carl den Elvtes var skrumpet til 8500, og dens forhold elendige. Danskerne spærrede for hele Sydsåne, hvor svenkehæren kunne have provianteret, og i lejren manglede både tøj og

mad. November måned var eet striglende regnvejr, så markerne sejlede i vand, og veje og lavninger var bundløst mudder.

Omkring 1. december satte en svag frost ind og bandt jorden en smule. Carl den Elvte overvejede, om han skulle angribe eller trække nordpå. Han valgte at sætte alt på eet kort. Det skulle ske om morgenen den 4. december.

Aftenen før var der udbetalt løn i den danske lejr, og humøret var højt. Klokken 4 om morgenen, i ravende mørke, gik hele den svenske hær over åen, og en indledende fejl ramte de danske hårdt: forposterne svigtede, så svenskerne kom uskadet over åen, uden at den danske lejr blev alarmeret. Carl den Elvtes plan var at overrumple den danske lejr, men den danske hær var forbavsende hurtigt kampklar, og svenskerne jog i stedet østen om lejren og sydpå for at besætte Allehelgens-bakken, herfra set den store bakke øst for vejene, bag Galgebakken og Møllebakken. Den danske hær fik front mod syd og måtte hindre den svenske bevægelse, og den danske venstre fløj under Arensdorf red sydpå om kap med svenskerne. Kong Kristian den Femte var selv med i det løb. Svenskerne fik ikke besat banken, men den danske hær var blevet trukket for langt ud og kom i uorden, mens den svenske fik tid til at samle sig i vinklen mellem vejene og front mod nord. Slaget begyndte tæt her ved Sankt Libers høj, på området omkring Møllebakken og Galgebakken, og i to timer stod slaget uden afgørelse. Så gik svenskerne frem. I panik sprængte de danske ryttere nordpå, og Carl den Elvte ledede selv forfølgelsen, der kastede de danske flygtende ryttere helt nord over åen. Selve kampen mellem hovedhærene trak imens nordvest over til Vallekærre, og så havde de danske styrker overtaget og pressede svenskerne tilbage. Her fra Libers høj satte det danske artilleri ind og hamrede i de vigende svenske rækker, så de sprængtes, og vejene sydpå mod Malmø var pakket med svenske flygtende soldater. Mellem dem Ludvig den Fjortendes udsending hos svenskekongen, og han styrtede til det svensk besatte Malmø og fortalte, at alt var tabt.

Men to ting skete. Kristian den Femte forlod slagmarken. Der er givet forskellige forklaringer, men det er sandsynligt, at den over-

flod af ubegavede rådgivere, han med sjældnen energi altid omgav sig med, rådede ham til at skåne sin dyrebare person, og han stak Ibrahim Paschas sværd i skeden — han havde fået det af Kort Adeler — og trak sig ud af slaget. Han nedlagde kommandoen og gav den til Frederik Arensdorf, der var uduelig og ikke må forveksles med Karl Arensdorf, der førte det første rytterangreb og var blevet dødeligt såret. Den nye overgeneral lovede kongen, at resten af slaget skulle han snart klare.

Det andet, der skete, var, at Carl den Elvte standsede forfølgelsen af de danske styrker, der var kastet nordpå, og vendte tilbage til kamppladsen. Han fik at vide, at alt var ved at bryde sammen på den svenske vestlige fløj, og med 9 eskadroner sprængte han mod Vallekærre for at vende slaget og sejre. Bag fra hamrede han sig gennem den danske hær, og stillingen var ændret. De danske tropper trængtes sammen, så de hverken havde plads til at ride, fægte eller skyde, kanonerne blev klemmt inde, alt blev malende kaos, og dræbningen satte ind. Arensdorf stak af til Landskrona med hestgarden. Det danske bagtrav betalte forfærdende. De hollandske matroser, som Tromp havde sendt til hjælp fra flåden, blev næsten alle hugget ned, og det var Bibow med fodgarden, der bed sig fast på Vallekærre kirkegård og i ly af kirkegårdsdiget oversprøjtede svenskerne med kugler, der sinkede så meget, at dog en antagelig del af den danske hær slap ud af slaget. Gennem Lunds regnsølede gader trak danskerne sydpå. Mørket faldt over de kolde, vanddrukne marker, hvor op mod ni tusind danske og svenske lig lå mellem døde heste, brækkede kårder, kanonkugler og flængede sadler i det oprodede pløre. Slaget ved Lund skal være det blodigste, der har stået i Norden.

Her ved Sankt Libers høj, hvor danske konger i århundreder modtog Skånelandenes kåring, her stod skånske krigs afgørende slag om de østdanske landes skæbne. Her sejrede Carl den Elvte, væsentligt på sin personlige indsats. Selv om krigen trak ud, selv om andre slag blev kæmpet, selv om Kristianstads besætning og borgere udstod en belejring så djærvt, at det stiller Københavns berømmelige i skygge, så fik det ingen betydning. De tusinders anstrengelser og ofre

er gledet ud af historien som spildt mælk. Danske af i dag véd ikke stort om, hvad man æst på ofrede for at blive.

Skånske krig var den syvende i nyere tid mellem Danmark-Norge og Sverige. Først med krigen 1813-14 var det slut, men så var også dusinet fuldt. Så lang og bitter var fejden. Så mange er de glemte.

Her ligger kecke Mend
hvis Been oc Blod er' blandet
iblandt hinanden såe
at ingen siger andet
end de er aff een Slect
de var' oc aff een Troe
dog kunde de med Fred
ey hos hinanden boe.

Her ved Sankt Libers høj ender Skånelandenes danske saga.

KUN eet spørgsmål er tilbage: hvordan gik det til? Ikke at landene tabtes politisk, for det ligger klart, men hvordan gik befolkningen tabt?

Sagen er uhåndgribelig og svarene farvet af følelser. Gennem tusind år mislykkedes det at gøre iberne til englændere, og det lykkedes ikke bedre med skotterne. Tjekkerne blev aldrig østrigere. Polen var udslettet i næsten to århundreder, men polakkerne blev hverken russere, østrigere eller preussere. Finnerne blev aldrig svenske, og de blev heller ikke russere.

Sagen i Skåne er så påfaldende, at man har hævdet fra svensk side, at befolkningen aldrig har været virkelig dansk. Naturligvis har den det. Nationalfølelse var den gang ikke sat i ord af digtere, filosoffer og politikere, så menigmand kunne ikke udtrykke sig, så vi i dag har noget at holde os til. Nationalfølelsen var også af en anden art end i dag efter romantikken. Men den *var*.

Den danske enevælde og den nye tysk-danske adels styre i Danmark kunne ikke friste til genforening, men det er ikke forklaring nok.

Da Christian den Femte så, at skånske krig var tabt, lod han Skånelandene hæрге hensynsløst, for at Carl den Elvte kun skulle få en sørgelig gevinst. Ved den ordre tabte danskerne mere end i slaget ved Lund, men forklaring nok på en national omvendelse er det ikke.

Svenskerne fik med dynastiet Vasa en national kongeslægt, der talte, tænkte og handlede ud fra svensk mentalitet. Den slægt skabte den svenske nationale hær og den svenske storhedstid, og med den slægt gik den i graven. Danmark fik tyske konger, der havde deres hjerte og deres rod nede i det tyske, og som forspildte deres nordiske riger, mens de monomant fumlede med de små nordtyske grevskaber, der var deres grønne vugge. Den modsætning mellem dansk og svensk vilkår og skæbne er vigtig at forstå, men den svarer ikke på, hvad vi spurgte om.

Måske ligger forklaringen i noget dansk, som fremmede vanskeligt forstår. Vor jordbundne fornuft, eller hvad man vil kalde det. Kristendommen blev både indført og siden reformeret uden megen larm. Man accepterede. Enevælden tog magten og gav den fra sig uden blodstrøm. Man accepterede. Da andet hold Oldenburgere endelig gennemtvang tysk styre af Danmark, rejste befolkningen sig til vor histories eneste virkelig fortvivlede bitre kamp. Og tabte. Men da slaget var tabt, gled forholdene magisk forbavsende i lave. Man accepterede. Få fremmede forstod os i 1940. Det oplyses, at mens svenskere og nordmænd i Amerika holder ved deres nationalitet, er danskerne amerikanere allerede i første, senest i anden generation. Det er mest praktisk.

Man kan kalde det smidighed, kløgt, dorskhed, overlegenhed, sløvhed, rodløshed, realitetssans, hvad man vil, adjektiverne siger noget om den talende, ikke om sagen. Vor sejhed synes at være den ene: at ville leve. Om det er stort eller småt, må man selv afgøre. Svaret ser ud til at være det enkle, at da Skånelandene så sagen afgjort uigenkaldeligt, tog de konsekvensen og accepterede. Dermed handlede de pudsigt nok i selve afskedsmomentet netop dansk. Man kan sige, at svenskerne vandt dem ikke. De tog selv.

Skånes grønne land i den dæmrende sommermorgens stilhed.

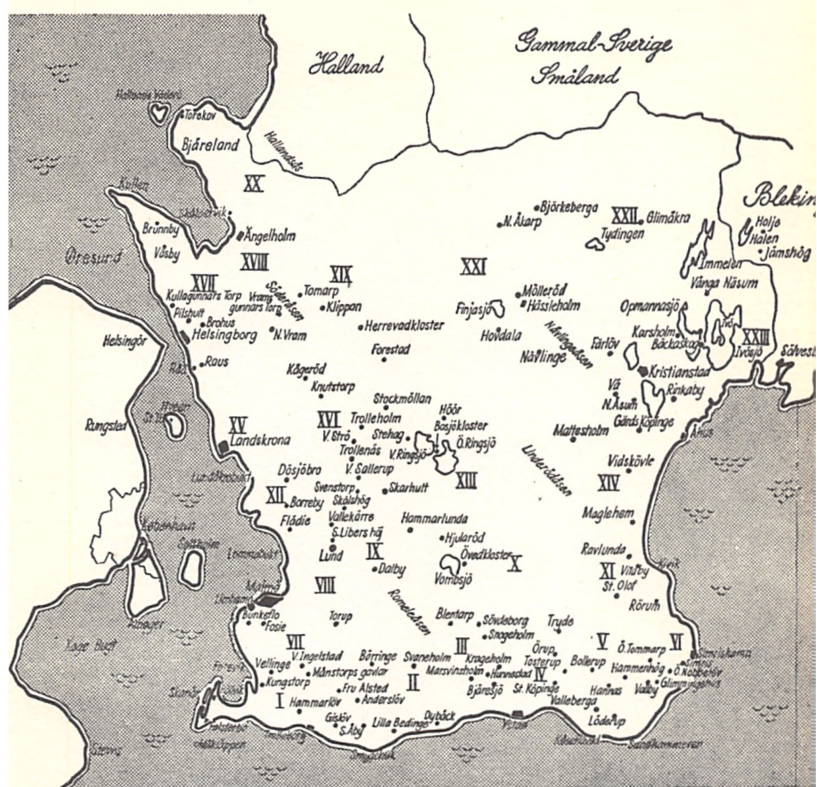
Græsset gror på Sankt Libers høj, her kåres ingen konger. På bakkerne, hvor Carl den Elvtes ryttere væltede frem i den kolde decemberregn, dufter have ved have. Ved vejen, hvor Jens Grand bagbundet måtte vente på sin domprovst, venter en student på noget nok så livsaligt. Her lige under højen, hvor Absalon roligt gik ind mellem tingbønderne, så de slog øjnene ned og skjulte de skærpede økser i kofterne, kommer en gul kat over sin mus i et lydløst panter-spring i det dybe dugvåde græs. Og hvor vejen mod Malmø var pakket af flygtende svenske dragoner, ligger den nu ventende og kalder mod vest.

I grøfterne langs vejen kvækker frøerne, våde og tungt forelskede som ved Falsterbo, evige liv. Ringen er sluttet, rejsen endt.

INDHOLD

Fodevig og om slaget dér: 9. Skanør — Falsterbo og om sild: 14. Trelleborg: 23. Om Sønderletten, om Månstorps gavlar og om krig deromkring: 26. Om den skånske landsbygds bindingsværk: 34. Fru Alstad og de skånske landsbykirker: 35. Ystad, dansk landgang og købstadsbindingsværk: 41. Om klostre og om et krucifiks med paryk: 48. Tryde kirke og noget om døbefonte og kirkekunst: 52. Tosterup og Jørgen Krabbe og noget om den skånske adel: 58. Kåseberg: 64. Sandhammeren, og om en udsigt der blev borte: 65. Om Vallby kirkes dåbsfad og om sprog: 67. Glimminge faste stenhus: 72. Om skånske runer: 76. Om Simrishamn og malede klædekister: 80. Hellig Olafs sølvøkse og en besked om fru Sinclairs død: 82. Kiviks kongegrav og et forsøg til orden i begreberne: 87. Det står skrevet på Raviunda kirkevæg: 89. Maglehem kirke, om ensom sang og om kalkmalerier: 92. Vidskøvla og andre skånske herregårde: 94. Et epitafium i Vidskøvla kirke, om skånske præster, om skiftende moder på kister, og om skånske portrætter og gravsten: 99. Om Kristianstad og dens kirke: 104. Med foden inde i Bleking: 112. Om bønder og om skovfolk: 118. Snavhaner i krig, om skæbne og om eftermæle: 122. Gertrud Grijp og poeten Wivallius: 131. Pigen fra Höör: 138. Om fru Eleonora og om uægte nonnegrave: 141. Om overgangen over en å og om poeten Lyskander: 144. Ängelholm og om skånske købstæder i krig: 147. Hallands Väderö: 150. Ved Hallands tærskel: 152. Helsingborg, et slag og en borg: 155. Udsigt over Øresund: 161. Mariakirken: 164. Råå og Landskrona: 167. Hveen og om stjerner: 169. Slaget ved Dysjebro: 175. Malmø, en kirke, en sammensværgelse og et slot: 177, 184, 188. Carl Gustaf med frue: 190. Lund, en kirke og hvad dér skete: 192. En indskrift og et slag: 203. Om en høj og om endnu et slag: 204. Forsøg til svar på et spørgsmål: 208.

Det oplyses under bogens trykning, at »Änglahuset» i Ystad, omtalt pagina 48, nu er under restaurering.

I Skytta
II Vemmenhög
III Ljunit
IV Herrestad
V Ingelstad
VI Järrestad
VII Oxie
VIII Bara

IX Torna
X Färs
XI Albo
XII Harjager
XIII Frosta
XIV Gärds
XV Rönneberg
XVI Onsjö

XVII Luggude
XVIII S. Asbo
XIX N. Asbo
XX Bjäre
XXI V. Göinge
XXII Ö. Göinge
XXIII Völlands

»Har vi glemt, at Skåne var dansk i 800 år?«

skrev Anker Kirkeby i en kronik, da Palle Laurings DANMARK I SKÅNE udkom i den udgave, som her er nøjagtigt affotograferet, og han fortsætter:

'Lauring er en fabelagtig vejviser, han tager læseren ved hånden og trækker ham hele det skånske land rundt, ofte ad skjulte og slyngede veje. Med en uhyre sum af viden fører han os samtidig gennem de svundne danske århundreder. Hans enestående historiske fantasi formår at gøre fortiden levende: bisperne slås i kirkerne, herremændene drikker og elsker på slottene, og borgere og bønder rejser sig i oprør.

Skildringen er hele tiden underholdende og ofte spændende som en roman. Sådan skal historien skildres – nej fortælles. Tak til Palle Lauring.'

HASSELBALCH